

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**TÜRK DÜNYASINDA ENTEGRASYON SÜRECİ:
TÜRKİYE-KAZAKİSTAN İKİLİ İŞBİRLİĞİNİN SÜRECE ETKİLERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Dinara TALDYBAYEVA**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet Seyfettin EROL**

Ankara-2012

ONAY

Dinara Taldybayeva tarafından hazırlanan “*Türk Dünyasında Entegrasyon Süreci: Türkiye-Kazakistan İkili İşbirliğinin Sürece Etkileri*” başlıklı bu çalışma, 24/07/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Uluslararası İlişkiler* dalında *Yüksek Lisans* tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

[İ m z a]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Doç Dr. M. Seyfettin EROL

[İ m z a]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yrd. Doç. Dr. M. Turgut DEMİRTEPE

ÖNSÖZ

Türk Dünyası Birliği hayal halinde mi kalacak, gerçekleşecek mi sorusu yalnız günümüz Türk Cumhuriyetlerinde değil, aynı zamanda uluslararası alanda önemli yere sahip diğer ülkelerin de dikkatini çeken belirsizlik sorusu halindedir. Tarihte birlikte yaşamayı denemiş, fakat farklı sebeplerden dolayı ayrılan Türk halkları günümüz şartlarında, kendi varlıklarını koruyabilmek amacıyla neden birleşme çabalarındadır ve/veya neden birleşememe sorunu yaşamaktadır? Bu çalışma Türk Dünyası entegrasyonu sürecinde yaşanmakta olan sorunları, Türkiye-Kazakistan ikili ilişkilerinin entegrasyon sürecine etkilerini ortaya koymak açısından önem arz etmektedir.

Önceden var olan Türk Dünyası sevgimi daha da derinleştiren ve tez konusu belirlemede öneride bulunan, çalışma süresi boyunca yol gösteren, yaptığı değerlendirmeler, eleştiriler ve yardımlarından dolayı danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Seyfettin EROL'a teşekkür etmek istiyorum.

TÜRK DÜNYASINDA ENTEGRASYON SÜRECİ: TÜRKİYE-KAZAKİSTAN İKİLİ İŞBİRLİĞİNİN SÜRECE ETKİLERİ

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	v
TABLolar.....	vii
GRAFİKLER.....	viii
HARİTALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK DÜNYASI KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. Türk Dünyası Kavramı.....	4
1.2. Kimlik Kavramının Teorik Çerçevesi.....	7
1.3. Türk Kimliği Kavramının Tanımı.....	9
1.4. Türkçülük ve Pantürkizm Teorileri.....	10
1.5. Türk Dünyasında Orta Asya ve Türkistan'ın Rolü.....	16
1.6. Entegrasyon Tanımı ve Teorik Çerçevesi.....	20
1.6.1. Entegrasyon Tanımı ve Küreselleşme Sürecinde Entegrasyonun Yeri.....	20
1.6.2. Kuramsal Yaklaşımlar.....	23
1.6.3. Entegrasyon Sürecinin Siyasi Boyutu ve İdeoloji.....	26
1.7. Türk Dünyasında Stratejik Ortaklıklar.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DÜNYASINDA ENTEGRASYON SÜRECİ

2.1. Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri.....	33
2.1.1. Türkiye-Kırgızistan İlişkilerinin Ticari Boyutu.....	39
2.1.2. Türkiye-Özbekistan İlişkilerinin Ticari Boyutu.....	43
2.1.3. Türkiye-Türkmenistan İlişkilerinin Ticari Boyutu.....	46
2.2. Türk Cumhuriyetleri'nin Zirveleri.....	48

2.3. Türkiye Cumhuriyetinin Türk Cumhuriyetleriyle İlişkilerinde Başarısızlıkları ve Nedenleri.....	55
2.4. Türk Dünyası Entegrasyon Sürecinin Aktifleşmesini Etkileyen Faktörler Bağlamında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Bütünleşme Faaliyetleri.....	57
2.5. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Bütünleşmesini Engelleyen Faktörler.....	58
2.6. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Üye Oldukları Farklı Örgütlerle İlişkileri.....	61
2.7. Rusya Federasyonu ve Diğer Güçlü Aktörlerin Türk Dünyası Entegrasyonuna Bakışları ve Etkileri.....	63
2.8. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Sürecine Yönelik Görüşleri ve Faaliyetleri.....	66
2.9. Orta Asya Bölgesindeki Entegrasyon Sürecine Özbekistan-Kazakistan Rekabetinin Olumsuz Yansımaları ve Etkileri.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE – KAZAKİSTAN İKİLİ İŞBİRLİĞİNİN SÜRECE ETKİLERİ

3.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Dünyasına Yönelik Dış Politikası.....	76
3.2. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Çok Yönlü Dış Politikası ve Özellikleri.....	81
3.3. Kazakistan Cumhuriyeti Dış Politikasında Türk Dünyası ve Nursultan Nazarbayev'in Entegrasyon Sürecine Yönelik Öncülükleri.....	84
3.4. Kazakistan Cumhuriyeti Dış Politikasında Türkiye'nin Yeri ve Rolü....	89
3.4.1. Türkiye-Kazakistan Arasında Ticari-Ekonomik İlişkiler.....	91
3.4.2 Türkiye-Kazakistan Arasındaki İlişkilerin Güvenlik Boyutu.....	97
3.4.3 Türkiye-Kazakistan Arasında Eğitim ve Kültür Alanında İşbirliği.....	99
3.4.4 Kazakistan-TİKA Çerçevesinde İşbirliği.....	101
3.5. Kazakistan – Türkiye Cumhuriyetleri İşbirliğinin Sürece Etkileri ve Geleceğe Yönelik Öngörüler.....	103

SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA.....	112
EKLER.....	124
ÖZET.....	125
ABSTRACT.....	126

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
der.	: derleyen
s.	: sayfa
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİGK	: Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations (Güney Doğu Asya Devletlerinin Derneği)
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
CİCA	: Confederation of International Contractors Association (Asya Karşılıklı İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı)
EİÖ	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
GSMH	: Gayri Safi Millî Hasıla
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
KAE	: Kazakhstan Aselsan Engineering
KATEV	: Uluslararası Eğitim ve Kültür Vakfı
KATİAD	: Kazakistan Türkiye İşadamları Derneği
KE	: Kazakhstan Engineering (Kazakistan Mühendislik)
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KZİ	: Kazakhstan Ziraat International
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
M.Ö.	: Milâttan Önce
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik

	Antlaşması Örgütü)
NAFTA	: North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TÜRKSOY	: Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi
TÜSAİD	: Türk Sanayiciler ve İşadamları Derneği
TÜRKPA	: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

TABLOLAR

Tablo.1: Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Temel Göstergeleri.....	7
Tablo.2: Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Ticari İlişkileri Göstergeleri.....	37
Tablo.3: Diyanet İşleri Bakanlığı Din Görevlileri.....	37
Tablo.4: Diyanet İşleri Bakanlığı Eğitim Merkezleri.....	37
Tablo.5: Türkiye-Kırgızistan İkili Ticari Verileri.....	40
Tablo.6: Türkiye-Kırgızistan Başlıca İhracat Ürünleri.....	42
Tablo.7: Türkiye-Kırgızistan Başlıca İthalat Ürünleri.....	42
Tablo.8: Ülkelere Göre Özbekistan İthalatı.....	45
Tablo.9: Yıllara Göre Türkiye-Özbekistan Ticari İlişkileri (1995-2008).....	45
Tablo.10: Yıllara Göre Türkiye-Özbekistan Ticari İlişkileri (2008-2010).....	46
Tablo.11: Başlıca Ülkeler İtibarı ile Türkmenistan Dış Ticareti.....	47
Tablo.12: Türkiye-Türkmenistan Dış Ticareti Değerleri.....	47
Tablo.13: Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri Kronolojisi.....	52
Tablo.14: Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Bölgesel Örgütlere Üyeliği.....	63
Tablo.15: MEB Türkçe Eğitim Kurumlarında Okuyan Öğrenciler.....	80
Tablo.16: Kazakistan'ın Türkiye'ye İhracatı.....	92
Tablo.17: Kazakistan'ın Türkiye'den İthalatı.....	93

GRAFİKLER

Grafik.1: Türkiye-Kırgızistan Ticari İlişkileri.....	41
Grafik.2: Türkiye-Özbekistan Ticari İlişkileri.....	44
Grafik.3: Türkiye-Türkmenistan Ticari İlişkileri.....	48
Grafik.4: Türkiye-Kazakistan Ticari İlişkileri.....	95

HARİTALAR

Harita.1: Türk Dünyası Haritası.....	5
Harita.2: Türk Dünyası Haritası.....	6
Harita.3: Ek.1. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Esas Etnik Nüfusun Dağılımı.....	124
Harita.4: Orta Asya Haritası.....	18
Harita.5: Türklerin Anayurdu ve Göçleri.....	19

GİRİŞ

Değişen dünyada birçok alanlarda küreselleşme devam ederken, bazı alanlarda da yeni bir akım olan bölgesel entegrasyon hareketleri hızla gelişmeye devam etmektedir. Çok taraflı üretim, devletler arasında ticari ve mali ilişkilerin gelişmesi küreselleşmeye neden olduğu gibi, aynı bölgede yer alan, benzer özelliklere sahip olan ülkeler de güçlerini biriktirerek bütünleşme çabalarına başvurmaktadırlar.

Soğuk Savaş zamanında bir tek Türkiye Cumhuriyeti bağımsız Türk cumhuriyeti iken, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise beş yeni Türk cumhuriyetinin bağımsızlığına kavuşması* Türkiye ve Türk cumhuriyetleri arasında yeni bir vazife koymuştur. Bu vazife modern dünyada yeni bir Türk kimliğini ortaya koyarak Türk Birliğini oluşturmaktır. Türkiye kendisine düşen sorumluluğu anlayarak bağımsızlığını yeni kazanan Türk devletleriyle eğitimden ticarete kadar geniş yelpazeye sahip işbirliğine giderek, 1991'den itibaren ciddi entegrasyon girişimlerini başlatmıştır. Ancak aradan 20 yıl geçse de günümüzdeki bağımsız Türk cumhuriyetlerini bir araya toplayan işlevsel bir kuruluş mevcut değildir. Araştırmada Orta Asya'nın bütünlüğü ile Azerbaycan'ın sınır uzaklığı göz önüne alınarak Orta Asya Türk cumhuriyetleri ve Türkiye arasındaki işbirliğine ağırlık verilmiştir.

Bu bağlamda araştırma konusu olarak ele alınan "Türk Dünyasında Entegrasyon Süreci: Türkiye-Kazakistan İkili İşbirliğinin Sürece Etkileri" adlı çalışmada, 1991'den günümüze kadarki dönemde Türk dünyasında bütünleşmeye yönelik hareketler incelenmiştir. Günümüzde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Rusya Federasyonu arasında jeostratejik ve jeopolitik konumu açısından bir kalkan hükmündeki Kazakistan ile Türkiye Cumhuriyetleri Türk dünyasının iki direğidir. Bundan dolayı iki ülke arasında her alandaki işbirliğinin Türk dünyası entegrasyonuna etkileri değerlendirilecektir. Entegrasyon teorilerinin Türk cumhuriyetleri arasındaki

* Bu cumhuriyetler şunlardır: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan.

entegrasyon sürecine uygun gelen yaklaşımı yeni-işlevselcilik yaklaşım üzerinden ele alındığından dolayı Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin daha çok ticari-ekonomik boyutu incelenmiştir.

Araştırmanın ilk bölümü kavramsal çerçevede ele alınarak, entegrasyon ve kimlik kavramlarına değinilmiştir ve Türk Dünyası'nın entegrasyon sürecini incelemeye uygun çeşitli uluslararası entegrasyon teorileri ile günümüzde çok kullanılmaya başlayan “stratejik ortaklık” kavramları ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise, Türk dünyasında entegrasyon sürecine yönelik bölgesel devletlerin bakış açısı ile bu süreci olumsuz etkileyen faktörler ele alınmıştır. Bu bağlamda Türk cumhuriyetleri üst düzey zirveleri, Türkiye ve diğer Türk cumhuriyetleriyle her alandaki ilişkilerin sürece etkileri, Orta Asya bölgesinde bütünleşmeyi canlandırmaya yönelik hareketler ve Rusya Federasyonu ve diğer güçlerin bu bütünleşmeye bakışları, bölgede Kazakistan-Özbekistan arasında rekabetin entegrasyona engelleri detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye ve Kazakistan arasındaki ikili işbirliğinin Türk cumhuriyetlerinin entegrasyon sürecini ne şekilde etkilediği analiz edilmektedir. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk dünyasına yönelik dış politikası bağlamında Türk Cumhuriyetlerine olan ilgisi ve dış politikadaki başarısızlıkları ele alınmıştır. Ayrıca, bağımsızlık sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nin tercih ettiği çok yönlü dış politikası değerlendirilerek, Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Türk devletlerinin entegre olmasındaki rolü ile Kazakistan Cumhuriyeti dış politikasında Türkiye'nin yeri analiz edilmiştir. Ayrıca bu bölümde Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyetleri arasında ticari-ekonomik ilişkiler, askeri, eğitim ve kültür alanlarındaki işbirliği ele alınmaktadır. TİKA'nın Kazakistan Cumhuriyeti'ne yaptığı yatırımlar konusu da ele alınmıştır. Son olarak Kazakistan-Türkiye işbirliğinin sürece etkileri başlığı altında genel olarak ikili ilişkiler değerlendirilmiştir ve

entegrasyon sürecine yönelik gelecek öngöröleri yapılmıştır. Sonuç kısmında da sürece ilişkin genel değeriendirme ve öneriler sunulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK DÜNYASI KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1 TÜRK DÜNYASI KAVRAMI

Tarihsel açıdan Türk halkının Orta Asya'da, Tanrı Dağları ile Altay Dağları arasında yaşadığı vurgulanmaktadır. Büyük devletler ile on altı imparatorluk kuran Türk halkı dünyadaki birçok devletin, özellikle de Çin'in korku duygusuyla yaşamasına neden olmuştur. Türklerin ilk kurdukları imparatorluk Hun Türkleri tarafından M.Ö. 220 yılında kurulan Hun İmparatorluğu'dur. O dönemlerde Hunlar bugünkü Moğolistan bölgesinde, yani Çin'in kuzey batısında yaşamışlardır. Hunların bu bölgede hâkimiyet kurmaları ve genişlemeleri Çinliler tarafından büyük bir tehlike olarak algılanmıştır.¹ Çin bu tehlikeden kendisini korumak için kuzeybatısı boyunca uzanan seddi yaptırmıştır. Tarihi araştırmacılar Türkleri beyaz ırktan gelen ve geniş kafalı ve orta boylu insanlar olarak tarif etmektedirler.² İlk kez "Türk" adı 542 yılında tarih sahnesinde yer alan, 552'de bağımsızlığını ilan eden Gök-Türk (Kök-Türk) Devletiyle resmi bir kimlik kazanmıştır.³

Türk Dünyası kavramı genel olarak Anadolu ve Orta Asya'da bulunan Türk devletlerini, Kafkasya, Rusya-Sibirya, Çin ve Moğolistan'ın oldukça büyük bir kısmı, Orta Doğu, İran ve Balkanlar coğrafyasında yaşayan Türk halklarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Günümüz Türk Dünyasında yedi bağımsız Türk Cumhuriyeti (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan) ve 13 özerk

¹ Erol Güngör, **Tarihte Türkler**, 15 Basım, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2009, s. 14.

² Erol Güngör, **a.g.e.**, s. 11

³ Ahmet Taşağıl, "Türklerin Tarihinin Derin Temelleri", **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt 31, Sayı 288, Ağustos, 2011, s. 11

Harita.2: Türk Dünyası Haritası

Kaynak: <http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-tr/Makale/85--fatih-alparslan.html>

Taha Akyol ise “Türk Dünyası sözü akraba milletler camiasını, kültürel bir coğrafyayı ifade eder” demiştir.⁵ Dünyada Türk halklarının nüfusu denince yaklaşık 250 milyonluk nüfustan bahsedilmektedir. Bağımsız ülkelerde yaşayan Türk nüfusu ise 150 milyondur. Türkiye’nin nüfusu Aralık 2011 tarihli veriye göre 74.724.269 kişidir,⁶ Mayıs 2012 tarihli veriye göre, Kazakistan nüfusu 16.757 bin,⁷ Nisan 2012 verisine göre Azerbaycan nüfusu 9. 264 bindir,⁸ Ocak 2012 tarihinde Özbekistan nüfus sayısı 29.559 bin olmuştur,⁹ Mart 2012’de Kırgızistan nüfusu 5. 571 bin olmuştur¹⁰, Türkmenistan nüfus sayısı hakkında net bir bilgi mevcut değildir, ancak farklı kaynaklarda 6

⁵ Taha Akyol, “Türk Dünyası Ne Demek?”, <http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1116027&AuthorID=62&Date=10.07.2009&ver=63>, Son erişim 23.02.2012

⁶ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=39, Son erişim 12.06.2012

⁷ <http://www.stat.kz/Pages/default.aspx>, Son erişim 12.06.2012

⁸ <http://az.apa.az/links.php?id=7>, Son erişim 12.06.2012

⁹ <http://www.api.uz/news/info/print/2068/>, Son erişim 12.06.2012

¹⁰ <http://ca-news.org/news:939781/>, Son erişim 12.06.2012

milyon ile 7,5 milyon arasında olduğu söylenmektedir.¹¹ (Tablo.1). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde esas Türk unsuruna da dikkat etmek gerekir. (Tablo.1, Ek. 1: Harita.3)

Tablo.1: Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Temel Göstergeleri

Başlıca göstergeler	Türkiye	Kazakistan	Kırgızistan	Türkmenistan	Azerbaycan	Özbekistan	Toplam
Yüzölçümü Km2	780.000	2.724.900	199.900	491.200	86.600	448.900	3.951.500
Nüfus Milyon	74.724.269	16.757 bin	5.571 bin	7,5	9.264 bin	29.559 bin	Yaklaşık 143-150 milyon
Esas unsur %		67,7 ¹²	71,7 ¹³	83,6 ¹⁴	91,6 ¹⁵	80 ¹⁶	
Rus nüfusu %		16,9	7,2	2,6	1,34	5,5	

1.2 KİMLİK KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ

Uluslararası ilişkilerde çok tartışılan konulardan biri olan kimlik (identity) kavramı dar anlamda sosyal hayatını sürdüren birey veya grupları, geniş anlamda ise ulusları tanımlamakta kullanılmaktadır. Latince kökenli olan kimlik (idem ya da identitas) sözcüğünün temeli kişinin geldiği köken anlamını ifade etmektedir.¹⁷ Kimlik çok çeşitli anlamları içermektedir ama araştırmamızda Türk kimliğini tanımlamak için ulusal kimlik, etnik kimlik ve kültürel kimlik kavramları kullanılmıştır.

¹¹ <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1235715360>, Son erişim 12.06.2012

¹² http://www.stat.kz/p_perepis.pdf, Son erişim 12.06.2012

¹³ <http://kg.potwater.kg/taxonomy/term/53>, Son erişim 12.06.2012

¹⁴ <http://asgab.net/stati/obschestvo/nacionalnyi-i-religiozniy-sostav-naseleniya-turkmenistana-segodnja.html>, Son erişim 12.06.2012

¹⁵ http://www.azstat.org/statinfo/demographic/az/AP_AZ_1.shtml, Son erişim 12.06.2012

¹⁶ <http://www.uz.spinform.ru/people.html>, Son erişim 12.06.2012

¹⁷ Abdülkadir Çevik, Alper Ersaydı, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Değişen Türk Kimliği ve Günümüze Yansımaları”, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt 31, Sayı 288, Ağustos, 2011, s. 70.

Suavi Aydın'ın *Kimlik Sorunu Ulusallık ve Türk Kimliği* isimli eserinde, "Ulusal kimlik, kökeni itibariyle, milliyetçilerin tanımladığı bir kimlik özdeşimini ve bilincini içerir. Genellikle bu kimliğin bileşenleri, kozmopolit olmayan köylülükte/halkta saf halde bulunduğu inanılan ve tarihin derinliklerinde bulunacağı varsayılan "ulusal" formlara, değişmeyen ya da çok az değişen bu kitle aracılığıyla varılabileceği düşünülen kurgusal unsurlardır" demektedir.

18

Etnik kimlik hakkında ise Nuri Bilgin'in bu ifadeleri mevcuttur: "Belirli bir topluluğun üyelerinin kendilerini, diğer topluluk üyelerinden ayırt eden, farklılaştıran bir aidiyet duygusudur. Bu duygu, topluluk üyelerinin kendilerini belirli bir "biz" in mensupları olarak, "onlar"dan farklılıklarını vurgulayarak kendi içlerinde birleştirmektedir".¹⁹

Etnik kimlik ve milli kimlik arasındaki ortak ontolojik temel siyasal konumlandırılmaya ayrıksı bir karaktere bürünür. Millet, etnik grubun devlet kurabilmiş muadilidir. Millet, toplumsal kapsayıcılığı yönünden etnik gruptan daha geniştir. Her millet aynı zamanda bir etnik gruptur, fakat her etnik grup bir millet değildir. Bu sebeple her milli devletin kolektif kimliği milli kimliktir.²⁰

Kimlik belirlemede en esaslı belirleyici "öteki"dir. Öteki tarafından algılanan kültür, bir bütün olarak tahayyül edilse de toplumsal pratikleri tezahürlerde çeşitlilik esastır. Bu çeşitlilik sosyal farklılaşmalar, yerleşen biçimleri, coğrafi-fiziki çevre vb. değişkenlere göre alt kültürel yapılara ayrılır. Kültüre bütünlük kimliğini kazandıran da bu cüzler arasındaki uyum ve ahenktir. Tarihte Oğuz, Kıpçak, Kuman gibi boylar bugünde Kazak, Özbek, Türkmen adları o siyasi idare altında toplum kendilerini adlandırırsa da dışarıdan bütün bu topluluklar Türk olarak tanımlanmışlardır. İşte bu

¹⁸ Suavi Aydın, *Kimlik Sorunu Ulusallık ve Türk Kimliği*, 2. Basım, Öteki Matbaası, 1999, s. 50.

¹⁹ Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, İzmir, Aşina Kitaplar, 2007, s. 65.

²⁰ İkbâl Vurucu, *Türk Kimliğinin Yeni Boyutları: Çokluktan Birliğe*, Konya, Serhat Kitabevi, 2010, s. 33.

tanımlama, gözlem bütüncül kültürel kimliktir.²¹ Türk kimliğini belirlemede “Türk” kelimesi daha çok dışarıdan hitap edilen, yabancı kaynaklarda kullanılan bir tabirdir.

1.3 TÜRK KİMLİĞİ KAVRAMININ TANIMI

Tarih kitaplarında “Türk” kavramı ilk kez VI. asrın ikinci yarısında kullanılmıştır ve bu tarihten itibaren yaygınlık kazanmıştır. “Türk” adı hakkında yapılan araştırmalar sonunda, bu kelimeye türlü anlamlar verilmiştir. Orhun Abidesindeki “Türk” tabiri, daha ziyade “devletin esas halkını teşkil eden millet” anlamında kullanılmıştır.

1911 yılında ise, “Türk” kelimesinin “güç”, “kuvvet” ya da sıfat olarak “güçlü”, “kuvvetli” anlamı taşıdığı ortaya çıktı.²² Türk adı çeşitli Türk boylarından birinin adı idi. Bu kelimenin aslı “Türük” olup kuvvetli anlamına gelmektedir.²³ Daha sonra gerek A.V.Le Coq’un 1912’deki, gerekse Wilhelm Ludwig Peter Thomsen tarafından 1922’de ve nihayet Gy Nemeth’in araştırmaları sonunda 1927 yılında “Türk” kelimesinin bir millet olduğu kesinlik kazanmıştır. Çin kaynakları da “Türk” deyimini ünlü Aşinas (ya da Açına) ailesinin mensup olduğu bir kabileyi işaret ederek kullanmıştır. 420 tarihli bir Pers metninde, “Altaylı” (Seyhun ötesi Turanlı) kavimleri ifade etmek üzere “Türk” kelimesi geçmekte, 515 yılında ise “Türk-Hun” (kuvvetli Hun) tabiriyle de zikredilmektedir. Türk kelimesini Türk devletinin resmi adı olarak ilk kez kullanan ise, 552-744 yılları arasında var olan Gök-Türk imparatorluğudur. Tüm bunlardan anlaşılabacağı üzere, “Türk” kelimesinin anlamı, belirli bir topluluğa mahsus “etnik” bir isim olmayıp, siyasi bir anlam taşımasıdır. Göktürk hakanlığının kuruluşundan itibaren, önce bu devletin,

²¹ İkbâl Vurucu, *ag.e.*, s. 32.

²² Celalettin Yavuz, *Avrasya’da Türk Jeopolitiği: Türklere Açılan Ufuklar*, Ankara, Berikan Yayınevi, 2010, s. 8.

²³ Erol Güngör, *ag.e.*, s. 12.

daha sonra bu devlete bağlı, kendi özel isimleri de anılan, diğer Türklerin de ortak adı olmuş, zamanla da Türk soyuna mensup bütün toplulukları ifade etmek üzere milli bir isim haline gelmiştir. Millet ve devlet adı olarak “Türk” kelimesi ilk kez Çin’de, Chou sülalesi (557-579) yıllığında, Batıda Bizanslı Tarihçi Agathias’ın eserinde, Arapça’da Cahiliye devri şairi Nabigat’uz-Zubyani’nin “Divanı”nda ve Slavca’da XII. asır “İlk Rus kroniki”nde zikredilmiştir. İlk kez Bizans kaynaklarında coğrafi ad olarak “Türkiye” (Turkhia) tabirine rastlanmaktadır. VI. asırda “Türkiye” tabiri, Orta Asya için kullanılmaktaydı. IX-X. asırlarda Volga’dan Orta Avrupa’ya kadar uzanan sahaya da aynı ad verilmişti.²⁴

Tarihte Türk incelemelerini yapan milletlerden ilkinin İtalyanlar olduğu ileri sürülmektedir. Bu çalışmalar da özellikle Türk dili ve edebiyatı ile devlet yönetimi üzerine olmuştur. Fransa ise, Türk dili eğitimi ve şarkiyat incelemeleri alanında kurumsallaşan ülkelerden ilkidir. Daha sonra Avusturya ve İngiltere gelmektedir. Rusya ise, Türk kavimlerini incelemek suretiyle Türk araştırmalarına girmiştir. Bu alana en geç giren ülke Almanya’dır. Bugün ise Almanya bu sahada hakim olan ülkelerden biridir. Küçük, fakat ilmi kapasitesi yüksek olan Macaristan da Türkoloji’nin öncüleri arasında yer almaktadır.²⁵

1.4 TÜRKÇÜLÜK VE PANTÜRKİZM TEORİLERİ

Soğuk Savaşın sona ermesiyle uluslararası sahneye bağımsız beş Türk Cumhuriyetlerinin çıkmasıyla yeniden canlanan Türkçülük kavramının kökü Osmanlı zamanına doğru uzanmaktadır.

Türkçülük kavramı başta edebiyatta yer almıştır, zamanla kültürel bir nitelik taşıyarak siyasi kavrama bürünmüştür. 1904’te Yusuf Akçura’nın,

²⁴ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 8-9.

²⁵ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 5.

Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarına karşı Türkçülüğü savunan "Üç Tarz'ı Siyaset" adlı kitabı yayımlanmasıyla daha netlik kazanmıştır. Yabancı kaynaklara Türkçülük tanımını Charles W. Hostler, bütün Türkçe konuşan devletlerin siyasi ve kültürel birliğini arzulayan hareket olarak tanımlamıştır. Jacob Landau ise, Türk kökenli olan halkların kültür veya psikoloji ya da ikisini birlikte temellendiren birlik kurma amaçlı harekettir şeklinde tarif etmiştir.²⁶

Pantürkizm Panslavizm'e karşı bir tepki olarak Rusya'daki Türk aydınları arasında doğmuştur. Rusya'dan Türkiye'ye gelen Hüseyinzade Ali ve Yusuf Akçura tarafından literatüre kazandırılmıştır.²⁷ Rus kaynaklarında ise, Pantürkizm Türkçe konuşan bütün halkları ve öncelikle Müslüman Türkleri aynı milletmiş gibi Türkiye üstünlüğü altında tek devlete birleştirmeyi içeren milli-şovenist burjuvazi ideolojisi olarak tanımlamaktadır.²⁸ Bu kavram günümüzde de Rusya'nın en rahatsız olduğu kavramdır. Pantürkizm'i bir tehdit olarak gören makaleler daha da çoğalmaya başlamıştır. Onlardan birinde, Pantürkizm ideolojisinin Rus İmparatorluğu zamanından beri Rusya için bir tehlike olduğu belirtilmektedir. Sovyetler Birliği döneminde Pantürkizm'in NATO tarafından Orta Asya ve Azerbaycan'a bir baskı aracı olarak kullandığı ileri sürülmektedir. Türkiye hükümetinin ise Pantürkizm fikirlerine olan resmi desteğinin Rusya'nın eski SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) ülkelerindeki ticari ve stratejik menfaatlerine ve Rusya'nın bütünlüğüne tehdit olarak vurgulanmıştır.²⁹

²⁶ Roman Terehov, "Vliyanie İdeologii Pantyurkizma Na Vnesşnyuyu Politiku Osmanskoy İmperii Turetskoy Respubliki v XX veke", (Pantürkizm İdeolojisinin XX yy. Osmanlı ve Türkiye Dış Politikasına Etkisi), Avtoreferat Dissertatsiy Na Soiskanie Uçenoy Stepeni Kandidata İstoriceskih Nauk, Nijniy Novgorod, 2011, s. 5.

²⁷ Ömer Özcan, "Türk Yurdu'nda Turancılık ve Türk Dünyası", *Türk Yurdu dergisi*, Cilt 31, Sayı 282, Şubat 2011, s. 24

²⁸ **Pantyurkizm, Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya (Pantürkizm, Büyük Sovyet Ansiklopedisi)**, <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/118305>, Son erişim 22.04.2011

²⁹ Daha fazla bilgi için bkz.: "Pantyurkizm Vekovaya Ugroza Rossii", (Pantürkizm Rusya İçin Asırlık Tehdit), 11.02.2007, <http://www.pravda.ru/world/asia/centralasia/11-12-2007/248234-turkey-0/>, Son erişim 14.05.2011

Bazıları Pantürkizm ideolojisinin temellerini oluşturanların Arminius Vambery, Field Marshal Moltke, Joseph de Guine, Leon Kaun gibi yabancı Türkolog uzmanlar olduğunu belirtmektedirler. Örnek olarak, Macar Vambery, bütün Türk milletleri aynı ırka ait, aynı etnik ve kültürel özellikler nedeniyle akraba olduklarını belirtmiştir.³⁰ N.G. Kireyev ise çalışmasında Pantürkizm'i Türk Avrasyacılığının bir parçası olarak tarif etmiştir. Ona göre Türkçe konuşan halklar birliğini kurmayı Türkiye başarabilecek kabiliyette değildir ve Pantürkizm Türk Avrasyacılığının bileşen parçasıdır, önemli ama tek olmayan jeopolitik stratejisini temsil etmektedir.³¹

Turancılık Türkiye'de Cumhuriyetten önce ve sonrasında tartışılan bir konudur. Zaman zaman Türklerle akraba milletleri de içine alan bir fikir olarak kabul edilmekle birlikte, bugün Turancılık deyince Türkiye'de anlaşılan, tarih mirasları da dâhil olmak kaydıyla bütün Türkleri tek bir devlet halinde birleştirmek ülküsüdür ve her ülkü gibi nesillere bakan, gönüllere heyecan katan bir inançtır.³² Rus kaynaklarında ise, Turancılık Pantürkizm ile eş anlamlı kavram olarak kullanılmaktadır. Konuyla ilgili Rus kaynakların hepsinde Türkçülüğü, Turancılığı, Pantürkizm'i Rusya'ya bir tehdit olarak gösterme trendi her zaman mevcuttu. Örneğin, bundan 17 sene önce, Kazakistan Dışişleri Bakanı Kasımjomart Tokayev'ın Moskova'ya resmi ziyareti sırasında Rus meslektaşısı Andrey Kozirev, görüşülecek konular listesine bakarak: "Pantürkçülerin sizin ülkenizde etkisi nedir?" sorusunu sormuştur. Kazakistan'da Pantürkçülerin zayıf olduğunu, neredeyse hiç kalmadığını öğrendikten sonra sakinleşmiştir. Fakat yanındaki diplomat, sertçe: "O zaman neden hep organizasyon, çeşitli zirveler organize

³⁰ ³⁰ Daha fazla bilgi için bkz.: Grigoriy Lugovoy, **Pantyurkizm V Turtsii, (Türkiye'de Pantürkizm)**

<http://www.turkishnews.ru/politika-i-obschestvo-turcii/article/pantyurkizm-v-turcii>, Son erişim 04.01.2012

³¹ N.G.Kireyev, "Turtsiya: Poiski Natsiyonal'noy Strategii Evraziiskogo Sotrudniçestva, (Türkiye: Avrasya İşbirliğinde Milli Strateji Arayışları)", **Tsentral'naya Aziya i Kavkaz (Orta Asya ve Kafkas)** Sayı 1, 2002, s. 72-79

³² Ömer Özcan, **a.g.m.**, s. 22

ediyorsunuz?” demiştir.³³ Söz konusu 1992 yılında Türkiye’de yapılan ve Kremlin’i “Türk Birliği hayaletinden” ciddi bir şekilde korkutan Türkçe konuşan ülkelerin ilk zirvesi hakkındaydı. Türk Birliği oluşmaması için Rusya hem bağımsız Türk cumhuriyetlerini sürekli kontrol altında tuttuğu gibi hem de kendi içinde bulunan özerk cumhuriyetler ve Türk topluluklarını da sıkı tutmaya çalışıyor. Diğer bir makalede de, bu tehdidin sebebini sayılarla göstermiştir. Eski SSCB bölgesinde büyük ve küçük 28 Türk kardeş etnik grupları yaşadığını belirterek, 2002’deki Rusya nüfus sayımına göre Türklerin Rus nüfusunun büyük kısmına sahip olduğunu söylemektedir (yaklaşık 15 milyon kişidir). Ülkede Ruslardan sonraki en büyük etnik grup Tatarlar, Türk dünyasına aittir (5,5 milyondan fazla). Rusya’daki etnik grupların ilk onu içinde Başkurtlar ve Çuvaşlar vardır (1 milyon 600 bin), ve Rusya’nın en sorunlu Kuzey Kafkasya bölgesindeki Türk toplulukları da yoğundur. (Karaçay, Balkar, Kumık, Nogay). Tataristan – Rusya Federasyonu içerisindeki en büyük “Türkçe konuşan” devlettir. “Türkçe konuşan” kelimesi tırnak içinde tesadüfen verilmemiştir, günümüz Tataristan’da nüfusun yaklaşık %40’ı (%39,5) Rus’tur. Fakat Rusya içindeki Türk dünyasında Kazan resmi olmayan lider konumundadır. Buna ek olarak Tataristan’da entelektüeller kendi laik modernleşme modellerinin modern Türkiye Cumhuriyetini kuran Kemalist reformlarla yakınlığını altını çizmekten hoşlanmaktadır. Resmi iktidar ise, Türkiye ile Tataristan arasındaki ilişkilerin “özel niteliğini” sıklıkla vurgulamaktadır.³⁴ Bu makalede dikkati çeken nokta, Rus siyaset uzmanı, Türk-Rus ilişkilerinin uzmanı Viktor Nadein-Raevskiy’nin ifadesi dikkat çekicidir: “Büyük Turan Komünizmi anımsatmaktadır: onu inşa etmek mümkündür, ama inşasını bitirmek mümkün değildir”. Bütün Slav kökenli halklar birliği ya da bütün Arap ülkeleri birliği hayallerini de göz önüne getirmek zordur³⁵

³³ Nikolay Kuz’min, “S. Maleyev ile söyleşi: Pantürkçü Birliğe Dâhil Olmak Rusya’nın Kendi Yararına”, **Ekspert Kazahstan**, Sayı 43 (274), 1 Kasım 2010, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1288650780>, Erişim 12.06.2012.

³⁴ S. Markedonov, “**Pantyrkizm Kak Meçta, Mif i Real’nost’**”, (**Pantürkizm Hayal Gibi: Efsane ve Gerçekler**), 19.02.2009, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1235022720>, Son erişim: 12.06.2012

³⁵ S. Markedonov, a.g.m.

Rus Avrasyacılığı hareketinin önderi Aleksandr Dugin ise “Jeopolitik’in Temelleri” adlı eserinde Turancılığın üzerine durmuştur. Eserde Dugin: “Kazakistan’ın Rusya ile entegrasyonunda bütün kıta politikasının temeli mevcuttur, bu nedenler, Türkiye’nin bölgeye olan herhangi bir etkisini kesmek ve herhangi bir Turan entegrasyonunu engellemek çok önemli nokta” ifadelerine yer vermektedir. Bundan dolayı “heartland” Türkiye ve Panturanizm taşıyıcılarına sert bir tavırla jeopolitik savaş ilan etmelidir. Burada Rusya’nın esas müttefiki İslam ülkesi İran olacaktır. Merkezi Asya’nın düşey bir şekilde iki küresel Hint Avrupa gerçekliği olan – Rus ve Farslar arasında esnetilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu arada bütün Türk sahasında yerel özerk kültürel eğilimleri ayırmaya her türlü çaba göstermek, özerk bölgelerde bölgesel güçleri desteklemek, klanlar, kabileler, uluslar vb arasındaki sürtüşmeleri şiddetlendirmenin gerekli olduğunu da vurgulamaktadır. Ayrıca Dugin, Panturancılık jeopolitik projesini bütün Türkçe konuşan ülkeleri birleştiren bir üst devlet olarak tanımlar ve bu projede esas role sahip ülkeler olarak Kazakistan, Tataristan ve Yakutistan’ı görmektedir.³⁶

Rus kaynaklı bir kitabın Etnoloji temellerini anlatan bölümünde Türkler hakkında verilen örnekler oldukça dikkat çekicidir. Türkler hakkında şunlar dile getirilmiştir: “Şüphesiz Türk dili konuşan halklar vardır ama Türk halkları birliği mevcut mudur? Böyle olmadığına emin olmak için farklı Türk milletlerine bakmak yeterlidir. Irksal bakımdan böyle değildir, çünkü Türk’lerin büyük çoğunluğu ölçülü bir şekilde az belirli Moğol tipli çizgilere sahiptirler (örneğin Türkmen’ler). Katkısız Avrupa tipindeki Türkler de vardır (örneğin Çuvaşlar) ve tam Moğol tipindeki Türkler vardır (Yakutlar/Saha Türkleri, Tuvalılar gibi). Dilin dönüşümünün başka bir hatla, milletin gelişiminin ise tamamen başka bir hatla gittiğini bu milletlerin dış görünüşü ifade etmektedir. Fakat karşılaştırmayı sadece irksal düzeyde değil, dini düzeyde de yapmak mümkündür. Türk dili konuşanların büyük çoğunluğu Müslümanlar iken (daha

³⁶ Aleksandr Dugin, **Jeopolitik Temelleri**, Moskova, Arktogeya, 2000, s. 202-205.

doğrusu Sünni ve Şii olarak ayrılırlar), Çuvaşlar Pravoslav Hristiyan olduklarından diğer Türk'lerle değil Pravoslav'larla beraber olacaklardır. Tuvalılar ise Kuzey Sarışapkalı Budistlerdir (Lamalılar) ve onlar Müslüman Türklerle değil Buda halklarıyla birleşeceklerdir. Yani bizdeki özellikle Türkiye'deki bazı entellektüel zümrenin arzuladığı Türk Birliği düşüncesi etnik birlik, dini-kültürel temelli birliği teessüs etmemektedir, öylesine doğal yapıya sahip olmayan birlik teorisini, yani Nazizm'i temsil etmektedir. Müslüman birliği organiktir ve onda hiçbir negatiflik yoktur. İslam aşırıcılığı da belli bir manada kurala uygun ve organiktir. Ama Pantürkizm – Nazizm'dir".³⁷

Rus siyaset bilimcisi N.Nartov'a göre Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik aktif politikasını Ruslar hep tehdit olarak algılamışlardır ve Pantürkizm emelleriyle özdeşleştirmişlerdir. Bunun nedenini iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihinde olduğunu vurgular. Özellikle iki ülke arasındaki ilişkilerinin Osmanlı döneminde bozulmaya başlamasıyla, hem Türkiye Rusya'yı hem Ruslar Türkiye'yi düşman ve tehdit olarak algılamışlardır. Tarihte oluşan bu düşmanlık fikrinin pekişmesiyle günümüzde her iki devlet birbirlerinin eylemlerini tehdit olarak algılamaya devam etmektedir. Nartov, Jeopolitika adlı eserinde, Pantürkizm'i, temeli Türk milliyetçiliği teorisyenleri İ.Gasrpiralı ve Y.Akçura tarafından atılan politik İslam'ın bir türü olarak adlandırmaktadır.³⁸

Orta Asya jeopolitik konumuyla dünya devletlerinin dikkatini çeken bir bölgedir. 4 Türk Cumhuriyetinin bulunduğu Avrasya'nın tam merkezinde bulunan Orta Asya Türk Dünyasının da merkezi saymak mümkündür. Bu sebepten Türk Dünyası için Orta Asya bölgesinin yada genel olarak Türkistan adlandırılan bölgenin rolüne değinmekte fayda vardır.

³⁷ V.L. Mahnaç, S.O.Elişev, **Politika: Osnovnie Ponyatiya, Spravochnik Slovar, (Siyaset: Temel Kavramlar, Rehber Sözlük)**, Moskova, Olma Media Grup, 2008, s. 25.

³⁸ N. Nartov, **Geopolitika, (Jeopolitika)** Moskova, 2004, s. 452

1.5 TÜRK DÜNYASINDA ORTA ASYA VE TÜRKİSTAN'IN ROLÜ

Günümüzde, Orta Asya olarak bilinen ve Türklerin tarihinde önemli bir yeri olan Türkistan; Batıda Hazar Denizi ile Horosan Dağları, güneyde Hindikus ve Kuh-i Seyit Dağları, Kuzeyde Kazakistan bozkırlarının kuzey sınırları arasında kalan ve 5.360.066 km.²lik sahayı içerisine alan bölgedir.³⁹ Coğrafi anlamda Orta Asya, Asya'nın kıtayı çevreleyen okyanus ve deniz havzalarından en uzak bölgesi için kullanılan ve kuzey-güney istikametinde Sibiry'a'dan Hint alt kıtasını steplerden ayıran Himalayalara kadar olan bölgeyi, doğu-batı istikametinde de Ural-Hazar hattından Moğolistan ve geleneksel Çin bölgesine kadar uzanan alanı kapsamaktadır.⁴⁰

Başlangıçta Asya alt kıtasının uzak, erişimi zor bölgeleri "İç Asya" olarak tanımlanmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Rus ve Batılı araştırmacılar arasında yaygın olarak kullanılan "İç Asya" veya "Orta Asya" Rusya Türkistan'ını oluşturmaktadır. Bu coğrafi ifade şu anda Çin sınırları içerisinde olan Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ni içine alan Doğu Türkistan ve Kuzey Afganistan topraklarını kapsayan ve üç parçadan oluşan "Türkistan" terimi ile bağdaştırılmıştır.⁴¹ Asya kıtası içinde Türkistan'ı (Orta Asya) dikkate almayan politika düşünülemez. Türkistan Asya'nın tamamını ilgilendiren politikalarda öncelikle dikkate alınması gereken bölgelerden biridir.⁴²

Türkistan, her ne kadar sınırları biraz daha dışarıya taşıyorsa da, Türklerin ata yurdu Orta Asya ile özdeşleşmiştir. Türkistan denilince akla; Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Çin Halk Cumhuriyeti toprakları içinde kalan "Doğu Türkistan" ya da Uygur Özerk Bölgesi (Çin

³⁹ Erol Mütercimler, **21 yüzyılın Esiginde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Modeli**, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 1993, s. 34.

⁴⁰ Suat İlhan, **Türkiye'nin ve Türk Dünyası'nın Jeopolitiği**, Ankara, TKAEEY, 1993, s. 159.

⁴¹ Ainur Nogayeva, **a.g.e.**, s. 97.

⁴² Erol Mütercimler, **21.Yüzyıl ve Türkiye Yüksek Strateji**, İstanbul, Erciyes Yayınları, 1997 s. 63.

tarafından Sincan olarak anılmaktadır), Afgan Türkistan'ı ve bir kısmı da İran'da kalan toprakları kapsamaktadır.⁴³

İngiliz jeopolitikçisi G.Mackinder ise jeopolitik anlamda Orta Asya'nın "dünyanın kalbi", "dünya adası" denilen bölgede yerleştiğini ve buna bağlı olarak "dünya siyaset eksenini" olmaya mahkûm olduğunu yazmıştır. Jeopolitikçi Brzezinski de "Avrasya global iktidar mücadelesinin yapıldığı bir satranç tahtası" niteliğindedir" diyerek, günümüz Orta Asya bölgesini global aktörlerin mücadele ettiği rekabet alanı olarak tanımlamıştır.⁴⁴

Avrasya'nın kalbinde yer alan Orta Asya bölgesi sahip olduğu yer altı kaynakları ve coğrafik konumu ile dünya güçlerinin dikkatini her zaman çekmiştir bu sebepten de Orta Asya uluslararası politikanın hep aktüel konusu olacaktır. Bölgenin, ulaşım ve iletişim ağlarının kesişme noktasında bulunması da belirtilen aktüalliteyi pekiştirmektedir. Çünkü Orta Asya'nın petrol ve doğal gaz taşınan bölgelerinden güney ve doğu yönlerinde boru hatlarının inşası kaçınılmaz olarak ciddi jeoekonomik ve jeostratejik sonuçlara yol açacaktır. Hazar havzasının petrol ve doğal gaz boru hattı güzergâhları 21 yüzyılın jeopolitiğini belirleyecektir.⁴⁵ (Harita.4)

⁴³ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 338.

⁴⁴ Ainur Nogayeva, **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları**, Ankara, USAK Yayınları, Temmuz 2011, s. 95.

⁴⁵ Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul, Ötüken, 2006, s. 48.

Harita.4: Orta Asya Haritası

Kaynak: <http://asiasociety.org/countries/conflicts/central-asia-political-history-19th-century-present>

Türk Dünyası için Orta Asya ve Türkistan Anayurt anlamını taşımaktadır. Bugün farklı bölgelerde yaşayan Türk halkları “Türk göçleri” sırasında Orta Asya’dan diğer bölgelere yerleşmişlerdir. (Harita.5)

1.6 ENTEGRASYON TANIMI VE TEORİK ÇERÇEVESİ

1.6.1 Entegrasyon Tanımı ve Küreselleşme Sürecinde Entegrasyonun Yeri

Küreselleşme dünyayı bütünleştiren bir süreçtir. Dünya Bankasının raporunda küreselleşme “başat dünya süreci” olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Amerikan siyasetinin ideologu Z.Bzejnski ise, dünyanın ABD tarafından küreselleştirildiğini ve dünya tarihinde ilk küresel siyasi başkent Washington olduğunu, “küresel etki gösteren kuruluşlar” (Beyaz Saray, Pentagon, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu v.s.) üzerinden “küreselleşme sürecine Amerikan etkisinin” yürütüldüğünü ifade etmektedir.⁴⁷

Küreselleşme güçlü olanın kurallarıyla oynanan oyundur ve tabi ki bu durum oyun kurallarını oluşturan devlet olarak ABD için faydalıdır. Yine Brzezinski'ye göre “ABD bütün dünya çıkarlarını karşılayacak küreselleşme sürecinin başında gelmektedir, ama kendisi bu kurallara sadece kendisine uygun olduğu zaman uymaktadır, çünkü küreselleşme O'nun kendi ulusal avantajlarını genişletmek ve güçlendirmektedir. Başka devletler için ise, verimli küreselleşme süreci yavaşça devletlerin kutsal egemenliklerini kaybetmesine yol açar”.⁴⁸ Entegrasyon süreci küreselleşmeye alternatif olarak görülse de küreselleşmeyi hızlandıran bir süreçtir. Bir taraftan bölgesel bütünleşme mal ve hizmetlerin, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımını sağlayarak küreselleşmenin gelişmesine yol açmaktadır. Diğer taraftan ise, bölgesel bütünleşmeyi küreselleşme çağrısına karşı koruma mekanizması olarak ve bölge devletlerinin “oyun kurallarını” dikte eden küresel liderlerin baskılarına karşı durabilmesini sağlayabilecek faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁶ Naseleniye i globalizatsiya, Moskova, Nauka yayınları, 2002, s. 229.

⁴⁷ Zbignev Bzejnski, **Vıbor. Global'noe gospodstvo ili globalnoe liderstvo (Tercih: Küresel Hegemonya veya Küresel Liderlik)**, Moskova, Mejdunarodniye otnoşeniya, 2004, s. 179.

⁴⁸ Zbignev Bzejnski, **a.g.e.**, s. 179-180.

Devletlerin uluslararası bütünleşme hareketlerine yönelmelerinin temel nedeni, iktisadi ve siyasi anlamda dünyada yalnız başına güç oluşturabilme zorlukları karşısında birlikte yeni bir güç olma beklentisi olmaktadır.⁴⁹ Bölgesel bütünleşme ekonomik, politik, sosyal ve askeri boyutlar içerebilir. Bütünleşme hareketi, blok üyesi olan ülkelerin ortak siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel değerleri ve ortak amaç ve çıkarları paylaşmaları durumunda daha başarılı olmaktadır.

Latince kökenli olan “entegrasyon” kelimesi – parçaların tek bütün olarak birleşmesi, sistem işlevlerinin ve ayrı parçaların bütünü olan durum ve bu duruma giden süreç anlamına gelmektedir.⁵⁰ Ama entegrasyon teriminin bir süreç mi, bir durum mu yoksa her ikisi birden mi olduğu konusunda bilim adamları arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır.⁵¹

Entegrasyonu bir durum olarak görenler arasında en kapsamlı tanımı Amitai Etzioni gerçekleştirmiştir. Ona göre entegrasyon, farklı devletlerden oluşan bir kurumun, zorlama araçlarını kullanma yetkisini ele geçirmesi, karar verme mekanizmasına sahip olması ve bu devletlerin vatandaşları için siyasi bir kimlik oluşturabilmesi durumudur.⁵² Entegrasyonu bir duruma yol açan bir süreç olarak değerlendiren teorisyenler arasında da Ernst Haas dikkati çekmektedir. Haas’a göre entegrasyon, farklı ulusal ortamlara sahip politik aktörlerin bağlılıklarını, beklentilerini ve politik eylemlerini, kurumları üye devletler üzerinde yetkiye sahip yeni bir merkeze kaydırmaları için ikna edilmeleri sürecidir.⁵³ Leon Lindberg’in tanımına göre bütünleşme, devletlerin birbirlerinden bağımsız olarak iç ve dış politikayı yönetme arzularından

⁴⁹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s.196.

⁵⁰ P. Tsıgankov, **Mejdunarodnie Otnoşeniya: Teorii, Konflikty, Dvijeniya, Organizatsii, (Uluslararası İlişkiler: Teorileri, Çatışmalar, Hareketler, Kuruluşlar)**, Moskova, Al’fa-M yayınları, 2008, s. 232

⁵¹ Merve İrem Yapıcı, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 3, 2007, s. 3.

⁵² Merve İrem Yapıcı, **a.g.m.**, s. 3.

⁵³ Merve İrem Yapıcı, **a.g.m.**, s. 3-4.

vazgeçip, ortak kararlar almayı ve karar alma yetkisini yeni merkezi organlara devretmeyi tercih ettikleri bir süreçtir.⁵⁴

Faruk Sönmezoğlu ise entegrasyon kavramını bütünleşme hareketleri olarak tarif etmektedir. Ona göre entegrasyon ekonomik ve/veya siyasal birimlerin bir araya gelerek kendilerinden daha büyük ve kapsamlı yeni bir ekonomik ve/veya birlik oluşturmaları sürecidir. Bütünleşme hareketleri iktisadi alanda faaliyet gösteren kuruluşların ulusal ya da uluslararası birleşme süreçlerini ve belirli bir coğrafi bölgede yaşayan ve birbirlerinden farklı sosyo-kültürel özellikler taşıyan siyasal toplulukların birlik oluşturma süreçlerini kapsamaktadır.⁵⁵

Entegrasyon sürecinin ilk örnekleri Batı Avrupa'da II. Dünya savaşıdan sonra zor kriz döneminde ekonomi alanında başlamıştır. Günümüzde ise ekonomik alana ek olarak sosyal, kültürel, askeri, siyasi ve diğer alanlarda da bütünleşme hareketleri mevcuttur. Aslında devletlerin uluslararası bütünleşme hareketlerine yönelmelerinin temel nedeni, iktisadi ve siyasi çıkarlarından kaynaklanmaktadır.⁵⁶

Küreselleşmenin yeni çağrılarına karşı kendi varlıklarını (bağımsızlıklarını) koruyabilmek için, bir birine coğrafi bakımdan komşu olan, sosyal ekonomik gelişim seviyesi benzer devletler bölgesel ticari ekonomik birlikler oluşturmaktadırlar. Bölgeselleşme süreçlerinin çoğu başarılı olarak devam etmektedir. Örnek olarak, Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Güney Doğu Asya Devletlerinin Derneği (ASEAN), Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) v.b. kuruluşları söyleyebiliriz. Kültürel yakınlıktan dolayı ortak bir kuruluş kurmanın tek başarılı örneği olarak Avrupa Birliği örneğini söylemek

⁵⁴ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, s. 1-32.

⁵⁵ Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 195.

⁵⁶ Faruk Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s. 197.

mümkündür. 22 Arap ülkesini birleştiren Arap Ligi ya da Arap Birliği mevcut olsa da AB kadar işlevsel ve etkin değildir.

Bir entegrasyon hakkında söz edildiği zaman, entegrasyonun teorik arkaplanı kuramsal yaklaşımlar en önemli konulardandır. Türk Dünyasında entegrasyonu incelerken 3 teorik yaklaşım üzerinden gidilecektir: İşlevselcilik (Fonksiyonalizm), Yeni İşlevselcilik (Neofonksiyonalizm) ve Federalizm.

1.6.2 Kuramsal Yaklaşımlar

Entegrasyonun ilk örnekleri Avrupa'da başladığından dolayı, entegrasyon teorilerini incelerken birçok bilim adamının tarafından 3 temel yaklaşım üzerinde durduğu görülmektedir. İşlevselcilik (Fonksiyonalizm), Yeni işlevselcilik (Neofonksiyonalizm) ve Federalizm konuyla ilgili bu üç teorik yaklaşımdır.

İşlevselcilik (Fonksiyonalizm): Entegrasyonun klasik teorilerinin önemlilerinden bir tanesi (savaşın sonraki zamanda) olan İşlevselcilik teorisinin kurucuları D.Mitrany,⁵⁷ daha sonradan Ernst B.Haas⁵⁸ olmuştur. Mitrany, kendi araştırmalarında politikada işlevselciliğin genel teorilerini incelemiştir, Haas ise, işlevselcilik ve Avrupa entegrasyonu sorunlarının çözümü arasında net bir bağlantı kurmuştur. İşlevselciliğin temelinde entegrasyon yoluyla barış ve refaha ulaşmanın idealist arzusu vardır. Fakat entegrasyon, “yüksek politikadan” uzak, teknik, tedrici bir süreç olarak incelenmektedir. Bu süreç sırasında yasama yetkilerine daha çok sahip olacak ve adım adım çoğalacak yeni iktidar kurumları ortaya çıkacaktır. Yani, uluslararası ilişkiler disiplindeki idealist akımdan etkilenen ve tıpkı federalizm gibi savaşın sona erdirilmesi için gerekli koşulların yaratılması hareketinin bir parçası olan işlevselcilik teorisi, bütünleşmenin siyasal

⁵⁷ David Mitrany, **The Functional Theory of Politics**, London, Martin Robertson 1975; David Mitrany, **Working Peace System**, Chicago, Quadrangle Books, 1966.

⁵⁸ Ernst B. Haas, **The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-57.**, Ann Arbor, MI : UMI Books on Demand, 1996.

araçlarla değil, teknokratik düzeyde sağlanacağı varsayımından yola çıkmıştır.⁵⁹

İşlevselciliğe göre, entegrasyon dinamiği, doğrudan devletlerin kendileri tarafından verilen ve belli yetkilere sahip fonksiyonel bir kuruluşun ortaya çıkmasını sağlayacaktır. İşlevselcilik yaklaşımının temsilcileri uluslararası entegrasyonu geleneksel devletlerarası sistemden işlevsel bir topluma gitgide geçiş süreci olarak incelemektedirler. Bu süreç sırasında ayrı devletlerin egemenlik yetkileri fonksiyonel etkililiğe sahip olarak kurulacak hükümet üstü bir kuruluşa yeniden dağıtılacaktır.⁶⁰

Federalizm: İlk baştan itibaren entegrasyonun idealist teorisi – federalizm işlevselciliğe rakip olmuştur. Entegrasyon araştırmalarındaki federalizm teorisyenlerinin başında Altiero Spinelli⁶¹ gelmektedir. Federalistler, uluslarüstü enstitüler kurma gerekliliğini vurgulamaktadırlar. İşlevselcilik de entegrasyon biraz apolitik nitelik taşıırken, federalizme göre ilk etapta siyasi kurum olmalıdır. Bu yaklaşıma göre tarafların kendi siyasi bağımsızlığı ve özerkliğinden bilinçli ve gönüllü olarak vazgeçeceği öngörülmektedir. Bu modelin temelinde yatan esas etken ilk etapta milli güvenlik olmuştur.

Federalistlere göre, Avrupa entegrasyon süreci ilk önce, asırlarca devam eden ve çelişik tarihten gelen Almanya ve Fransa ilişkilerini temel almıştır. İşlevselcilik ve federalizm Avrupa entegrasyonuna ilişkin görüşlerinde çoğu zaman birbirine karşı görüşler temsil etmişlerdir. İşlevselcilik bir işbirliği modeline dayanırken, federalizm sert bir uluslarüstü model teklif etmiştir.

⁵⁹ Sinem Akgül Açıkmeşe, a.g.e., s. 1-32.

⁶⁰ Yuriy Lepeşkov, “Mejgosudarstvennie Otnoşeniya v Ramkah Evropeyskogo Soyuza: Nekotorie Voprosy Teori”, (AB Çerçevesinde Devletlerarası İlişkiler: Bazı Teori Sorunları), **Belarus Uluslar arası Hukuk ve Uluslar arası İlişkiler Dergisi**, Sayı 1, 2001.

http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=404&Itemid=52, Son erişim 12.10.2011.

⁶¹ Eserleri burada mevcuttur: <http://www.jonworth.eu/?s=spinelli>

Federalist bakış açısı kapsamında, ulus-devletlerin birbirlerinden ayrı olma durumunun aralarında çatışmalara ve hatta savaşa yol açabileceğinden hareketle (ki savaş dönemi kaygıları yansıtılmaktadır) Avrupa bütünleşmesi için federal bir yapılanma öngörülmüş, Avrupa ülkelerinin anayasal bir güç dağılımına dayalı barışçıl bir federal çatı altında birleşmeleri gerektiği vurgulanmıştır.⁶²

Entegrasyon teorileri içinde tanımı zorluklar içeren federalizm, politik terim olarak, farklı branşları ile fonksiyonalizmden daha kökenlidir. Eski Yunan (Hanseotic League), beş yüz yıllık gelişiminden sonra İsviçre ve 1579'un Alman Federal Cumhuriyeti, federal özelliği olan birliklere örnek olarak verilebilir.⁶³ Federalizm, uluslararası ilişkilerin özünde siyasal sorunların bulunduğu, bu sorunların siyasal çözümler gerektirdiği, söz konusu çözümün ulus-devletin sona ermesiyle mümkün olabileceği, ulus-devletin ortadan kaldırılması için anayasal bir düzen eksenindeki federal karakterli oluşumlara ihtiyaç duyulduğu, ulus-devlet anlayışının sona ermesiyle savaşın önleneyeceği ve kalıcı barışın sağlanacağı varsayımlardan hareket eden bir teoridir.⁶⁴ Federatif birlik oluşturmayı amaçlayan bu yaklaşım Avrupa entegrasyonu süreci incelemelerinde daha çok siyasi nitelik taşıyan yaklaşımdır.

Yeni İşlevselcilik (Neofonksiyonalizm): Bir diğer yaklaşım olan yeni işlevselcilik (Neofonksiyonalizm) Avrupa entegrasyonu teorilerinin esas akımı olmuştur. İşlevselciliğin bazı anahtar durumlarını kullanan Haas⁶⁵ küresel değil bölgesel bağlamda kendi öz kavrayışını ortaya koymaya çalışmıştır. Yeni işlevselcilik yaklaşımı siyasi entegrasyon teorileri incelemelerinde ana yaklaşımlardan bir tanesi sayılmaktadır. Çoğu Avrupa entegrasyonunun

⁶² S. Sezgin Mercan, "Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi", Ankara, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2011, s. 70.

⁶³ Mehmet Seyfettin Erol, **Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri**, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1.Baskı, Nisan 1999, s. 26.

⁶⁴ Sinem Akgül Açıkmeşe, a.g.m., s. 1-32.

⁶⁵ E. B. Haas, **The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing**, International Organization, vol. XXIV, No. 4, 1970.

bugünkü gelişimi yeni işlevselcilik yanlılarının hazırlamış olduğu stratejiye göre devam etmekte, Avrupa Birliği ise, bu yaklaşımın temel varsayımların denetimi için ideal bir laboratuvar olarak savunulmaktadır.

Yeni işlevselcilik ilk önce ortak ekonomik çıkar, ekonomik sistemlerin benzerliği, bağımlılık, siyasi çoğulculuk, elit gruplar gibi entegrasyona gerekli önemli önkoşulları temel almıştır. İkinci olarak, entegrasyon başlangıç safhasına önem vermiştir. İşbirliği sürecinin en aktüel sorun olan alandan başlaması gerektiğini öne sürmüştür. Üçüncü olarak, başlangıç safhasını geçtikten sonra işbirliği diğer alanları da içermelidir. ⁶⁶

David Mitrany'nin fonksiyonel işbirliği kuramından esinlenen neofonksiyonalizme göre Avrupa bütünleşmesi, yayılarak genişleyen ve üç kavramla anlatılan bir süreçtir. Bu kavramlar sırasıyla; fonksiyonel spill-over, siyasi spill-over ve ortak tercih/çıkarların oluşması süreçleridir. Fonksiyonel spill-over kavramına göre, modern endüstriyel ekonominin değişik sektörleri karşılıklı birbirine bağımlıdır. Farklı sektörlerden birinde başlayan bütünleşmeye yönelik aktivitelerin başarılı olabilmesi için, diğer alanlarda da benzer gelişmeler gerekir. Siyasi spill-over ise, adapte olma, uyum gösterme sürecidir. Bu aşamada beklentilerin, değerlerin değişmesi ve ulus üstü çıkarların oluşması gerekir. Ortak tercih ve çıkarların oluşması ise, devletlerin ortak politikalara ulaşmakta zorluk çektikleri zamanlarda, karşılıklı imtiyazlarla ortak değerlerde buluşmaya çalışmalarıdır. ⁶⁷

1.6.3 Entegrasyon Sürecinin Siyasi Boyutu ve İdeoloji

Ekonomik alanda entegrasyon katılımcı ülkeler arasında ticari-ekonomik ilişkileri kolaylaştıran rejimler oluşturmayı amaçlar. Siyasi entegrasyon ise adeta her zaman uzun vadeli amaçları içerir ve hükümetler

⁶⁶ Krister Pursiaynen, “Teorii Integratsii i Ramki Otnoşeniyy RF-ES” (Entegrasyon Teorileri ve RF-AB İlişkilerin Çerçevesi), Moskova, **Rusya-Avrupa Ekonomi Politika Merkezi**, 2004.

⁶⁷ Elif Toprak, “Neo fonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyum”, Ankara, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 7, No 1, Güz 2007, s. 69-89.

arası siyasi yapının oluşmasını (entegrasyon grubu, askeri-siyasi blok, hatta devletlerin federasyon yada konfederasyon şeklinde birleşmesini) tedbire alır. Entegrasyon devletler arasında ortak siyasi-ekonomik ve askeri menfaatler, barajlı belirli bir kurallara bağlanmış ilişkiler olduğu zaman gelişir, bazen de sadece kültür yakınlığıyla gelişebilir.⁶⁸

Entegrasyon imkanlarını belirleyen kriterleri ise şu şekilde sıralayabiliriz: Coğrafi yakınlık (yakın çevre ülkelerinin bütünleşmeleri), benzerlik (ortak çıkarları olan ülkelerin birleşmesi farklılıkları çok olanlara göre daha kolaydır; örneğin sosyal göstergelerdeki benzerlik), etkileşim (bireyler ve toplumlar arasındaki ilişkilerin yoğunluğu birleşmeyi kolaylaştırır), zihni yakınlık (bilgi ve anlayış benzerliği gibi), işlevsel menfaatler (üyelerce paylaşılan menfaat alanlarının bulunması gibi), yapısal çerçeve (siyasi yapısı karar verme açısından katılımcı olan ülkelerin birlikteliği daha güçlü olur), eski birleşme tecrübeleri (eski tecrübeler bütünleşmenin daha ileri safhalara ulaşmasına katkı sağlar vs.).⁶⁹ Politik bir toplum ise üç çeşit entegrasyon taşır:

- Şiddet karşısında etkili bir kontrolü vardır (ayrıca bu tekeli üye birimlere aktarabilir);
- Kaynakların ve refahın toplum içinde dağılımını önemli derecede etkileyecek fikir üretme merkezi vardır;
- Siyasal bilinçte olan vatandaşların büyük bir bölümü için politik kimliğin baskın odağıdır.⁷⁰

Ayrıca, jeopolitik çıkarlar da ülkelerin genişlemeye bakışlarını etkilemiştir. Keza coğrafi uzaklık ve asimetrik karşılıklı bağımlılık sadece ekonomik kazancı arttırmıyor aynı zamanda, siyasi etkileşimi de geliştiriyor.⁷¹

⁶⁸ F. G. Voytlovskiy, "Formirovanie İdeologičeskih Osnov Voenno-Političeskih İntegratsii Na Postsovetkom Prostranstve" (Postsovyet Bölgesinde Askeri-Siyasi Entegrasyonun İdeolojik Temellerinin Oluşumu), **Modern Dünyada Entegrasyon Süreçleri: Ekonomi, Politika ve Güvenlik**, Moskova, Rus Bilim Akademisi, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Dünya Gelişimi, 2. Yayın, 2007, s. 92.

⁶⁹ Merve İrem Yapıcı, **a.g.m.**, s. 7.

⁷⁰ Mehmet Seyfettin Erol, **Hayalden Gerçeğe...**, s. 17-18.

Michael T.Florinsky'e göre, entegrasyonda ekonomik, askeri ve politik entegrasyon olmak üzere üç temel süreç vardır. Ekonomik ve askeri entegrasyon önceleri egemen milli devlet tarafından elde tutulan güçlerin milletler ötesinde bir otorite tarafından elde tutulmasını içermektedir ve bir şekilde bu ülkeleri politik entegrasyona götürmektedir.⁷² Entegrasyon hareketlerinin bazıları ekonomik işbirliği sonucunda siyasi bir entegrasyona ulaşma amacını da taşır. Ancak siyasi entegrasyon süreci organizasyon ve koordine zorluklarından dolayı birkaç yıl sürebilir. Bu süreçte siyasi bir entegrasyona ulaşmada ideolojinin rolü büyüktür.

Entegrasyon süreçlerinde ideoloji sadece yardımcı bir role sahip değildir. Devlet içi ve uluslararası politikanın öznelere kendilerinin dâhil olduğu ilişkilere kendi sistem anlayışını bir şekilde kılavuz ederek ve uzun vadeli gerekçe ve kendi hareketlerini amaçlayarak katılır. Bu olmadan politikanın herhangi bir üyesi kendisinin önemli sosyal niteliği – özneliğini kaybeder. Siyasi ideoloji – kuruluş hakkında fikir ve düşünceler, belli bir değere sahip yönelişi mevcut, uzun vadeli amaç ve onun gerçekleşmesi veya faaliyete geçmesi için, belli bir siyasi harekete ulaşmak için var olan sosyal gruplarını motive etmek ve diğer öznelere ilişkisi karmaşık sosyal öznenin veya özne topluluğunun işletme ve geliştirme sistemidir. İdeoloji toplumsal bilinç yapısında hedef belirleme, siyasi seferberlik işlevini gerçekleştirmektedir.⁷³ Uzun vadeye yönelik herhangi bir siyasi hareketin alacağı kararlar ideolojik bir niteliğe sahiptir. Yani kısa zamanda bir sonuca ulaşılacağı kesin olmayan herhangi bir siyasi faaliyetin temelinde ideoloji olması gereklidir. Bundan dolayı uzun vadeli siyasi strateji ve entegrasyon programlarında ilk önce ortak ideoloji konusunda hazırlıklar yapılmalıdır. Siyasi entegrasyonun ideolojik temelini ortak kültür, ortak dil, ortak din, ortak tarih, ortak kültür gibi konular sağlamlaştırabilir. Zemininde ortak değerler olan bir hareket ortak

⁷¹ Hüseyin Kutay Aytuğ, “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF,

⁷² Mehmet Seyfettin Erol, **a.g.e.**, s. 34.

⁷³ F. G. Voytlovskiy, **a.g.e.**, s. 92.

siyasi amaçları daha net belirler. Devletlerarası siyasi entegrasyon, amaçları ve onu gerçekleştirme motifleri daha ilk etapta belirlenen uzun vadeli bir süreçtir. Ortak siyasi, ekonomik ve askeri menfaatleri esasa alarak inşa edilen bir birlik ortak ideolojik bir kimlik katarak daha da sağlamlaştır.

1.7 TÜRK DÜNYASINDA STRATEJİK ORTAKLIKLAR

Rus yazarı ve uluslararası ilişkiler uzmanı P.Tsigankov kitabında devletlerarası ilişkileri değerlendirirken devletler arasındaki ilişkilerde geleneksel olarak müttefiklik, dostluk, ortaklık, tarafsızlık, gerginlik, düşmanlık, v.b. gibi kategorilerin söz konusu olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴ Bu şekilde sınıflandırılankavramları şu şekilde tarif etmiştir:

Müttefik İlişkiler: Siyasi, ekonomi ve askeri alanda anlaşmaların olması, savaşa girmeme ve milli çıkarlara zarar vermemeyi de dâhil ederek karşılıklı yardım taahhüdüdür. Müttefik ilişkiler içeriğine göre stratejik ortaklık ilişkilerine daha yakındır, ama eş anlamlı değil ve birbirinin yerine geçemez;

Dostluk İlişkileri: Çeşitli alanlarda gerçek işbirliği ve anlaşmaların varlığı, gereklilik durumunda ekonomik ve sosyal yardımlarda bulunmaktır;

Ortaklık İlişkileri: Ayrı işbirliği konularında anlaşma ve sözleşmelerin mevcut olması ve pratikte uygulanmasıdır;

Belirsiz İlişkiler: Açık belirli eğilimleri olmayan tarafsızlıktır. Taraflar birbirlerine ne yardımda bulunurlar ne de engel olurlar, münasebetler minimuma indirgenmiştir;

Gergin İlişkiler: Ayrı yönlerde bulunan rekabet, önemsiz bazı anlaşmazlıkların mevcuttur;

⁷⁴ P.Tsigankov, *Političeskaya Sotsiologiya Mejdunarodnih Otnošeniy (Uluslararası İlişkilerin Siyasi Sosyolojisi)*, Moskova, Radiks yayınları, 1994, s. 30-34

Sorunlu İlişkiler: Öznelerin köklü çıkarlarına değinecek sorunları çözmeye yönelik yaklaşımlardaki önemli farklılıklardır. Rekabet şeklindeki mücadele, genel ahlak ve hukuk içinde mücadeledir;

Potansiyel Çatışmalı İlişkiler: Milli çıkarları korumak için alınması talep edilen tedbirlerin ve gerginleşmeye yol açan fikirleri içeren itirazların bulunmasıdır;

Açıkça Çatışmalı İlişkiler: Siyasi öznenin temel çıkarlarına açıkça aykırı bildiri ve harekettir. Ahlak ve hukuk dışına çıkan mücadele ve askeri şiddet kullanılması yasaktır;

Krizli İlişkiler: Tartışmalı sorunları askeri şiddet kullanma yoluyla çözmeye hazırlığı gösteren bildiri ve hareketlerdir;

Düşmanlık İlişkiler: Savaş dâhil olarak, her türlü şekil ve tarzda askeri şiddet kullanmaktır;

Stratejik Ortaklık İlişkileri – bu terim uluslararası anlaşmalarda, ilmi kaynaklarda, basında düzenli kullanmaya başlamasına rağmen siyasi bilimde yeterince araştırılmamıştır. “Stratejik Ortaklık” terimi iş hayatında da daha çok kullanılmaktadır. Uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş döneminde "Stratejik İşbirliği" olarak bilinen kavram, Soğuk Savaş sonrası "Stratejik Ortaklık" kavramı olarak yaygın kullanılmaya başlanmıştır. İki devlet arasındaki stratejik ortaklıkta iki tarafın tarihsel/kültürel bağlar ile iç siyasal uyuma sahip olması son derece önemli olmakla birlikte, bu uyum somut stratejik hedeflere hizmet etmek zorundadır. Bir başka deyişle, iki tarafın tarihsel/kültürel bağlar ile iç siyasal uyuma sahip olması somut stratejik hedefleri ikinci plana itmemelidir.⁷⁵

Strateji ve ortaklık tanımları birleştirilerek uluslararası ilişkiler bağlamında şu şekilde tanımlanabilir: “Ulusal ve devlet vazifelerini çözmede ortak amaçlara ulaşmak için uluslararası düzeydeki eşit öznelerin uzun vadeli

⁷⁵ Gültekin Sümer, “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, **Ege Akademik Bakış Dergisi**, Sayı (10) 1, 2010, s. 690.

karşılıklı yarara dayanan işbirliğidir”.⁷⁶ Uluslararası politikada ortaklıklar, ikili ilişkilerin işbirliği veya ittifak ötesine taşınması anlamına gelir. Ortaklıklar iki devletin uluslararası alanda ortak bir misyon etrafında birleştiği uzun vadeli bir inşa faaliyetinin adıdır. Ortaklıklarda bir misyon etrafında birleşmek söz konusu olduğu için, ilişkiler uzun vadeli olarak güvene dayanmak zorundadır.⁷⁷ Ama iki devlet arasındaki stratejik ortaklık hakkında bahsederken gözden kaçırılmaması gereken husus, Jonathan Holslag’ın AB ve Çin arasındaki stratejik ortaklığı değerlendirmesinde birbirinden ayırdığı iki çeşit ortaklıktır:

1. *The Strategic Partnership on Paper* (Kağıt üzerindeki stratejik ortaklık)
2. *The Strategic Partnership in Practice* (Pratikteki stratejik ortaklık).⁷⁸

Kağıt üzerindeki stratejik ortaklık ve pratikteki stratejik ortaklığı birbirinden ayırmak için uluslararası ilişkilerin diğer sınıflandırmalarını devre dışında bırakıp stratejik ortaklığın çevresini belirlemek için ana kriterler olarak aşağıdakileri sıralamak mümkündür.⁷⁹

- Tarafların sadece uzun dönemli perspektifte ve ciddi bir şekilde koordine olmasından dolayı ulaşılması mümkün ilkesel önemli amaçların bulunması;
- Tarafların stratejik ortaklığı geliştirme ilkeleri ve amaçlarını ortak anlaması;
- İşbirliğin kapsamı ve gerçekleştirme mekanizmaları bulunan ortaklığın hukuki temelini mevcut olması;
- Stratejik ortaklığı hayata geçirmeye yardımcı olan klurumsa mekanizmaların bulunması.

⁷⁶ German Kim, “Strategičeskoe Partnerstvo V Sovremennih Mejdunarodnih Otnoşeniyah”, (Günümüz Uluslararası İlişkilerinde Stratejik Ortaklık), **Analytic, Haber-Analiz Dergisi**, Sayı 4 (62), 2011, s. 43.

⁷⁷ Gültekin Sümer, **a.g.m.**, s. 675.

⁷⁸ German Kim, **a.g.m.**, s. 44.

⁷⁹ İ. A. Novikov, “Strategičeskoe Partnerstvo Kak Fenomen Mejdunarodnoy Politiki”, (Uluslararası Politikanın Fenomeni Olarak Stratejik Ortaklık), **Vestnik Volgograd Devlet Üniversitesi Haber Dergisi**, Seri 4, Tarih, Bölge Bilgisi, Uluslar arası İlişkiler, Sayı 1 (17), 2010, s. 117-125.

Kâğıt üzerinde stratejik ortaklık adından belli olduğu gibi ülkeler arasında imzalanan anlaşmalardan oluşur. Stratejik ortaklık anlaşmaları ülkeler arası ilişkilerin sadece bir alanda değil bir takım önemli alanlarda derinleşmesini amaçlar. Stratejik ortaklık anlaşmalarında esasa alınan konular genel olarak, ortakların verimli işbirliği için ortak çıkarlar; ilişkilerin stratejik karakterini karşılıklı kabul etmek; stratejik amaçlara ulaşmak için karşı tarafın çıkarlarını hesaba almak ve uzlaşmak; birbirlerine karşı ayrılıkçı hareketleri desteklemekten vazgeçmek; ortaklık ilişkilerinin uzun vadeli nitelik taşıması; bu tür ilişkileri gerçekleştirmek için gerekli faal mekanizmaların bulunması; iki taraflı anlaşmada stratejik ortaklık mekanizmaları ve içeriğinin hukuki temelini olması; ortaklık taahhütlerinin yerine getirilmesi, tutarlılık ve disiplinlik; iki tarafın da hissetmesi gereken stratejik ortaklığın yüksek etkililiği. Böylece uzmanların fikirlerine göre, stratejik ortaklığın temelinde ortaklara çabalarını birleştirerek hayati önemli iç ve dış amaçlara ulaşmalarına izin veren devletlerarası işbirliği yatmaktadır.⁸⁰

Stratejik ortaklığın temel alanları ekonomi, siyasi ve askeri alanlardır. Stratejik ortaklık kendini uluslararası ilişkilerin diğer çeşitlerinden ayıran 5 ana parçayı içerir. Birincisi, stratejik ortaklık belli bir ortak amaç, vazife ve çıkarları gerektirmektedir. İkinci olarak, süreklilik ve zaman bakımından devamlılıkla fark edilmektedir. Üçüncü olarak stratejik ortaklıkta amaçlar çok boyutlu olmalı ve ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlar alanında yayılmalıdır. Dördüncü, stratejik ortaklık küresel seviyeye sahiptir. Son olarak, dürtücü etkenler ve amaçlar başka uluslararası ilişkiler çeşitlerinde ulaşılamayan karaktere sahip olmalıdır.⁸¹

⁸⁰ V. Çalıy, M. Paşkov, “Realii i Perspektivı Strategiçeskogo Partnerstva”, (Stratejik Ortaklığın Gerçekleri ve Perspektifleri) **Zerkalo Nedeli**, Sayı 47, 2 Aralık 2000

⁸¹ V. Çalıy, M. Paşkov, **a.g.m.**

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DÜNYASINDA ENTEGRASYON SÜRECİ

2.1 TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİYLE İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerindeki önemli bir dönüm noktası SSCB'nin dağılmasını da hızlandıran 19 Ağustos 1991 darbe girişimi oldu.* Her ne kadar, Orta Asyalı liderler ülkelerindeki Rus azınlığı ürkütmemek için bağımsızlık ilanından kaçınıyorlardıysa da, Eylül 1991'de Kazak lideri Nursultan Nazarbayev'in Türkiye ziyareti Moskova'daki darbe girişimiyle daha da önem kazandı. Başlangıçta sadece nezaket ziyareti olarak planlanan gezi "Amaç ve hedefler ortak bildirgesi" imzalanması ve parlamentolar arası ilişki kurulması kararlarıyla sonuçlandı. Ayrıca Türkiye'nin Kazakistan'a Eximbank aracılığıyla 10 milyon ABD doları kredi açması ve satacağı tüketim maddeleri karşılığında kömür ithal etmesi de kararlaştırıldı.⁸² Bu dönemde hala Moskova'yla ilişkilerini aksatmamaya çalışan Türkiye, diğer taraftan cumhuriyetlerle de ilişkilerini özellikle kültür ve ekonomi sektörlerinde geliştirmeye çalışıyor, bağımsızlığa giden süreçte bölgede kendisine atlama taşları oluşturmaya çalışıyordu. Türkiye'nin temkinli tutumu, 31 Ağustos'ta Özbekistan ve Kırgızistan'ın bağımsızlık ilan etmeleriyle sona erdi. Türkiye Hükümeti, SSCB'den BDT'ye geçiş sürecini yakından izleyerek bir politika oluşturmaya çalışırken, gelişmeleri daha sağlıklı ve süratli biçimde değerlendirebilmek için Eylül 1991 yılında bölgeye incelemelerde bulunmak üzere iki heyet gönderdi. Heyetlerden biri

* Darbe girişimi tutucular ve reformcular arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklanmıştır. Reformcular dönemin SSCB Komünist partisi birinci Genel Sekreteri M.Gorbaçev ve onun yandaşlarıdır, buna karşın tutucular ise SSCB Savunma bakanı Dimitri Yazov, SSCB KGB başkanı Vladimir Kriyüçkov, SSCB başbakanı Valentin Pavlov'dur. Darbe girişimini yapan tutucular M.Gorbaçev'in reformcu politikasından rahatsızlık duymuşlar ve eski katı totaliter sisteme geri dönülmesini istemişlerdir.

⁸² Kasımjomart Tokayev, **Diplomatiya Respubliki Kazahstan (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Diplomasisi)**, Almatı, Atamura Yayınları, 2002, s. 295

Azerbaycan ve Orta Asya cumhuriyetlerini, diğeri ise Ukrayna, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan'ı ziyaret ederek bu ülkelerin geçiş döneminde Türkiye'den beklentilerini saptamaya çalıştı. 12-17 Eylül 1991'de Orta Asya ülkelerini ziyaret eden heyet, bağımsızlık ilanlarından sonra bölgeye giden ilk yabancı resmi heyetti. Zamanlaması iyi ayarlanmış bu geziler bölge ülkelerinde Türkiye'nin rakipleri arasından öne çıkmasına yardımcı oldu.

Her ne kadar heyetlerin raporları bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetlerin prensip olarak tanınmalarını, fakat zamanlamanın iyi tespit edilmesini tavsiye ettiyse de, bölgedeki gelişmeler hızlanınca Türkiye, henüz resmen SSCB'nin dağılışı ilan edilmeden, 16 Aralık'ta bağımsızlığını ilan eden tüm Sovyet cumhuriyetlerini tanıdığını ve kendileriyle diplomatik ilişki kurmaya hazır olduğunu ilan etti. Türkiye böylelikle, tüm Orta Asya cumhuriyetlerini tanıyan ilk ülke oldu ve ardından 18 Aralık'ta bölge ülkelerinde önce konsolosluklar açma, sonra da bunları büyükelçiliklere dönüştürme kararı aldı. 21 Aralık'ta 11 eski Sovyet cumhuriyetinin Almatı'da SSCB'nin resmen sona erdiğini ilan etmelerinden bir gün sonra Ankara'ya gelen Kırgızistan cumhurbaşkanı Askar Akayev'le imzalanan "Dostluk ve işbirliği anlaşması", Türkiye'nin bölgede bağımsız bir devletle imzaladığı ilk anlaşma oldu.⁸³ Ardından Türkiye Dış işleri Bakanı Hikmet Çetin tüm Orta Asya cumhuriyetlerini ziyaret etti. İki ay sonra bu sefer Başbakan Süleyman Demirel tarafından yapıldı. Türkiye'nin hızla Moskova merkezli politikasını terk ederek yeni dönemin şartlarına uygun bir politika geliştirme çabasına işaret eden bu hareketlilik ve gelişmelerden büyük bir heyecan duymaya başlamıştı.

1991'in sonu geldiğinde Türkiye Moskova merkezli politikasını terk ederek Sovyet-ardılı devletlerle aktif ilişkiler geliştirme programına bütün hızıyla geçmiş, Türkiye'yi ziyaret eden liderlere destek ve yardım sözleri

⁸³ Halil Bal, "Kırgızistan: Çin gölgesi ve Rus Desteği Altında", **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, der. Alâeddin Yalçınkaya, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998, s. 103.

verilerek, 1993'e kadar 140'dan fazla ikili anlaşma imzalanmıştı.⁸⁴ Bu arada, Türkiye'nin faaliyetleri özellikle kültürel alanda Türkçü imgeler içermeye başlamış, toplumda "Dış Türkler" konusunda artan bir ilgi oluşmuştu. Daha birkaç yıl öncesine kadar dış Türklerden bahsetmek ırkçı eğilimlerin göstergesi olarak algılanırken, 1991-1993 döneminde bir yandan toplumda yeni bir etnisite anlayışı gelişmeye başlarken, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türkçe konuşan halklar" söylemi giderek yaygınlaştı. Bu süreçte, zaten dilde var olmayan "Anadolu Türklüğü" ile Orta Asya'daki "etnik Türkler" arasındaki ayırım pratikte muğlaklaştı ve Nursultan Nazarbayev'in Eylül 1991 ziyareti sırasında ifade ettiği gibi, 21. Yüzyıl "Türk Yüzyılı" olarak hayal edilmeye başlandı.⁸⁵

Türkiye, dış politikada yaşanan hayal kırıklıklarını ve yalnızlaşma duygusunu aşmak adına yeni arayışlara girmiştir. Fakat yakın coğrafyanın sunduğu tehditler ve istikrarsızlıklar bu arayışların sınırlı tutulmasına neden olmuştur. Balkanlar ve Kafkasya'daki çatışma ve krizler, Ortadoğu'nun tarihi sorunları ve Ortadoğulu komşu ülkelerin Türkiye'deki teröre verdikleri destek bu coğrafyalar ile ilişkilerin gelişmesine engel olmuştur. Bu ortamda Orta Asya'da kurulan yeni Türk Cumhuriyetleri daha cazip bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁶

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıkların kazanmalarının hemen ardından Türkiye, bu cumhuriyetleri ilk tanıyan ülke olmuştur. Türk Cumhuriyetleri ile ileri düzeyde ticari ilişkiler kurulması, hem geçmişten gelen kültürel bağların güçlendirilmesi hem de ekonomik bakımdan bakir alanlara sahip bu ülkelerin potansiyellerinden azami ölçüde yararlanılması devlet politikası olarak benimsenmiştir. Bu kapsamda, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında bağımsızlıkların takiben yoğun dış ticaret ilişkileri

⁸⁴ Ali Faik Demir, "SSCB Sonrası Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkiler ve Bu Konuda Etkili Olan Faktörler", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 2, 2003, s. 165.

⁸⁵ Nursultan Nazarbayev, *Na poroge XXI veka (XXI. Yüzyıl Eşiğinde)*, Almatı, Atamura Yayınları, 1996, s. 216.

⁸⁶ Mehmet Seyfettin Erol, Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 8, Yaz 2011, 32.

başlamıştır. Ancak günümüzde ilişkiler, bu cumhuriyetlerin bağımsızlığının ardından umulduğu düzeyde gerçekleşmemiştir.⁸⁷ Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticari ilişkilerin inişli-çıkışlı göstergeleri genel olarak entegrasyon sürecini belli bir ölçüde etkilemiştir.

Toplam olarak Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri'ne 1992 yılında 153.45 milyon dolar olan ihracatı, 2000 yılında 567.72 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Türkiye'nin 1992 yılında bu ülkelerden yaptığı 73.81 milyon dolarlık ithalat, 2000 yılında 627.84 milyon dolara çıkmıştır. Toplam hacim olarak 1992 yılında 227.26 milyon dolar olan ticaret 2000 yılında 1195.56 milyon dolara yükselmiştir.⁸⁸

2011 yılında Türk cumhuriyetleriyle 5 milyar 43,4 milyon dolar ihracat yapılırken, bu ülkelerden 3 milyar 642,1 milyon dolar da ithalat gerçekleştirildi. Türkiye'nin Türk cumhuriyetleriyle dış ticareti 5 yıllık süreçte, global krizin ağırlığını hissettirdiği 2009 yılı hariç istikrarlı bir şekilde büyüdü. 2006 yılında 1 milyar 981,6 milyon dolar ihracat yapılan bu ülkelerden 1 milyar 923,5 milyon dolar da ithalat yapılmıştı. 2006 sonunda Türk cumhuriyetleriyle ticaret hacmi de 3 milyar 905,1 milyon dolar olmuştu. Türkiye'nin dış ticaret hacmi 2011 yılında, önceki yıla göre yüzde 25,5 artışla 375 milyar 787,6 milyon dolara ulaştı. Bu dönemde Türk Cumhuriyetleri'yle ticaret hacmi ise yüzde 27 artarak, 8 milyar 685,5 milyon dolar oldu.⁸⁹ (Tablo.2)

⁸⁷ Selahattin Bekmez, Aysun Danışman, Ürün Özgen, "Dış Ticaretimizde Türk Cumhuriyetlerinin Yeri ve Önemi", Manisa, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 11, Sayı2, 2004, s.129-140.

⁸⁸ Mehmet Alagöz, Sinem Yapar, Ramazan Uçtu, "Türk Cumhuriyetleri İle İlişkilerimize Ekonomik Açıdan Bir Yaklaşım, <http://www.setav.org/ups/dosya/23855.pdf>, Son erişim 14.06.2012

⁸⁹ Türk Cumhuriyetleriyle Ticaret, <http://ihracat.info.tr/turk-devletleri-ile-ticaret-8-milyar-dolari-asti-1836h>, Son erişim 14.06.2012

Tablo.2: Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Ticari İlişkileri Göstergeleri (ABD doları)

Yıllar	Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine İhracatı	Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerinden İthalatı	Toplam Ticaret Hacmi
1992	153, 45 milyon	73, 81 milyon	227, 26 milyon
2000	567, 72 milyon	627, 84 milyon	1 milyar 195, 56 milyon
2006	1 milyar 981, 6 milyon	1 milyar 923, 5 milyon	3 milyar 905, 1 milyon
2011	5 milyar 43, 4 milyon	3 milyar 642, 1 milyon	8 milyar 685, 5 milyon

Temmuz 1993'te bölge ülkeleri Kültür Bakanlıklarıyla birlikte Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY) projesi geliştirildi. Milli Eğitim Bakanlığı ise Kasım 1992'de Türk cumhuriyetlerinde okutulacak ortak tarih ve ortak edebiyat ders kitapları hazırlanması çalışmalarını başlattı. 27 Nisan 1992'den itibaren TRT Avrasya Televizyonu uydu aracılığıyla bölgeye yayına başladı. Din alanında işbirliği adımları atılarak, bölgeye dini materyal gönderildi ve dini eğitim verme önerisi yapıldı. Yurtiçi ve dışında açılan yardım kampanyaları sonucunda toplanan bağışlarla Diyanet İşleri Başkanlığınca tüm Türk cumhuriyetlerinde Türk-İslam mimarisi tarzında birer cami ve kültür merkezi inşa edildi. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı aracılığıyla bu ülkelerde onlarca caminin yanı sıra, Kırgızistan ve Türkmenistan'da birer İlahiyat Fakültesi açıldı. (Tablo.3, Tablo.4)

Tablo.3: Diyanet İşleri Başkanlığı Din Görevlileri

Ülke	Öğrenci
Azerbaycan	21
Kazakistan	19
Türkmenistan	2
Kırım	16
Kırgızistan	25
Tacikistan	1
Rusya	17
Toplam	101

Kaynak: Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Nacali Necefoğlu, a.g.e., s. 397.

Tablo.4: Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri

Ülke	Öğrenci
Azerbaycan	897
Kazakistan	687
Türkmenistan	210
Tataristan	800
Kırgızistan	444
Tacikistan	140
Kırım	864
Toplam	4062

Kaynak: Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Nacali Necefoğlu, a.g.e., s. 400.

Dolayısıyla Türkiye 1992 ortalarında siyasi, iktisadi, kültürel, askeri ve mali alanlarda bölgede etkili olabilmek ve liderliğe oynayabilmek amacıyla ciddi adımlar atmıştı. Fakat, bölgenin sunduğu fırsatların yanı sıra, Türk dış politikası için orta-uzun vadede çeşitli sorunlara gebe olduğu da daha o günlerde görülebiliyordu. Örneğin, Demirel'in Şubat 1992'de, SSCB'nin çökmesiyle "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" uzanan dev bir Türk dünyasının

kurulmakta olduğunu ilan etmesi, Türkiye'nin yeniden imparatorluk kurma peşinde olduğu yolunda yaygın suçlamalara neden olmuştu. Demirel, 27 Nisan – 3 Mayıs 1992'deki gezisinde ise bu sefer, bir taraftan Türkiye'nin yayılmacı amaçları olmadığını ilan ederken, diğer taraftan bir "Türk Devletler Birliği" kurulması fikrini işliyordu. Nitekim, bu gezi sırasında, Türk cumhuriyetleri arasında ortak konular ile bölgesel ve uluslararası sorunların ele alınacağı devlet ve hükümet başkanları düzeyinde ortak danışma toplantıları düzenlenmesi kararlaştırıldı.

2.1.2 Türkiye-Kırgızistan İlişkilerinin Ticari Boyutu

Türkiye, 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Kırgızistan'ı tanıyan ve büyükelçilik açan ilk ülkedir. Türkiye ve Kırgızistan arasında o dönemden bu yana devam eden sıcak ilişkiler Türk iş çevrelerinin bu ülkedeki başarılı çalışmalarıyla pekiştirilmektedir. 1992 yılı içerisinde karşılıklı olarak Bişkek ve Ankara'da Büyükelçilikler açılmıştır. Kırgızistan'ın İstanbul'da bir Başkonsoloslugu da bulunmaktadır.⁹⁰ Kırgızistan'ın egemenliğini ilan etmesinin ardından Türkiye ve Kırgızistan arasında ticari ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak 29 Mayıs 1991'de Ankara'da imzalanan "Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Protokol" çerçevesinde ticarete başlamıştır.⁹¹ Türk-Kırgız İş Konseyi, 25 Aralık 1991 tarihinde Türk-Avrasya İş Konseyleri çerçevesinde kurulmuştur.⁹²

⁹⁰ Kırgızistan Ülke Bülteni 2012, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), s. 17.

⁹¹ Mehmet Yüce, "Kırgızistan'ın Dış Ticaret Yapısı ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 145, Ağustos 2003, s. 64.

⁹² İş Konseyi'nin Başkanlığı 2010 yılından itibaren Coca-Cola İçecek A.Ş. Kurumsal İlişkiler Direktörü Sn. Atilla D. Yerlikaya tarafından yürütülmektedir. Türk-Kırgız İş Konseyi hakkında detaylı bilgi için bkz:

http://www.deik.org.tr/Konsey/58/T%C3%BCrk_K%C4%B1rg%C4%B1z.html, Son erişim 15.06.2012

Tablo.5: Türkiye-Kırgızistan İkili Ticari Verileri

Yıllar	İhracat Milyon \$	İthalat Milyon \$	Dış Ticaret Hacmi Milyon \$	Dış Ticaret Dengesi Milyon \$
1997	49,6	7,6	57,2	42
1998	41,5	6,8	48,3	34,7
1999	23	3	26	20
2000	21	2	23	19
2001	17,3	6,3	23,6	11
2002	23,6	15,7	39,3	8
2003	40.1	10.5	50.6	29.6
2004	72,7	13,1	85,8	59,6
2005	88,8	13,6	102,4	75,2
2006	130,5	27,3	157,8	103
2007	150.6	30.4	181.1	120.1
2008	191.6	47.9	239.5	143.7
2009	128.8	23.4	152.2	105.4

Kaynak: <http://bishkek.emb.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121408>

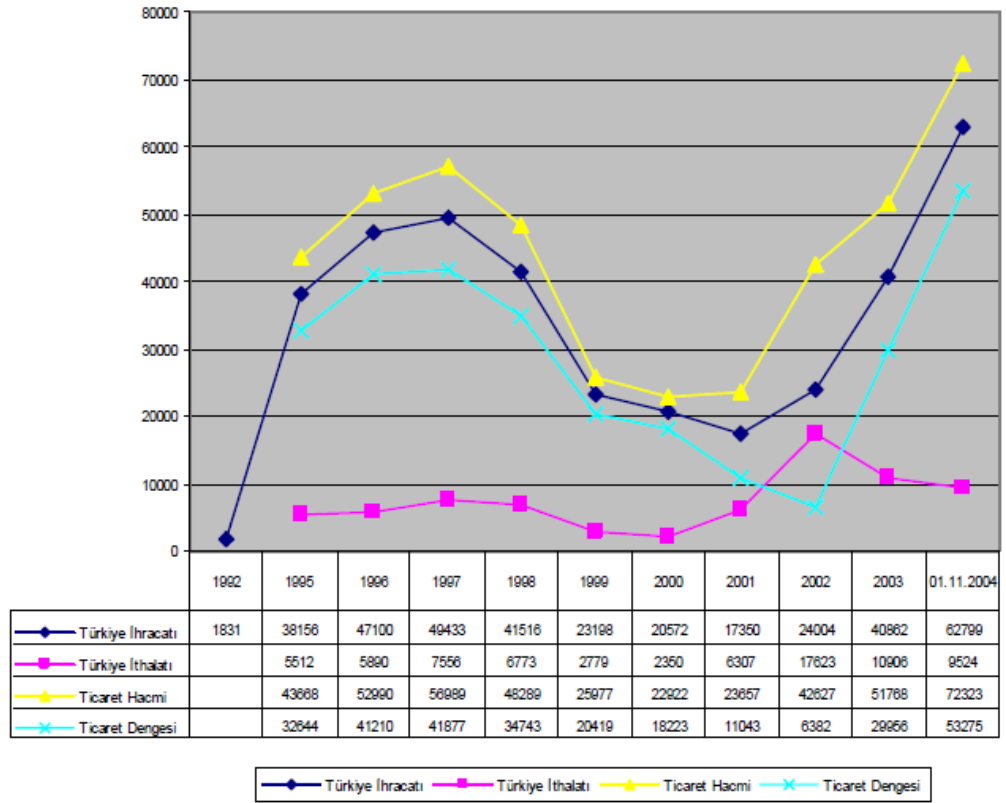
Genel olarak Kırgızistan'ın dış ticaretinin çevresindeki komşu ülkeler odaklı olduğunu belirtmek gerekir. Kırgız Cumhuriyeti'ne 1995 yılından bu yana giren doğrudan yabancı sermayenin toplam tutarı 3.818 milyon dolardır. Söz konusu tutarın %32,3'ü BDT ülkeleri menşeli sermayeye aittir. 1995 yılından bu yana gerçekleşen sermaye girişleri kümülatif olarak değerlendirildiğinde Türkiye toplam 260,4 milyon dolarlık sermaye ile Kazakistan, Kanada, İngiltere ve Rusya arkasından beşinci kaynak ülke konumundadır. Türkiye'yi bu alanda Almanya, ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti takip etmektedir.⁹³

Resmi verilerin kesin doğruluğu konusunda şüpheler olsa da bağımsızlığından günümüze kadar Kırgızistan'da gerçekleştirilen yabancı yatırımların miktarı 2,2 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin Kırgızistan'da yaklaşık 209 milyon dolarlık doğrudan yatırımı bulunmakta olup, 1995

⁹³ Kırgızistan Ülke Bülteni 2012, DEİK, s. 16.

yılından bu yana, Kırgızistan'da halen aktif olarak faaliyet gösteren 300 Türk firmasının toplam 400 milyon doları aşan yatırımı mevcuttur. Kırgızistan'daki Türk yatırımları, bisküvi, şekerleme, çikolata gibi çeşitli gıda ürünleri ile birlikte mobilya, temizlik maddeleri, bankacılık, çay paketleme, plastik, eğitim ve inşaat malzemeleri üretimi, marketçilik, tekstil üretimi, turizm acenteliği, eğitim işletmeciliği gibi çok çeşitli alanlarda yer almaktadır.⁹⁴

Grafik.1: Türkiye-Kırgızistan Ticari İlişkileri (000 ABD doları)

Kaynak: Meryem Hayır, “Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ticari İlişkiler ve Coğrafyanın Buna Etkisi”,

http://web.sakarya.edu.tr/~mhayir/turkiye_ve.pdf

⁹⁴ Kırgızistan Ülke Bülteni 2012, DEİK, s. 18.

Tablo.6: Türkiye-Kırgızistan Başlıca İhracat Ürünleri (Milyon Dolar, Ocak 2009)

	ÜRÜN ADI	Ölçü birimi	Miktar	Bin Dolar
1	Sebzeler	Ton	2 251,6	1 464,2
2	Kerosin	Ton	417,3	400,2
3	Pamuk lifi	Ton	183,7	235,9
4	Ceviz yaşı veya kurutulmuş	Ton	105,1	161,1
5	Giyim ve aksesuarları			25,9
6	Kurşun	Ton	23,5	13,5
7	Diğer sınıflarda yer almayan hayvansal cinsten diğer maddeler	Ton	6,1	12,2
8	Hafif sanayi için donanım, parçaları			8,6
9	Polivinilhlrid	Ton	4,8	6,3
10	Yarıtrelerler içi yol çekicileri	Adet	1,0	5,0

Kaynak:: KC Milli İstatistik Komitesi

Tablo.7: Türkiye-Kırgızistan Başlıca İthalat Ürünleri (Milyon Dolar, Ocak 2009)

	ÜRÜN ADI	Ölçü birimi	Miktar	bin USD
1	Giyim ve aksesuarları			430,8
2	Elektrik jeneratör makinaları ve donanımları			362,9
3	Halı ve diğer kategorilerde yer almayan taban tekstil döşemeleri	m2	445 504,4	345,1
4	Çikolata ve diğer kakao içeren gıda ürünler	Ton	381,9	292,8
5	Sabun, temizlik ve cilalama ürünleri	Ton	160,7	283,6
6	Kağıt, karton ve onlardan ürünler	Ton	176,2	172,1
7	İnşaat demiri	Ton	80,8	136,9
8	Meyveler	Ton	195,9	113,5
9	Şekerden pastanecilik ürünleri, kakao içermeyen	Ton	287,2	110,1
10	Bitki, hayvan yağları ve onların karışımları	Ton	93,0	93,0

Kaynak: KC Milli İstatistik Komitesi

Kırgızistan'da eğitim alanında da önemli Türk yatırımları bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü Bişkek'te faaliyet gösteren MANAS-TÜRK Üniversitesidir. YÖK öncülüğünde kurulan üniversite için bugüne kadar yaklaşık 130 milyon Dolar yatırım yapılmış olup, üniversitenin yıllık yaklaşık 15 milyon dolarlık bütçesi Türkiye genel bütçesinden karşılanmaktadır. Söz konusu üniversitenin Türkiye'de denkliği kabul edilmekte olup, yatırım ve

istihdam alanında Kırgız ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Eğitim alanında diğer bir yatırım da Sebat Eğitim A.Ş.'ye ait Kırgızistan genelinde bulunan 14 lise, 1 ilkokul, 1 dil merkezi ve 4 yüksek öğretim yurdudur. SEBAT A.Ş.'ye ait "Uluslararası Atatürk Alatau Üniversitesi" bulunmaktadır. Sebat okullarında 4 binden fazla öğrenci eğitim görmektedir.⁹⁵

Türkiye'nin bölgeyle doğrudan sınırının olmaması, bölgeye yönelik politikalarında da zaman zaman zorluklara yol açmakta, coğrafi uzaklık bölge ile daha yakın kültürel, iktisadi ve ticari ilişkilerin önünde engel olarak durmaya devam etmektedir. Bu kapsamda, Kırgızistan'ın Türkiye'ye coğrafi uzaklığı da daha güçlü ilişkilerin önünde kısmen engeldir.⁹⁶

2.1.2 Türkiye-Özbekistan İlişkilerinin Ticari Boyutu

Türkiye ile Özbekistan arasındaki ikili ilişkiler 24 Şubat 1991 tarihinde Taşkent'te imzalanan "Türkiye ile Özbekistan Arasında İşbirliği Protokolü" ile başlamış. 19 Aralık 1991 tarihinde Ankara'da imzalanan Mutabakat zaptı ile iki ülke arasında iş konseyi kurulması, ulaştırma ve haberleşme alanında işbirliği yapılması gibi hususlar öngörülmüştür.⁹⁷ Türk-Özbek İş Konseyi 12 Nisan 1993 tarihinde kurulmuştur. Türk-Avrasya İş Konseyleri çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmekte olan İş Konseyi'nin Türk Kanadı Başkanı Gentes Şirketler Grubu Yönetim Kurulu Başkanı İzzet Ekmekçibaş'dır.⁹⁸

Özbekistan ihracatında başlıca ülkeler; Ukrayna (%30), Rusya (%14), Türkiye (%7,5), Kazakistan (%7), ithalatında başlıca ülkeler; Rusya (%24), Çin (%20), Güney Kore (%13), Almanya (%6), Türkiye (%3,1) olmaktadır.⁹⁹

⁹⁵ Kırgızistan Ülke Bülteni 2012, DEİK, s. 19.

⁹⁶ Mehmet Seyfettin Erol, "Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye-Kırgızistan İlişkileri", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel, Eylül 2007, s. 401.

⁹⁷ Fahri Solak, "Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişimi", **T.C. Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt XVIII, Sayı 1, 2003, s. 84.

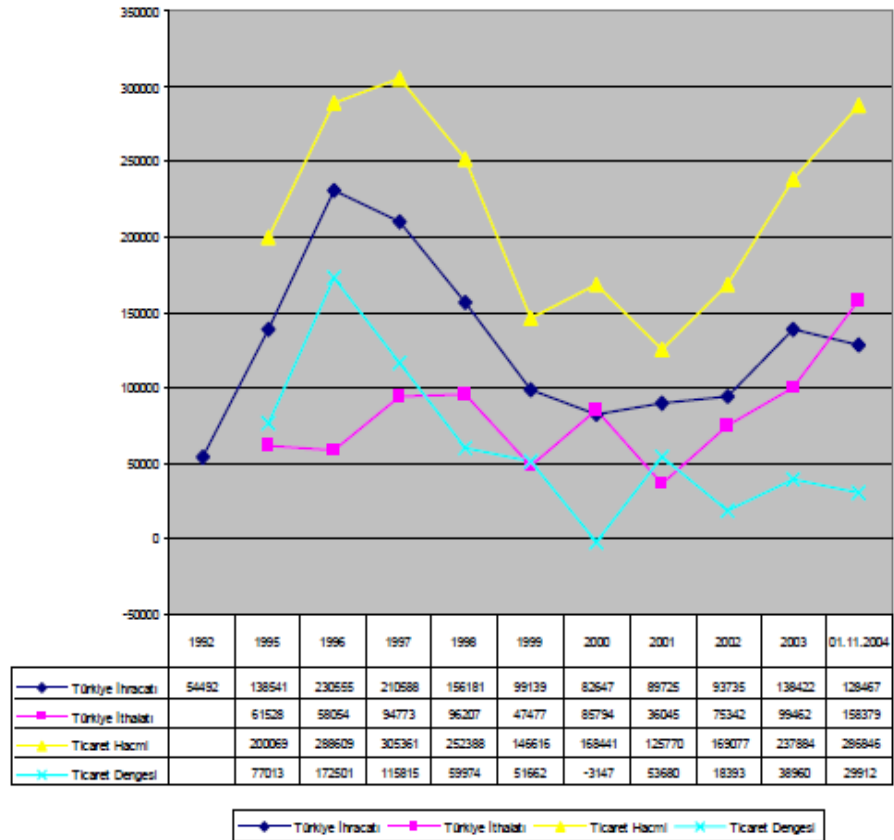
⁹⁸ Özbekistan Ülke Bülteni 2012, DEİK, s. 19.

⁹⁹ Özbekistan Ülke Bülteni 2012, DEİK, Türk-Özbek İş Konseyi

İthalatında ise Türkiye %2,7 oranla 7. sırada yer almaktadır. (Tablo.8). Diğer Orta Asya ülkeleri gibi Özbekistan'ın dış ticaretinde önemli payı BDT ülkeleri almaktadır. Yine de iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin durgunluğuna rağmen ticari ilişkiler inişli-çıkışlı seviyede yürütülmektedir.

1997 yılına kadar artış eğilimini gösteren dış ticaret hacmi 300 milyon dolara ulaşmış, ikili ilişkilerde yaşanan sorunlara paralel 1999 yılına kadar 146 milyona gerilemiş, 1999 yılında ulaşılan 300 milyon rakamı ancak 2004 yılında aşılabilmektedir.¹⁰⁰(Grafik.2)

Grafik.2: Türkiye-Özbekistan Ticari İlişkileri (000 ABD Doları)

Kaynak: Meryem Hayır, “Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ticari İlişkiler ve Coğrafyanın Buna Etkisi”,

http://web.sakarya.edu.tr/~mhayir/turkiye_ve.pdf

¹⁰⁰ Cengiz Sürücü, “Türkiye-Özbekistan İlişkilerinin Üç Evresi”, **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s. 363.

Tablo.8: Ülkelere Göre Özbekistan İthalatı

Başlıca Ülkeler	İTHALAT						
	Değer (Milyon \$)			Değişim	Pay (%)		
	2008	2009	2010	2009/10	2008	2009	2010
TOPLAM	7504,1	9438,3	8799,7	+6,8%	100%	100%	100%
BDT-Dışı Ülkeler	4300,4	5353,4	5273,8	-1,4%	57,3%	56,7%	59,9%
BDT Ülkeleri	3203,7	4084,9	3525,9	13,8%	42,7%	4,3%	40,1%
Rusya	2274,2	2186,3	1936,4	-11,4%	24,8%	23,2%	22,0%
Çin	1253,5	1562,4	1185,4	-24,1%	16,7%	16,5%	13,5%
G. Kore	1043,7	1125,8	1456,5	29,4%	13,9%	11,9%	16,5%
Ukrayna	1039,3	835,1	379,9	-54,9%	13,8%	8,8%	4,3%
Kazakistan	1220,9	793,5	956,2	20,5%	16,2%	8,4%	10,9%
Almanya	455,1	420,4	432,8	3,8%	6,1%	4,4%	4,9%
Türkiye	300,0	267,2	238,0	-10,9%	3,9%	2,8%	2,7%

Kaynak: Özbekistan Ülke Bülteni 2012, DEİK

Tablo.9: Yıllara Göre Türkiye-Özbekistan Ticari İlişkileri (1995-2008, Milyon ABD Doları)

Yıllar	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Ticaret Hacmi	Ticaret Dengesi
1995	138.5	61.5	200.0	77.0
2000	82.6	85.7	168.3	-3.1
2001	89.7	36.0	125.7	53.7
2002	93.4	75.1	168.5	18.3
2003	138.3	98.2	236.5	40.1
2004	145.2	178.6	323.8	-33.4
2005	151.0	259.2	410.2	-108.2
2006	176.0	415.8	591.8	-239.8
2007	225.5	613.8	839.3	-338.3
2008 (1 ay)	14.2	84.4	98.6	-70.2
<i>Ticaret dengesi Türkiye açısından değerlendirilmektedir.</i>				

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası, Özbekistan Ülke Raporu, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Ulke/Ozbekistan.pdf>

Tablo.10: Yıllara Göre Türkiye-Özbekistan İkili Ekonomik ve Ticari İlişkileri (2008-2010, Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2008	337,1	580,8	917,9	-243,7
2009	279	413	692	-133,9
2010	282	861	1.143	-579

Kaynak: <http://eski.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>

2.1.3 Türkiye-Türkmenistan İlişkilerinin Ticari Boyutu

Artan iç tüketiminden dolayı Türkiye 1990'ların başından günümüze kadar giderek doğal gazı daha bağımlı hale gelmektedir. 1980'li yıllardan itibaren SSCB Türkiye'nin doğal gaz ithalatında önemli rol oynamıştır. SSCB'nin ortadan kalkması sonrasında Türk karar alıcıları Türkmenistan'ı potansiyel olarak doğal gaz ithal edebilecekleri bir partner olarak algılamışlardır. ¹⁰¹ Türkmenistan, yatırım ortamı henüz yeterince gelişmemiş olmasına rağmen, doğrudan Türk yatırımlarının Orta Asya'da Kazakistan'dan sonra en fazla olduğu ülkedir. ¹⁰² Türkiye ile Türkmenistan arasında 2 Aralık 1991 tarihinde imzalanan ilk anlaşma bilim ve ticaret alanında işbirliğini öngören anlaşmadır. ¹⁰³ Türkmenistan ihracatında Türkiye Ukrayna ve Polonya'dan sonra 3.sırada yer almakta, ithalatında ise Rusya ve Çin'den sonra 3.sırada yer almaktadır. (Tablo.11)

¹⁰¹ Efe Çaman, "Kafkasya ve Orta Asya'da Alternatif İle Uyum Arası Türk Bölgesel Politikası: Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye", **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun**, der. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara, Barış Platin, 2009, s. 287.

¹⁰² İsmail Birer, Bircan Dokuzlar, "Türkiye-Türkmenistan İlişkileri", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s. 338.

¹⁰³ Fahri Türk, "Türkiye-Türkmenistan İlişkileri 1990-2000", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2010, s. 61.

Tablo.11: Başlıca Ülkeler İtibarı ile Türkmenistan Dış Ticareti

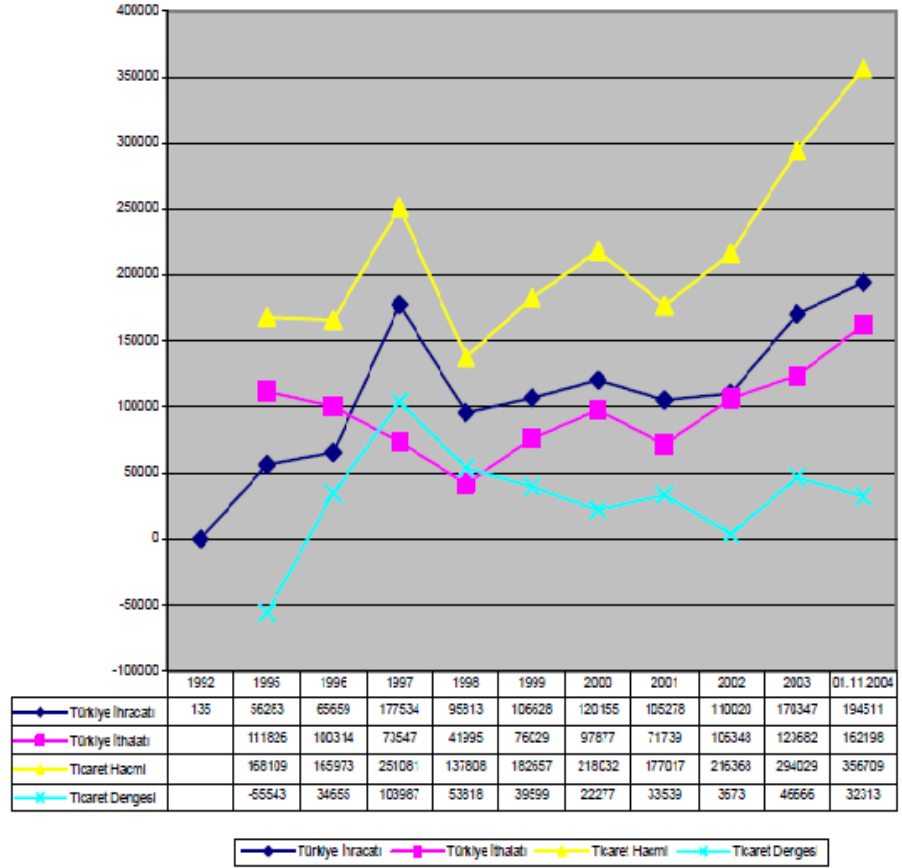
İHRACAT	Değer	İTHALAT	Değer
Ukrayna	5 632	Rusya Federasyonu	809
Polonya	1 107	Çin	802
Türkiye	389	Türkiye	663
İtalya	292	Ukrayna	377
Romanya	247	Almanya	264
Kazakistan	220	Kazakistan	218
Macaristan	171	Fransa	126
ABD	149	Birleşik Arap Emirlikleri	116
Gürcistan	135	Japonya	74
İspanya	115	ABD	60

Kaynak: Koray Ali Konca, Türkmenistan Ülke Raporu 2011, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, s.12

Tablo.12: Türkiye-Türkmenistan Dış Ticareti Değerleri (1 000 Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
1997	117.534	73.547	43.986	191.081
1998	95.813	41.995	53.818	137.809
1999	106.628	67.029	39.599	173.657
2000	120.155	97.878	22.277	218.033
2001	105.278	71.739	33.539	177.017
2002	110.021	106.348	3.673	216.369
2003	170.347	123.682	46.666	294.029
2004	214.848	175.795	39.053	390.643
2005	180.635	160.744	19.891	341.378
2006	281.325	189.924	91.401	471.249
2007	339.989	396.723	-56.734	736.712
2008	662.933	389.305	273.627	1.052.238
2009	945.106	327.559	617.547	1.272.665
2010	1.139.155	386.342	752.813	1.525.497

Kaynak: Koray Ali Konca, Türkmenistan Ülke Raporu 2011, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, s.13.

Grafik.3: Türkiye-Türkmenistan Ticari İlişkileri (000 ABD Doları)

Kaynak: Meryem Hayır, “Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ticari İlişkiler ve Coğrafyanın Buna Etkisi”,

http://web.sakarya.edu.tr/~mhayir/turkiye_ve.pdf

2.2. TÜRK CUMHURİYETLERİ ZİRVELERİ

Soğuk Savaş sonrasında bu yana Türk Cumhuriyetleri arasında görüşmeler ve çeşitli konularda anlaşmalar yapıldı. Yapılan anlaşmaların ilki, 30-31 Ekim 1992 yılında Ankara’da Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı

Saparmurad Niyazov tarafından yapıldı. Bu anlaşma ile Ankara deklarasyonu kapsamında ortak çıkar konusu, bölgesel ve uluslararası meseleler karara bağlandı. Ancak zirve Türkiye için hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Bunun en önemli nedeni Türk liderlerin yanlış hesaplarıydı. Karar vericiler özellikle Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarından sonra ortaya çıkan değişimleri gözden kaçırmışlardı. Bir kere Rusya, sınırları dışındaki diasporasıyla 1992'nin ortalarından itibaren daha yakından ilgilenmeye başlamıştı. Özellikle toplam nüfusunun bu dönemde yaklaşık yüzde 41'ini Rusların oluşturduğu Kazakistan ve yüzde 26'sını oluşturduğu Kırgızistan açısından bu ilgi endişe uyandırıcıydı. Demirel'in Orta Asya gezisi sırasındaki tavsiyesinin aksine, Ruble bölgesinde kalarak en azından Rusya'nın dolaylı ekonomik desteğinden faydalanmak istiyorlardı. Son olarak, Ekim 1992'ye gelindiğinde Orta Asya cumhuriyetleri dünyadaki konumlarından artık daha emindiler. Türkiye ilk başta yeni cumhuriyetlere uluslararası örgütlerle ilişkilerinde ve özellikle İslam Konferansı ve Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne kabul edilmelerinde destek olmuştu, fakat geline nokta artık Türkiye'nin desteğine ihtiyaçları azalmıştı. Ayrıca, Türkiye'nin sınırlı kaynaklarını fark eden yeni cumhuriyetler ekonomik ve siyasi destek için artık başka yerlere başvurmaya hazırdılar.

Ankara'daki ilk anlaşmanın arkasından Türk Cumhuriyetleri Cumhurbaşkanı 18-19 Ekim 1994'de İstanbul'da yine bir araya geldiler ve İstanbul Deklarasyonunu imzaladılar. İstanbul Deklarasyonunda 12 Haziran 1993'de Almatı'da kurulan TÜRKSOY kuruluşunun önemi vurgulanmış ve onun işlevsel olması için her türlü yardımın yapılacağı karara bağlanmıştı.

Türk Cumhuriyetlerinin üst düzey 3. önemli toplantısı 28 Ağustos 1995 yılında Bişkek'te gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Türk Cumhuriyetleri Cumhurbaşkanı Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında bölgesel entegrasyon süreçlerini hızlandırmak konusunu desteklediklerini bildirmişlerdir.

4. Türk Cumhuriyetleri toplantısı ise 21 Ekim 1996 yılında Taşkent'te yapılmıştır. Taşkent Deklarasyonun önemli konularından biri, Cumhurbaşkanları Türk dünyasının önemli tarihi günlerinden oluşan bir takvim hazırlamak olarak TÜRKSÖY'ü görevlendirdiler ve sonraki toplantının Kazakistan'ın başkenti Almatı'da 1997'de yapılması kararlaştırıldı.¹⁰⁴

Türk Zirveleri ilerleyen yıllarda da Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'de toplanmaya devam etmiştir. Bununla birlikte söz konusu zirvelerden çok olumlu ve somut sonuçlar çıkmamıştır. Fakat yine de enerji nakil hatları oluşturulması, telekomünikasyon hizmetleri, öğrenci değişim programları, sivil ve askeri personel eğitimi ile ulaştırma alanlarında bazı ortak projeler geliştirilmiştir.¹⁰⁵

Türk Devletleri arasındaki işbirliğinde dönüm noktası olan 3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan'da kısaca Türk Konseyi olarak adlandırılan "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi" kurulmuştur. Daha önceleri tüm ortak Türk forumları ve etkinliklerinde çeşitli vesilelerle gelişmiş bir Türk entegrasyonunun en uygun modeli konusunda fikirler dile getiriliyordu. 1993 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Orta Asya ve Azerbaycan'a yaptığı ziyaretlerde bu ülkelerin Devlet başkanları tarafından Türk Dili Konuşan Devletler Topluluğu'nun Kurulmasına Dair Protokol imzalanmış; siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliği konularının ele alındığı Devlet başkanları zirveleri düzenlenmiştir.

¹⁰⁴ Daha fazla bilgi için bkz: **Vstreči Glav Tyurkoyazychnıh Gosudarstv, Ankarskoe Zayavlenie, Kazakhstan-Turtsiya: 5 Let Drujbi i Sotrudničestva, (Türk Cumhuriyetleri Cumhurbaşkanları Görüşmesi, Ankara Deklarasyonu, Kazakistan-Türkiye: Dostluk ve İşbirliğinin 5 Yılı),** Posolstvo Respubliki Kazakhstan v Turetskoy Respublike, (Kazakistan'ın Ankara Büyükelçiliği), Ankara, Bilig yayınları, 1996, s. 434.

¹⁰⁵ Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, der: Tayyar Arı, Bursa, MKM Yayıncılık, Ekim 2010, s. 425.

1997 yılında Taşkent zirvesinde genel Türk entegrasyonunun temel fikirleri ortaya atılmıştır ve bunlar daha sonra Bakü, Astana ve Antalya zirve toplantılarında da onaylanmıştır. Kasım 2006'da Bakü'de 9. Türk Dilli Devletler Kongresi'nde Türkiye Başbakanı Tayyip Erdoğan, önemli dış politika hedefleri konusundaki çabaları koordine etmek üzere Türk dili konuşan ülkelerin bir siyasi işbirliği oluşturması girişimini başlatmıştır. Gündemde daimi bir sekreterlik ve Türk Dünyası Bilimler Akademisi oluşturulması, Avrupa'da Türk halklarının diaspora kuruluşları arasındaki ilişkilerin genişletilmesi gibi konular vardı.¹⁰⁶

Türk Dünyası arasındaki ilişkileri koordine etmek amacıyla Türk Konseyi Genel Sekreterliği İstanbul'da kuruldu. Türk Konseyi, 1992 yılından beri toplanan, "Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri" sonucunda ortaya çıkan ortak siyasi irade üzerine kurulmuştur. Bu zamana kadar onuncu zirve gerçekleşmiş olup, bunlardan İstanbul'da düzenlenen 16 Eylül 2010 tarihli son zirvede Türk Konseyi'nin kuruluşu resmen ilan edilmiş, öncelikleri ve yol haritası ortaya konulmuştur. Türk Konseyi'nin daimi bir yapı olarak kurulmasıyla birlikte yapılan zirveler, Türk Konseyi zirveleri olarak yeniden adlandırılmıştır.¹⁰⁷ Siyasi irade üzerinden kurulan bu kuruluş Türk Birliğinin en temel başlangıcıdır. Şimdilik kurucu üye ülkeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'dir, Türkmenistan ve Özbekistan'ın en kısa zamanda üye olması diğer üyeler tarafından beklenmektedir. 1992'den bu tarihe kadar yapılan Türk zirveleri kronolojisini Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Bildirilerine göre hazırlanan Tablo.13'de görmek mümkündür.

¹⁰⁶ Bagdat Amreyev, **Dönemimizde Kazakistan Türkiye İlişkileri ve Türk Dünyası**, İstanbul, Hayat Yayınları, 2011, s. 23-24.

¹⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.turkkon.org/icerik.php?no=26>, Son erişim 14.04.2012

Tablo.13: Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri Kronolojisi

Sayı	Tarih	Gerçekleştiği Yer	Katılımcılar	Not
1	30-31 Ekim 1992	Ankara	Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurad Niyazov Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov	Ankara Bildirgesi kabul edilmiştir
2	18-19 Ekim 1994	İstanbul	Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurad Niyazov Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov	
3	28 Ağustos 1995	Bişkek	Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurad Niyazov Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov	
4	21 Ekim 1996	Taşkent	Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurad Niyazov Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov	
5	9 Haziran 1998	Astana	Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev Türkmenistan Meclisi Başkanı	Türkmenistan Meclis Başkanı düzeyinde katılmıştır

			Sahat Muradov Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov	
6	8 Nisan 2000	Bakü	Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev Türkmenistan Meclisi Başkanı Sahat Muradov Özbekistan Yüksek Meclisi Başkanı Erkin Halilov	Bu zirveden itibaren Türkmenistan ve Özbekistan Meclis Başkanları düzeyinde katılmıştır
7	26-27 Nisan 2001	İstanbul	Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Azerbaycan Cumhurbaşkanı Heydar Aliyev Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurad Niyazov Özbekistan Yüksek Meclisi Başkanı Erkin Halilov	2002'de Aşgabat'ta yapılması karara alınmış
8	17 Kasım 2006	Antalya	Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev	5,5 sene aradan sonra yapılmış, Türkmenistan ve Özbekistan katılmamıştır.
9	2-3 Ekim 2009	Nahçıvan	Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev	Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kuruluşuna dair "Nahçıvan Anlaşması"nın imzalanmıştır.
10	16 Eylül 2010	İstanbul	Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbangulı Berdimuhamedov	
11	21 Ekim 2011	Almatı	Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva	Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (kısaca Türk Konseyi olarak söylenmektedir) olarak faaliyete geçmiştir.

Türk Dünyasının son dönem yine başarılı bir projesi TÜRKPA'dır. 21 Kasım 2008 tarihinde kurulan ve temeli Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesine (TÜRKPA) dair anlaşmaya dayanan parlamentolar arası işbirliğidir. TÜRKPA Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında imzalanmıştır.¹⁰⁸ TÜRKPA'nın merkezi Azerbaycan'ın başkenti Baku'dedir.

Türk Dünyası için verimli geçen 3 Ekim 2009 tarihindeki Nahçıvan zirvesinde Kazakistan Cumhuriyeti Devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, Türk Akademisini kurma teklifini bildirdi. Türk Akademisi teklifi diğer Türk devletleri tarafından kabul görülmüş ve 25 Mayıs 2010 tarihinde Astana'da Türk Akademisi resmen göreve başlamıştır.¹⁰⁹ Türk Akademisi Türk tarihi, dil ve edebiyatı, jeopolitik ve ekonomik gelişim stratejisi, Türk devletlerinin uluslararası ilişkilerdeki yeri ve Türkoloji alanlarında araştırma yapma ve koordinasyon işlerini amaçlamaktadır. Ayrıca Türk Konseyi tarafından yapılan açıklamada da ifade edildiği üzere Türk devletleri için ortak tarih ders kitabı yazılması konusu Türk dünyasında entegrasyon çabaları açısından önemli bir gelişmedir.¹¹⁰ Türkiye Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ve Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından Ankara'da 21-22 Aralık 2010 tarihinde "Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Forumu" düzenlenmiştir. Medya Forumunda Türk dünyasında medya, sorunlar ve çözüm önerileri tartışılmıştır. Forum bildirisinde medya forumu geleneksel hale getirerek, her sene düzenlenmesi kararı alınmıştır.¹¹¹

¹⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.turk-pa.org/cat.php?cat=2023&lang=en>, Son erişim 14.04.2012

¹⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.turkacadem.kz/kaz/about.php?set=2>, Son erişim 14.04.2012

¹¹⁰ Halil Akıncı, Türk Devletleri Ortak Tarihi Ders Kitabı Yazılacak, <http://www.1news.com.tr/turkiye/20120411032937293.html>, Son erişim 14.04.2012

¹¹¹ "Türk Ülkeleri Medya Forumu'nu Her Yıl Düzenlemeliyiz", **Atayurt Eğitim Kültür ve Ekonomi Dergisi**, Sayı 5, Kış 2011, s. 52.

2.3 TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TÜRK CUMHURİYETLERİYLE İLİŞKİLERİNDE BAŞARISIZLIKLARI VE NEDENLERİ

1990'lı yıllar içinde akraba ülkelerle ciddi sayılabilecek iki kriz yaşandı. Bunlardan biri Azerbaycan Devlet başkanı Haydar Aliyev'e suikast girişimiydi. Suikast girişimi Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından Aliyev'e bildirilmiş ve suikast atlatılmış, ancak dönemin Türk hükümetine karşı H.Aliyev'in soğuk davranışı sürmüştü. İkinci olay Özbekistan'la yaşandı. Özbekistan'dan 2000 öğrenci Türkiye'ye getirilmişti. Bu öğrenciler arasında Özbekistan Devlet başkanı Kerimov karşıtı bir propaganda yürütüldüğü, Kerimov rejiminin muhalifi Muhammed Salih'in Özbek öğrencilerle sıkça bir araya geldiği söylentisi yaygındı. Bu durumdan rahatsız olan İ.Kerimov öğrencilerden 1500'ini geri çekti, Türkiye'ye de resmi nota verdi. Türkiye ise böyle bir eylemin resmi politika olmadığını açıklamaya çalışırken, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de anlaşmazlığı gidermeye çalıştı. "Ben ne yaptım ki Türkiye beni devirmek istiyor?" şeklinde düşünen Kerimov, Türkiye'deki son 500 öğrencisini de geri çekmişti.¹¹² 2005'teki Özbekistan'da Andijan olayları iki ülke arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirdi. Ülkede bulunan Türk okulları, Türk şirketleri kapatıldı.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yatırım amaçlı giden Türk şirketleri yerli halk arasında olumsuz "Türk imajı" çizdiler. Bu konuda Dr. Anar Somuncuoğlu 2000'li yılların başında Kazakistan'da geniş bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre 1991'den 2000'li yıllara kadar Kazakistan'daki bu imajlar daha çok Sovyet döneminden kalma imajlar olduğu fikrine varılmıştır. Anar Somuncuoğlu'na göre: "Hem Rusya Federasyonu'ndaki Türk algısının hem de Soğuk Savaş döneminin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bir Kazak tarihçisine göre Sovyet döneminde Kazak tarih anlayışı ve Kazakistan tarihi anlayışı, Rus emperyalist görüşüyle ve Avrupa merkezci bakışı üzerine inşa edilmiştir.

¹¹² Celalettin Yavuz, **a.g.m.**, s. 31-32.

Rusya'nın Türkiye ile ilgili bakış açısı ne? Tarih içerisinde kalıplaşmış olumsuz bir imaj vardır. Burada zaten yüzyıllara yayılan Karadeniz üzerinde ve Osmanlı toprakları üzerinde Rus-Türk mücadelesi söz konusudur. Bugün tarihten gelen bu Türk imajının hala Rusya Federasyonu'nun kamuoyunu etkileyen bir konu olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, bu konular sadece tarih kitaplarında hapsolmuş konular değildir. Okuduğunuz ders kitapları, okuduğunuz romanlar, izlediğiniz filmler ve genel olarak popüler kültürde izleri olan bir algı haline gelmiştir. Ayrıca, olumsuz Türk algısının genel yaygın eğitim yoluyla halka da çok geniş yansıtıldığı bellidir. Sonuçta, okutulan Sovyet dönemi tarih kitaplarında Osmanlı ile ilgili, Türkiye ile ilgili bölümler hiç de olumlu değildir. Ortak zemin varlığını savunan ve Rusya Federasyonu'nun Pantürkist olarak değerlendirdiği Kazak aydınları yok edildi. Onların görüşleri yerine tamamen Moskova'dan gelen bir bakış açısına göre yazılan Türkiye ve Türk algısı yerleştirildi. Genel yaygın eğitimin Sovyet döneminde başlamış olması da yeni görüşün kalıplaşmasında önemli rol oynamıştır. Tabii ki bu konu Kazakistan'a özgü bir şey değildir. Türklük deyince burada anlaşılması gereken sadece Türkiye-Kazakistan'ın karşılıklı imajları değil, aynı zamanda da Orta Asya halkları arasındaki ilişkilerin bütününe kapsayan imajların toplamıdır. Aynı ayrı ulusal tarihlerin oluşturulduğu görülmektedir. Bir bütünün bölündüğünü yani kültürel mirasın da sanki bir halka, bir yere aitmiş gibi gösterildiğini görmek mümkündür. Dolayısıyla çok yakın oldukları Orta Asya'da bir arada yaşamalarına rağmen bu halklar arasında olumsuz imajlar yerleşmiş ve farklı kimlikler kazandırılmıştır.”¹¹³

Genel manada Türkiye, Orta Asya bölgesine ilişkin kendi çıkarlarını en ileri düzeyde koruyacak politikaları veya bu politikalara uygun dış politika eylemlerini belirleyememiştir ya da uygulayamamıştır. Türkiye, öncelikle bölge politikasını belirlerken, yanlış algılama üzerine hareket etmiştir.

¹¹³ Detaylı bilgi için bkz: Anar Somuncuoğlu, **Kazakistan'da Türkiye, Türk algısı, Türkiye ve Türk imajları**, ORSAM, Bilkent Üniversitesi, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Tarafından 22 Kasım 2011 Tarihinde Düzenlenen “Bağımsızlığın 20.Yılında Kazakistan ve Kazakistan-Türkiye İlişkileri” Çalıştayı, ORSAM Tutanak No 18, Ankara, Ocak 2012, s. 25-28.

Tamamıyla duygusal davranan ve Orta Asya bölgesini dünya politikasında etkin konumda olmak için kullanabileceği bir araç olarak düşünen Türkiye, bölge halkalarını, “gözleri açılmamış”, liderlerini de, “tecrübesiz ve dünya siyasetini okuyamayan yöneticiler” olarak düşünmüştür. Maalesef Türk karar vericileri, hala bölge devletlerinin Türkiye’den rehberlik, önderlik ve liderlik beklediğini düşünmektedir. Bu aslında yanlış bir algılamadır. Bölge devletleri, bağımsızlıklarının ilk yıllarında, sosyal ve siyasi sıkıntılarını aşabilmek için Türkiye’nin kendilerine destek vermesini istemiştir. Ancak bu “büyük ağabey olmalısın” anlamına gelmemektedir.¹¹⁴

2.4 TÜRK DÜNYASI ENTEGRASYON SÜRECİNİN AKTİFLEŞMESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER BAĞLAMINDA ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNİN BÜTÜNLEŞME FAALİYETLERİ

Ülkeler arasındaki entegrasyon süreçlerini değerlendirirken, kültürel, homojenlik, ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılık, coğrafi yakınlık, kimlik ortaklığı, ortak düşmanın varlığı gibi kriterler göz önünde tutulmalıdır. SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri birçok ülkenin dikkatini çekmeye başladı. Özellikle Sovyet sonrası bölgede meydana gelen boşluğun doldurulması için, ABD, Çin ve Rusya Federasyonu gibi aktörler büyük rekabet içine girmişlerdir. Yeni devletler ekonomik, siyasi ve güvenlik vs. sorunlarını çözmek için çeşitli örgütlenmelere başvurdular ve Orta Asya’da entegrasyon düşüncelerini ortaya çıkarmaya başladılar. Bu örgütlenmeler çoğu zaman ekonomik ve askeri nitelik taşımaktaydı. Çin’in dâhil olduğu ŞİÖ’nün dışında bunların hepsinin başını Rusya Federasyonu çekmektedir. Aslında, bu bölgede birlik oluşturma düşünceleri her ne kadar yeni görülse de, bu fikrin temellerini uzun yıllar ideolojik ve stratejik mücadelede bulunan önderler Sultan Galiyev ve

¹¹⁴ Ali Ataya, “Türkiye’nin Orta Asya Politikası”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, der: Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, Ankara, Nobel Yayın, Kasım 2010, s. 653.

İsmail Gaspıralı tarafından başlatılan bir akımın devamı olarak nitelendirebiliriz. Tabii ki o zamanlarda bütünleşmeye olan engellerin çok daha fazlası günümüzde yaşanmaktadır. Orta Asya bütünleşme süreci değil, artık Orta Asya bütünleşememe sorunu ortaya çıkmıştır.

Orta Asya'nın bütünselliği sorunsalı kapsamında gözlemlenen eğilim de bağımsızlıklarının üzerinden geçen 20 yıl sonunda artık bölgesel bütünlüğün dahi tartışılmalı hale gelmesidir. Aralarında dil, din, kültür, tarih ve kader birlikteliği bulunan ve bağımsızlıkları sonrası aynı ortak sorunlarla karşı karşıya kalan Orta Asya Cumhuriyetleri başlangıçta kendilerini bir bütün olarak değerlendirirken, 2000'li yılların ortalarından itibaren bu yaklaşım etkisini yitirmeye başlamıştır. Bölge ülkeleri arasındaki siyasal ve ekonomik gelişmişlik farklılıkları ayrışmanın meydana gelmesinde etkili bir faktör olmuştur. Artık Orta Asya ile ilgili yapılan çalışmalarda da bölge ülkeleri arasındaki benzerliklerden çok, farklılıklar üzerinde durulmakta ve bölgesel bir bütünlükten çok, ülkeler arasındaki ayrılıkların incelendiği görülmektedir.¹¹⁵ Yani bölgede ortak bir bütünleşme hareketlerinden daha çok ayrılma hareketleri izlenmektedir. Tabi bu duruma yol açan bölge devletleri arasındaki kendi iç sorunları ve birçok dış faktörler mevcuttur.

2.5 ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNİN BÜTÜNLEŞMESİNİ ENGELLEYEN FAKTÖRLER

Bütünleşme potansiyelini arttırma çabalarına rağmen, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki entegrasyon süreci halen iyi bir seviyeye ulaşmadı. Bütünleşmenin yanı sıra bazı konularda birbirinden uzaklaşma, yani dağılma süreçlerinin oluşma faktörleri de görülmektedir. Yani bütünleşmeye engel

¹¹⁵ Fırat Purtaş, "Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri", **Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası**, der. M. Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2008, s. 33.

olan birçok etkenler ya da faktörler bulunmaktadır. İlk önce o sorunları çözmeden güçlü bir entegrasyon sağlamak zor olur, örgüt oluşsa bile, şu ana kadar bölgede olan kuruluşlar gibi o örgütün de işlevselliği olmaz. Bölge entegrasyonu açısından Rusyanın dâhil olduğu örgütlerin işlevsel olmadığı gelinen aşamada görülüyor. Bunun nedeni de, Rusya'nın ağırlığından ve etkinliğinden kaynaklanmaktadır.¹¹⁶ Bölge devletlerinin birçoğu çok taraflı dış politika gereği Moskova ile ilişkilerini kaybetmeden ABD ile sıkı ilişki kurmayı da istemektedir.¹¹⁷ Yeni bağımsızlığına kavuştuktan sonra bölge devletleri kendi ekonomik ilişkilerini arttırarak, Moskova'dan aldığı bağımsızlığını de - facto korumaya çalıştı.¹¹⁸

Engelleri sıralamak gerekirse, ilk olarak bölge devletlerinin bazılarında bulunan istikrarsız siyasi durum gelmektedir. Daha sonra bölge güvenliğine dışarıdan olan tehditler önem arz etmektedir, dini aşırıcılık, uluslararası terörizm, uyuşturuculuk ve kanuna aykırı göçtür.¹¹⁹ Ayrıca bölge devletlerinin kendi aralarında bugüne kadar çözümü bulunmayan birçok meseleler mevcuttur. Bunların başında, bölge devletleri arasındaki sınır sorunu, su ve gümrük sorunu, sınır bölgelerinde yaşanan etnik çatışmalar gelmektedir. Özbekistan'ın Kırgızistan'la arasında su ve sınır sorunu yaşanmaktadır. Kırgızistan Özbekistan'a giden su kaynaklarını kendi kontrolünde tutmakta, Özbekistan ise karşılık olarak Kırgızistan'a doğal gaz vermektedir. Bundan dolayı bu noktada iki devlet arasında sürekli anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Türkmenistan ile arasında da sorun az değildir. Yine, sınır sorunu, su ve hammadde kaynaklar sorunu devam

¹¹⁶ N.Haritonova, “Kazakistan i Soyuz Tsentralno Aziatskih Gosudarstv: Miraji, Eto Naşa Jizn” (Kazakistan ve Orta Asya Devletlerinin Birliği: Mirajlar, Bizim Hayatımız), 27.05.2008 , <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1211877960>, Son erişim 04.04.2012

¹¹⁷ “Stranı i Regionı Mira v Sovremennih Mejdunarodnih Otnoşeniyah” (Günümüz Uluslararası İlişkilerde Ülkeler ve Dünya bölgeleri), Der. N.Aşimbayev, Almatı, 2006, s. 130

¹¹⁸ G.Abdrahmanova, “Problemi Regionalnoy Integratsii Glazami Kazahstanskih Ekspertov” (Kazak Analizcilerin Gözü İle Bölgesel Entegrasyon Sorunları), *Kazahstan v Globalnih Protssessah Dergisi*, İlmi Yayını, 3 sayı, 2008, s. 130.

¹¹⁹ B.Sultanov, L.Muzaparova, “Stanovlenie Vneşney Politiki Kazakstana” (Kazakistan Dış Politikasının Oluşumu), Almatı, 2005, s. 60.

etmektedir. Türkmenistan'daki iktidar değişiminden sonra görünen ılımlı siyaset Özbekistan'la arasındaki ilişkilere hiç yansımamıştır.

2005 yılındaki Kırgızistan ve Özbekistan olayları, arkasından 2010 Nisan'ında Kırgızistan'da tekrarlanan muhalefetin iktidarı ele geçirmesi, bu devletlerdeki sosyal yapı ve yönetimdeki siyasal rejimin eksiklerini gösterdi ve dünyanın bölgeye olan ilgisini daha da arttırdı. 11 Eylül 2001 olayı ve uluslararası terörizmin ortaya çıkması, Afganistan'da istikrarı sağlamak gerekçesiyle ABD'nin bölge devletlerinde, özellikle Kırgızistan'da Manas ve Özbekistan'da Hanabad gibi askeri üslere sahip olması bölge devletlerinin ve Rusya'nın kendi aralarında birtakım tartışmaların ortaya çıkmasına yol açtı.¹²⁰ Tabii ki bu durum bütünleşmesi zor olan bölgede daha da yoğun ilişkileri ortaya çıkardı.

Orta Asya devletleri dünyanın farklı bölgelerini temsil eden bölgesel uluslararası örgütlere üyedir veya sıkı işbirliği yapmaktadır:

- Rusya ve eski Sovyet bölgesi (Bağımsız Devletler Topluluğu, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, Avrasya Ekonomik İşbirliği);
- Avrupa (AGİT, "Barış İçin İşbirliği, NATO'nun ayrı üyeleriyle işbirliği programları, AB teknik ve ekonomik yardımlaşma programları);
- İslam âlemi (İslam İşbirliği Teşkilatı, vs.);
- Çin ve Güney Asya (ekonomik işbirliği ve ulaşım entegrasyonu programları) vb.¹²¹

Farklı merkezlerin çıkarları için çalışan bölgesel kuruluşlar bölgeyi farklı taraflara çekerek bütünleşmeye ciddi şekilde engel olmaktadır. Eğer Orta Asya entegrasyonuna engel olan iç ve dış faktörleri sıralamak gerekirse, şunları ifade etmek mümkündür:

¹²⁰ M.Olcott, *Vtoroy şans Tsentralnoy Azii (Orta Asya İçin İkinci Şans)*, Moskova, Carnegie yayınları, 2005, s.3.

¹²¹ M.Gubaydullina, "Razvitie Integratsionnıh Protssessov v Tsentralnoy Azii" (Orta Asya'da Entegrasyon Sürecinin Gelişimi), 14.07.2007, <http://www.postsoviet.ru/page.php?pid=324>, Son erişim 23.10.2011

- Bölge devletlerinin siyasi ekonomik reformlarının farklı modelleri ve hızı;
- Milli yasalarda olan farklılıklar;
- Yönetici gruplar arasındaki farklılıklar;
- Seçtikleri dış politika yönlerinin farkı;
- Dış ülkelerin etkisi faktörü;
- Devletlerarası ilişkilerin yapılanma sürecinin yeterince olmaması vs.

2.6 ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNİN ÜYE OLDUKLARI FARKLI ÖRGÜTLERLE İLİŞKİLERİ

Bölge devletleri önlerine çıkan sorunlara bakmaksızın bütünleşme çabalarına başvurmaktadırlar ve bu alandaki faaliyetler çok zayıf şekilde işlese de devam etmektedir. Ancak Orta Asya bölgesinde ilk entegrasyon oluşturma tecrübeleri başarısız olmuştur ve günümüze kadar belli bir neticeye ulaşamamıştır. Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında 1993 yılında imza edilmiş “Ekonomik Birlik ve Tek Ekonomik Alan Oluşturma” sözleşmesine göre 1994 yılında oluşturulan Orta Asya Birliği 1997 yılında Orta Asya Ekonomik İşbirliği olarak yeniden kurulmuştu. 2001 yılında Orta Asya Topluluğu olarak adlandırıldı. 2005 yılında ise bu örgütün yapısı tamamen Avrasya Ekonomik İşbirliğine devredildi.¹²² O zamanlarda bölge devletlerinin kendi aralarında entegrasyon oluşturma potansiyelinin düşük olduğunu ve Rusya Federasyonu'nun dahil olmadığı bir birliğin sağlanamadığını gözlemekteyiz. Buna rağmen bölge devletlerinin bir masada oturarak çözmeleri gereken birçok ortak sorunları vardır. Bunların başında ilk önce bölgedeki su ve enerji sorunları gelmektedir. Bu arada Kazakistan Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev “Orta Asya – anlaşmazlıklara eğilimli bölgelerinden biridir. Gelecekte anlaşmazlıklar hem bölgenin içinde, hem çevresinde ortaya çıkabilir. Ayrıca toprak meselesi, su ve zengin doğal

¹²² Kasımjomart Tokayev, **Kazakistan Diplomatiyası**, Almatı, 2004, s.187.

kaynaklar için de aynı şey söz konusudur” demiştir.¹²³ Bu yüzden de devletlerarası sınırlarının ulusal güvenlik açısından güvenilirsizliği, uyuşturuculuk, aşırıcılık, yasal olmayan göç gibi konular bölge devletlerinin kendi güvenliklerini yüksek derecede koruyabilmeleri ve bölge devletlerinin birleşmeye başvurmaları için neden olan başlıca konulardır.

Türk dünyasının Orta Asya’daki devletleri, Rusya’nın önderliğindeki Bağımsız Devletler Topluluğunun (BDT) birer üyesi iken, 15 Mayıs 1992’de BDT ülkelerinin devlet başkanlarının Taşkent’te gerçekleştirdikleri toplantısında “Kolektif Güvenlik Anlaşması”, 26 Mayıs 1995’te “BDT Dış Sınırlarının Ortak Korunması Anlaşması” imzalandı.¹²⁴

Orta Asya’nın yeni egemen devletleri dünya sürecinden dışarı kalmadı. Günümüzde bölgenin en az 4 devleti üye olan 5 tane hükümetler arası örgüt mevcuttur. Bunlar, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrasya Ekonomik İşbirliği, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Ekonomik İşbirliği Örgütü’dür. Ayrıca, Orta Asya Topluluğu Örgütünün dağıtılmasına bakmaksızın, bölgede bölgesel bütünleşme fikirleri, yani dış oyuncular haricinde Orta Asya entegrasyonunu oluşturma düşünceleri ortaya atılmaktadır. Orta Asya devletlerinin bölgede mevcut olan örgütlere üyeliğini aşağıdaki tabloda görmek mümkündür. (Tablo.14.)

¹²³ Nursultan Nazarbayev, **Kazakistan Halkına Mesajı**, Mart 2006

¹²⁴ Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 30.

Tablo. 14: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Bölgesel Örgütlere Üyeliği

Devlet/Organizasyon	Avrasya Ekonomik İşbirliği	Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü	Şanghay İşbirliği Örgütü	Ekonomik İşbirliği Örgütü	Bağımsız Devletler Topluluğu	Orta Asya Birliği
Kazakistan	+	+	+	+	+	+
Kırgızistan	+	+	+	+	+	+
Özbekistan	+	+	+	+	+	+
Türkmenistan	-	-	-	+	+	-

2.7 RUSYA FEDERASYONU VE DİĞER GÜÇLÜ AKTÖRLERİN TÜRK DÜNYASI ENTEGRASYONUNA BAKIŞLARI VE ETKİLERİ

Türk Dünyası Batı-Rusya-Çin arasında oldukça büyük ve acımasız bir güç mücadelesine sahip olmaktadır. Bir taraftan sahip oldukları zengin enerji kaynakları, diğer taraftan nükleer güce sahip olan ülkelerin Avrasya coğrafyasının tam ortasında yer alan jeostratejik konumları, bunun bölgedeki jeopolitik boşluğu doldurmaya yönelik acımasız rekabet ve jeokültürel dinamikleri etkileme kapasitesi, bölge ülkelerini hem iç hem de dış politika bağlamında istikrarsız bir sürece doğru sürüklemektedir.¹²⁵ Orta Asya devletleri kendi aralarında entegre olabilse Türk Dünyası açısından büyük başarı olacağı kesindir. Ayrıca, bölge devletlerine dışarıdan yönelen, özellikle Batı'dan olan baskılar gittikçe artmaktadır. Başka bir ifadeyle, Orta Asya ve özellikle Kazakistan, dünya güçlerinin bölgeye hâkimiyet için rekabetinden doğan olumsuz etkilerinden rahatsızlık duymaktadır. Bölge komşusu ve eski

¹²⁵ Mehmet Seyfettin Erol, İnış-Çıkışlarıyla Türkiye'nin Türk Dünyası Politikası: 20. Yılın Genel Bir Muhasebesi, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt 32, Sayı 293, Ocak, 2012, s. 175.

sömürge devleti olan Rusya Federasyonu kendisini dışarıda bırakarak kendi “arka bahçesinde” dili, dini bir Türk Cumhuriyetleri'nden oluşan bir birliğin kurulmasına her zaman engel olmaya çalışmaktadır.

Birleşik bir Orta Asya, Rusya Federasyonu'nun desteklemediği, ancak diğer güçler tarafından savunulan bir fikirdir. Zira bir bütün olarak hareket eden bölge ülkeleri Rusya Federasyonu'na karşı direnebilecek bir güç kazanabilecektir. Rusya Federasyonu'nun bölgede güçlenmesini istemeyen ABD, Çin ve AB bu fikre destek vermektedirler.

Özellikle Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle bağlarını güçlendirme girişimleri, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler tarafından da genel olarak son derece olumlu karşılanmış ve desteklenmiştir.¹²⁶

Bazı araştırmacılara göre hem Batı, hem Çin ve bunlarla birlikte BM ve AGİT tarafından olumlu karşılanmış gibi gözüken Orta Asya Birliği düşüncelerinin Rusya Federasyonu tarafından soğuk karşılanmasının bir sebebi de, bu düşüncüyü ABD'nin “Büyük Orta Asya” projesinin benzeri olarak algılamıştır. Bu bakışa göre Orta Asya Devletlerinin Birliği Rusya Federasyonu çıkarlarına karşı olmaktadır. Bu proje bölgede Rusya Federasyonu'nun etkisini azaltmayı amaçlayan Kazakistan'ın gizli bir oyunu olarak kabul edilmiş olabilir. Rusya Orta Asya'nın kendinden bağımsız bir birlik kurmasını engellemek amacıyla Avrasyacılık ideolojisini ciddi bir şekilde hayata geçirmeye başlamıştır. Günümüz Putin dönemi Rus Avrasyacılığı 2015'de faaliyete geçmesi beklenen, Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında ilk olarak Gümrük Birliği temelinde kurulan Avrasya Birliğinden oluşmaktadır. Rusya'nın önderliğindeki Avrasya Birliği Türk Birliğini önlemek amacıyla kurulmaktadır.

¹²⁶ Muzafer Ercan Yılmaz, **a.g.e.**, s. 421.

Her konuda olduğu gibi Orta Asya Birliği konusunda da sessiz politika izleyen Çin, bu konudaki tutumunu açıklamıyor. Ancak Çin'in, komşu ülkeleriyle ilişkilerini ikili temaslar ile ŞİÖ çerçevesinde yürütmeyi tercih ettiği ve bölgeyi ekonomik olarak sömürmeye başladığı söylenebilir. Bu bağlamda bölgede kendi etkisini arttırmaya odaklanan Çin'in politikaları başka küresel aktörler aracılığıyla engellenebilir. Ayrıca, Çin'in bazı durumlarda bölge devletleri tarafından Rusya Federasyonu ve ABD'nin bölgedeki etkisine karşı denge olduğunu da vurgulamak gerekir.¹²⁷

ABD'nin Orta Asya'ya yönelik izlediği politika ise güvenlik stratejisinin Rusya Federasyonu ve Çin'in yayılımını durdurma amacını gütmektedir. Amerikan siyasetçileri Hazar'da hakim olmaya çalışmadıklarını her zaman açıklamış ama enerji kaynaklarına serbest ulaşım rejiminin taraftarı olmuştur. Başka bir ifadeyle ABD için ideal "serbest ticari federasyon" veya ulus üstü petrol ve gaz şirketleri üstün olan, Amerikalıların "oyun kurallarını" kurduğu Orta Asya ve Hazar bölgesinin "genel pazarı" olmaktadır. Böylece Post Sovyet Asya devletleri kendi siyasi bağımsızlıklarını yalnızca ismen devam ettirmekte ve Batı'nın yarı sömürgesine dönüşmektedir.¹²⁸

Türkiye ise bölgeye olan ilgisini Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra hemen göstermiştir. Bölge devletlerinin bağımsızlıklarını ilk olarak tanıması buna bir delildir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu M.K. Atatürk 1930'larda Orta Asya'da Türk halkı yaşadığını ve bir gün oradaki halkın kendi bağımsızlıklarına kavuşacaklarını söylemişti ve Türkiye'nin o günlere hazır olması gerektiğini belirtmişti. 1993 yılının Nisan ayında Turgut Özal Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde 12 günlük resmi ziyarette bulundu. Geri dönüşünde kendisiyle birlikte, o devletlerin yöneticileri tarafından imzalanmış, Türk Devletleri Topluluğunu oluşturma protokolünü getirdi. Ama Türkiye'ye

¹²⁷ Y.Madiyev, "Strategiya KNR v Tsentral'noy Azii", Sbornik Statey (ÇHC'nin Orta Asya Stratejisi), der. L.Muzaparova, **Kitay i Stranı Tsentral'noy Azii v Sovremennih Geopoliticheskikh Realiiyah (Günümüz gerçek jeopolitik değerler açısından Çin ve Orta Asya ülkeleri)**, Tsentr po izucheniyu Kitaya pri İMEP Posol'stva KNR v RK, Almatı 2009, s. 28.

¹²⁸ İ.Karsakov, "**Post Sovyet Orta Asya'sında ABD politikası**", <http://www.alternativakz.org/index.php?go=analitika&in=view&id=6>, Son erişim 27.10.2011

dönüşünden sonra ertesi gün Özal beklenmedik bir şekilde vefat etti ve kendisiyle birlikte Türk Dünyası Topluluğu düşüncesi de sonuçsuz kaldı.

Günümüzde Türkiye, geniş anlamda Avrasya bölgesine, dar anlamda ise Orta Asya bölgesine olan ilgisine Rusya Federasyonu’nu devre dışı bırakarak ulaşamayacağını anlamıştır. Buna 2010 tarihinde yapılan Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki Cumhurbaşkanı ve Başbakanlar düzeyindeki karşılıklı resmi ziyaretler şahitlik etmektedir. Türk Avrasyacılığı projesi de hayata gelmiştir. Avrasyacılık kavramı bölgede çeşitli sebeplerle liderlik vasfı taşıyan devletlerce (ki; bunlar Rusya ve Türkiye’dir) farklı algılanıp, farklı tanımlanmaktadır. Örneğin; “Rus Avrasyacılığı” emperyal hedeflerle hedefler ile harekete geçerken, “Türk Avrasyacılığı”, kardeş Türk devletleri ile daha sıkı bir işbirliği anlayışını öne çıkarmaktadır.¹²⁹

2.8 ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNİN ENTEGRASYON SÜRECİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ VE FAALİYETLERİ

Sovyet egemenliği altındaki Türk Dünyası, jeopolitikçi Graham E.Fuller tarafından şöyle tanımlanmaktadır: “SSCB’nin Orta Asya cumhuriyetleri, diğer cumhuriyetlerin çoğuna nazaran milli kimlik duygusu daha az gelişmiş olmakla birlikte, bağımsızlıklarının ilanında, belki de kendi isteklerinden daha hızlı biçimde – diğer cumhuriyetlere katılmışlardır. İlk kez kendi etnik ve milli çıkarlarını serbestçe ifade edebilen bu cumhuriyetler sahip oldukları Türk niteliklerini daha açık bir şekilde kavrama sürecine girmiş bulunmaktadırlar. Esasında geçen yüzyıl boyunca bu bölge “Türkistan” olarak adlandırılmış ve bir kültürel birim olarak kabul edilmiştir. Bugün Orta Asya’da (veya Batı Türkistan’da) Farsça konuşan Tacikistan dışındaki tüm cumhuriyetler dil ve

¹²⁹ Mehmet Seyfettin Erol, “Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası”, **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun**, der. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara, Platin Yayınları, Ocak 2009, s. 20.

kültür açısından Türk niteliği taşımaktadır. Kullandıkları dil temelde karşılıklı olarak anlaşılabilen (zaman zaman önemli lehçe farklılıklarına rağmen) ve hatta Türkiye Türkçesi de kabaca anlaşılabilir. Bu nedenlerden dolayı Türkiye uzun zamandır, hatta XIX. yüzyıldan beri geleneksel Batı Türkistan için kültürel çekim merkezi olmuştur".¹³⁰

İlk Türk zirvesi genel olarak değerlendirildiğinde, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin etnik temelde bir birlikteliğe sıcak bakmadıkları, hatta söylem düzeyinde pek çok ortak bağdan bahsetmekle birlikte, Türkiye ile ilişkilerinde mesafeli davranmaya çalıştıkları gözlenmiştir. Bunun temel nedenleri arasında, öncelikle bu ülkelerin bünyelerinde barındırdıkları büyük oranlardaki Rus nüfustan dolayı, Rusya Federasyonu ile karşı karşıya gelmek istememeleri gerçeği yer almaktadır. Nitekim, Kazakistan'da %25.6, Kırgızistan'da %12.5, Türkmenistan'da %9, Özbekistan'da ise %5.5 oranında bir Rus nüfus yaşamaktadır. Söz konusu Rus azınlıktan dolayı bu ülkeler, gerek iç, gerekse dış politikalarında Rusya Federasyonu'nun olası tepkilerini hep hesaba katmakta, Rusya Federasyonu'nun bir şekilde gözetimini üzerlerinde hissetmektedirler.¹³¹ 2012 yılında ise Orta Asya ülkelerinde bulunan Rus nüfusunun önemli ölçüde azaldığını görmek mümkündür. (Tablo.1)

Aynı zamanda Orta Asya devletlerinin hepsinin bölgesel entegrasyona ihtiyacı vardır ve her ülke o ihtiyacı yeterince duymaktadır. Bölgede kendi aralarında bir birlik sağlayamayan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri kardeş ülke olsa da, uzakta kalan Türkiye Cumhuriyeti ile sıcak ilişkiler sürdürmekten kaçınmıştır. Diğer yandan piyasa ekonomisine geçen ve dünya piyasasına entegre olmayı arzulayan bölge ülkelerinin ekonomilerini düzeltme çabalarının herkes tarafından olumlu karşılandığı söylenemez. Bölgenin diğer devletlerinin böyle bir bütünleşme sürecine olan görüşlerine gözetmek

¹³⁰ Celalettin Yavuz, **Avrasya'da Türk Jeopolitiği: Türklere Açılan Geniş Ufuklar**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2010, s. 347.

¹³¹ Muzafer Ercan Yılmaz, **a.g.e.**, s. 422-423.

gerekirse, bağımsızlığına kavuştuktan sonra Kazakistan'ı kendisine rakip ülke olarak gören Özbekistan ve BM düzeyinde tarafsızlık statüsüne sahip olan Türkmenistan bütünleşme konusunda acele etmediğini gözlemlemekteyiz.

Kazakistan'ı önceden kendisine rakip gören Özbekistan, Kazakistan liderinin tekliflerine karşı olduğunu belirtiyor. İki ülke arasında su meselesi, Kazakistan'ın güney bölgesindeki bazı bölgelerin kime ait olduğu ve sınır meseleleri çözülmüş sayılmaktadır.¹³² Buna rağmen Özbekistan, Kazakistan ticaretine kısıtlamalar uygulamakta, Kazakistan ise kendi tarafından Özbekistan'dan gelen işgücünü olduğu kadarıyla sınırlamak istemektedir. Özbekistan, Kazakistan'ı Kırgızistan ve Tacikistan'ın desteğinden yararlanarak ve onların sahip olduğu su kaynaklarını Özbekistan'a karşı bir baskı aracı olarak kullandığı gerekçesiyle Kazakistan'a karşı rahatsızlığını göstermektedir.¹³³ Sonuçta N.Nazarbayev'in Orta Asya Birliğini kurma teklifini İ.Karimov sert bir dille reddetmiştir. Bu karşılıklarını da 22-23 Nisan 2009 tarihinde Astana'da resmi ziyarette bulunan Özbekistan Cumhurbaşkanı İ.Karimov Birliğin oluşmasına yönelik çekincelerini "Devletler arasında birlik oluşması için, sosyal ekonomik gelişme seviyesi ve o devletlerin potansiyeli karşılaştırılabilecek şekilde olması gerekir. İkinci olarak, Devlet başkanlarının yürüttüğü politikalar ortak ve karşılıklı çıkar anlayışına hizmet etmelidir" diyerek ifade etmiştir.¹³⁴

Dışarıya doğalgaz ihraç etmede aktif ülke olan Türkmenistan'ın dış politikasının Niyazov diplomasisinden sonra değişmeye başladığı fark edilmektedir. Bu olumlu değişimler de bölge devletleriyle ikili ilişkileri artmıştır.

¹³² N.Aşimbayev, **a.g.e.**, s. 134

¹³³ N.Haritonova, "Kırgızistan ve Tacikistan ilişkileri", 29.05.2008, <http://www.ia-centr.ru/expert/1242/> Son erişim 20.03.2012

¹³⁴ "İntegratsiyalık İdeya men Ustanımdar Sabaktastığı" (Entegrasyon Fikri ve Yönelimler Toplamı), 23.01.2009, <http://prezidentjanehalyk.kz/?p=364>, Son erişim 15.03.2012

Diğer iki Orta Asya devleti Kırgızistan ve Tacikistan ise Kazakistan'ın yaptığı teklife olumlu yanıt verdi. Rus analistler ve uzmanlar, ekonomileri daha küçük olan Kırgızistan ve Tacikistan'ın ekonomisi daha güçlü olan komşusu Kazakistan'a bağımlı hale geleceğini öne sürerek ve bu konuda entegrasyon ihtimalini engellemek istiyorlar. Buna karşılık Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ın tüm seçkinlerinin, aydınlarının, tarihçilerinin ve bilim adamlarının bu konuyu ele almaları gerektiğini belirten Nazarbayev, birlik olmanın tek devlet olmak manasına gelmediğini ancak gerçek akrabalık, kardeşlik ilişkileri tesis etmek anlamına geldiğini, bu birlik sayesinde bölgede güvenliğin sağlanmasının kolaylaşacağını savunuyor. Ayrıca bölge ülkelerinin itibarının çevredekilerden yüksek olacağına dikkat çeken Nazarbayev, "Biz sağa sola dağılırsak, bizi teker teker hâkimiyetleri altına almaları da kolay olacaktır" ¹³⁵ sözleriyle birlik ve beraberliğin, dolayısıyla Orta Asya Birliği'nin önemini vurgulamaktadır. Orta Asya Birliğini desteklemekte olan Tacikistan, Türk kökenli olmasa da Türk Dünyası projelerine katılırsa faydalı olacaktır. Türk Dünyası Birliği çalışmaları içinde Tacikistan'ın da yer alması sağlanmalıdır.¹³⁶ Tacikistan Türkçe konuşan ülkelerden biri olmasa da, Orta Asya'daki önemli konumu bu birliğin içerisinde yer alma hakkını vermektedir. Fakat Orta Asya ülkeleri arasında mevcut olan kendi sorunları yakın zamanda bir birlik oluşmasına izin vermeyecek gibidir. Özellikle Kazakistan ve Özbekistan arasındaki bölgenin kendi uzmanları yada yabancı uzmanların olsun dikkatini çekmektedir.

¹³⁵ Nazarbayev ile söyleşi: "Orta Asya Birliği'ni Kurma Çalışmalarımız Sürüyor", çev. Doç.Dr. Abdulvahap Kara, <http://www.haberkademi.net/2012/haberyazdir.aspx?hbrid=3251>, Son erişim 22.10.2011.

¹³⁶ Mehmet Seyfettin Erol, "İniş-Çıkışlarıyla...", s. 177.

2.9 ORTA ASYA BÖLGESİNDEKİ ENTEGRASYON SÜRECİNE ÖZBEKİSTAN-KAZAKİSTAN REKABETİNİN OLUMSUZ YANSIMALARI VE ETKİLERİ

Kazakistan ve Özbekistan arasındaki bölgesel rekabetin kökeni SSCB dönemine kadar uzanmaktadır. Kendi üretim potansiyeli, toprağı ve nüfusu bakımından Asya kısmındaki bu iki Sovyet Cumhuriyeti ve onların arasındaki ilişki Moskova'nın Orta Asya'ya yönelik politikasında en önemli unsur olmuştur.

1970'li yıllarda SSCB'nin parti nomenklatürüsüne bakarsak iki devletin merkezde temsil edilebilme rekabeti net bir şekilde gözlemlenebilir. Nitekim Kazakistan parti lideri Sovyet Birliği Komünist Partisinin Politbüro üyesi olmuşken, Özbekistan temsilcisi ise Politbüro'ya aday olmuştur. Kazakistan Kompartisi I. Sekreteri Dinmuhammed Konayev ve Özbekistan Kompartisi I. Sekreteri Şaraf Raşidov gibi Sovyet zamanının tanınmış devlet adamlarının siyasi eylemlerini hatırlamak yeterlidir. O zamanlarda rekabet, kendi devletini SSCB merkezi önünde en ilerleyici ve başarılı olarak göstererek ek tahsisat, kolaylıklar, ödüller vs. alabilmek için olmuştur.¹³⁷

İki ülkenin bölgedeki rekabet konusu Orta Asya uzmanlarının da temel ilgi alanını oluşturmuştur. Nitekim bölge analizcileri arasında ortaya çıkan polemikler göz önüne alındığında, aslında iki devlet arasındaki rekabetin temelinde güçlü aktörlerin kışkırtmalarının olduğu anlaşılabilmektedir. Bu kapsamda Özbekistan'lı analizci Farhod Tolipov'un Kazakistan'lı analizci Murat Laumulin'e yazdığı mektup konumuza ışık tutabilir. Mektuptaki ifadeler aynen şöyledir:

¹³⁷ Mihail Kalişevskiy, “Tsentrálnaya Aziya: Borba Za Regionalnoe Liderstvo” (Orta Asya: Bölgesel Liderlik İçin Rekabet), [http://www. centrasia.ru/newsA.php?st=1267515840](http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1267515840), Son erişim 17.11.2010

"Son zamanlarda Kazakistan ve Özbekistan arasında ceryan eden rekabet fikrini ortaya atanların başında ABD gelmektedir. Amerikan analizcileri iki devlet arasındaki sorunları Rusya Federasyonu'nun kendi lehine etkin olarak kullandığını beyan eder. Örneğin Z.Brzezinski iki devlet arasındaki rekabetin varlığından bahsederek, "Büyük Satranç Tahtası" kitabını kaleme almıştır ve İslam Kerimov ile Nursultan Nazarbayev arasındaki çekişmeden istifade etmek için Kremlin'in her zaman yararlandığını dile getirir. Ama aynı yazar, iki Devlet başkanlarının bağımsızlıklarını koruma adına dış politikada koordinasyon ve işbirliği anlayışının gerekliliğini kavradıklarını da beyan eder".¹³⁸

Kazakistan analizcisi Murat Laumulin'in yanıtı aynen şöyledir:

"Gerçekten Özbekistan ve Kazakistan arasındaki rekabet düşüncesi birileri tarafından mahsus olarak ortaya atılmıştır. Bana göre bu Özbekistan'ın "arkadaşları" – Graham Fuller, Marta Olcott, Shirin Akiner, James Crichlow ve tabii ki Özbekistan'ı "Orta Asya'nın Ukrayna'sı", yani Moskova'nın ihtiraslarına karşı direnebilecek devlet olarak açıklayan Zbigniew Brzezinski'dir. Bununla beraber Kazakistan Cumhuriyeti ise Rusya Federasyonu yanlısı devlet olarak incelenmiştir".¹³⁹

1990'lı yılların başlarında Özbekistan Devlet başkanı İslam Karimov birkaç kez Orta Asya bölgesinde liderlik etme konusunda herhangi bir iddiasının bulunmadığını beyan eden demeçler vermişti. Onun demeçleri detaylı bir şekilde incelendiği takdirde bölgesel liderliği imajı daha fazla parlayan Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev'a vermeye hazır olduğunu okumak mümkündür. Daha sonra ise, özellikle de son yıllarda, Özbek lideri buna benzer beyanatlarda bulunmaktan kaçınmıştır.¹⁴⁰

¹³⁸ Özbekistan analizcisi Farhod Tolipov'un Kazakistan analizcisi Murat Laumulin'ye yazdığı mektuptan alıntı için bkz. **Özbekistan ve Kazakistan: Liderlik İçin Rekabet mi?**, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1267266480>, Son erişim 05.03.2011

¹³⁹ Murat Laumulin'in Farhod Tolipov'a verdiği yanıtı için bkz. **Özbekistan ve Kazakistan: Liderlik İçin Rekabet mi?**, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1267266480>, Son erişim 05.03.2011

¹⁴⁰ Kasımjomart Tokayev, **a.g.e.**, s. 245.

ABD'nin etkin analizcisi Z.Brzezinski bağımsızlığını kazanmış beş Orta Asya devletleri içinde jeopolitik açıdan en önemli olan iki devleti Kazakistan ve Özbekistan olarak nitelendirmiştir. Ona göre Kazakistan bölge devletleri açısından bir kalkandır. Özbekistan ise bölgedeki farklı pek çok ulusal uyanışın temel direğidir.¹⁴¹ Bununla birlikte, Özbekistan Orta Asya'daki bölgesel liderlik için en önemli adaydır. Özbekistan, Kazakistan kadar geniş toprak ve doğal kaynaklara sahip değilse de, daha yoğun bir nüfusu vardır. Daha önemlisi, nüfusu Kazakistan'a göre daha homojendir. Yerli nüfusun doğum oranlarının daha yüksek olduğu ve eskiden egemen olan Rusların giderek ülkeyi terk ettiği gözönüne alındığında, kısa zamanda nüfusunun %75'i Özbek olacağı tahmin edilmektedir.¹⁴² Ve 2012 yılında bu tahmine ulaşılmıştır, Özbekistan'da esas Özbek unsuru %80 olmuştur (Bkz: Tablo.1). Demografik bakımdan hızla gelişen Özbekistan gerçekten Kazakistan'ın nüfusuna göre iki katı olmaya aday bir ülkedir ve nüfusu hızla büyüyen ülke konumuna sahiptir.

Fransız yazar Olivier Roy ise Orta Asya ile ilgili yaptığı çalışmasında, Özbekistan'ın büyük bir bölgesel güç olmak arzusunda olduğunu ve bunun için de gerekli olanaklara sahip olduğunu dile getirmiştir. Gerekli olanaklar olarak, hızla gelişmekte olan devlet nüfusuna komşu devletlerdeki Özbek nüfusunu katarak, Özbeklerin Orta Asya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturacağını tahmin etmiştir. Bununla birlikte ülkenin yabancı ülkelerde etkili unsurlara sahip olduğunu (Afganistan'da General Dostum, Tacikistan'da bazı Özbek kadrolar) da çalışmasında eklemiştir. Özbekistan'ın enerji açısından da kendi kendine yeterli olduğu yazar tarafından beyan edilmektedir.¹⁴³ Bütün bu yapılmış olan tespitlerden anlaşılan, iki ülke arasındaki liderlik yarışması ya da rekabet konusu daha çok bölgesel analizciler tarafından değil, Anglo-Sakson uzmanlar tarafından da öne

¹⁴¹ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, çev. Yelda Türeli, İstanbul, İnkilap Kitabevi 2005, s. 183.

¹⁴² Zbigniew Brzezinski, **a.g.e.**, s. 184.

¹⁴³ Olivier Roy, **Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi**, Çev. Mehmet Morali, İstanbul, Metis Yayınları, 2000, s. 255.

sürülmektedir. Öte yandan günümüz açısından iki devlet her ne kadar kendi aralarında rekabet olduğunu kabul etseler de, çok soğukkanlı davranarak bölge istikrarını sağlama gayretindeler.

Kazakistan Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev Mart 2010 tarihinde Özbekistan'a yaptığı resmi ziyarette iki devlet arasında imzalanan 140'tan fazla anlaşma olduğunu, onun içinde en önemlisi olarak Türkistan Anlaşmasını, yani iki devlet arasındaki "Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasını" göstermiştir. Bu anlaşmaları yerine getirmede her türlü teşebbüslere gidildiğini de vurgulamıştı. Ayrıca, Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın altını çizerek söylediği nokta şudur: "İki devlet arasında Batılı ülkelerin vurguladığı gibi herhangi bir çatışma, rekabet, lider olma gibi bir hevesinin olmadığıdır". Her zaman iki ülke dostluğunun olmamasını isteyenlerin olabileceğini, ancak iki devletin buna izin vermemek için istek ve siyasi anlayışı yeterli derecede olduğunu dile getirmiştir.¹⁴⁴ Bu yapılan resmi ziyaret sırasında iki devletin kendi çıkarları için birbirini ikna edebildiğini görmekteyiz. Kazakistan kendi tarafından Tacikistan'daki "Rogun" ve Kırgızistan'daki "Kambar Ata-1" hidroelektrik inşasını başlamak için önce Özbekistan'ın uzman incelemesi yapılmadan tesisler yapılamaz görüşünü savunmuştur. Özbekistan ise kendi tarafından AGİT 2010 Zirvesi'ni Astana'da gerçekleştirmek isteyen Kazakistan'ın tezini desteklemiştir.

İki devletin karşılıklı uzlaşya gitmesinde Rusya Federasyonu'nun yerini belirtmekte fayda vardır. Rusya Federasyonu da Kazakistan'dan evvel Tacikistan ve Kırgızistan'daki hidroelektrik santrallerin bölgedeki bütün devletlerin çıkarlarını dikkate alarak yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Eskiden Kazakistan da Rusya Federasyonu gibi bu projeler için destek veriyorsa da, son günlerde bölgede Özbekistan'ın çıkarlarını dikkate almadan

¹⁴⁴ "Ofitsiyal'nyy Vizit Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A.Nazarbayeva v Respubliku Uzbekistan", (Kazakistan Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev'in Özbekistan'a Resmi Ziyareti), 16-17 Mart 2010, Almatı, KİSİ Yayınları, 2010. <http://www.kisi.kz/img/docs/4813.pdf>, Son erişim 24.03.2012

hareket etmenin zorluklar getireceğini artık anlamaya başladığı görülmektedir.

Kazakistanlı siyaset bilimci Dosım Satpayev'e göre Özbekistan'ın izlediği dış politika artık "bölgedeki entegrasyon ve işbirliğini durduran temel faktör" değil, Özbekistan'ın kendisi de artık "Orta Asya'yı destabilize eden esas faktör" haline dönüşmektedir. Çünkü Özbekistan'ın izole politikası D.Satpayev'a göre "risklerin tarafsızlaşmasına engel olmakta ve onların azalmasına yardımcı olmamaktadır. Onun görüşüne göre, eğer herkesi terör ve aşırıcılıkla suçlarsa, terör ve aşırıcılık sorunu bitmez. Özbekistan'ın iç politikası etkin olmamakla birlikte, yoksulluk seviyesi çok yüksektir, ülkenin sosyal ekonomik gelişmeleri de oldukça zayıftır. Terörizm ve aşırıcılığın kökleri buradan kaynaklanmaktadır, sorunlar Özbekistan'ın kendisi tarafından kışkırtılmaktadır."¹⁴⁵

Orta Asya'da entegrasyonun oluşmasına neden olan engellerin arasında Kazakistan ve Özbekistan arasındaki liderlik rekabetinin ne kadar yer aldığı çok tartışılan konudur. Eğer gerçekten liderlik yarışması söz konusu ise, iki devlet bugünkü seviyedeki gibi ılımlı bir politika yürütmezlerdi. Öyle bir rekabetin oluşması için rakip devleti nerede olsa, diğer devletin de körüklemek için orada olması gerekmektedir. Yani rakip devletin seviyesine ulaşmak için, onun yaptığı hareketleri yapmaya çalışır ya da başarılarına engel olmak için başka türlü hareketlerde bulunurdu. Kazakistan ve Özbekistan arasında böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Her ikisi de dış politikada ayrı istikameti seçerek, birbirinin içişlerine karışmadan bölgede sık kullanılan "barış içinde yaşama" dış politika prensibine sadakatini göstermektedirler. Böyle bir hareketin bölgesel entegrasyon sürecinin gelişimine olumsuz değil, aksine olumlu sonuçlar doğurduğunu belirtmemiz gerekir. Ama buna rağmen Özbekistan'ın bölgesel entegrasyon hareketlerine etkin katılmadığına tanık olmaktayız. Bu kapsamda Özbekistan'ın bölge

¹⁴⁵ Mihail Kalişevskiy, **Orta Asya: Liderlik İçin Rekabet**, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1267515840>, Son erişim 25.04.2011

devletlerinden farklı olarak daha bağımsız hareket etme isteğinin olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Yine de Orta Asya'da 2005 sonrasında meydana gelen iki gelişme Kazakistan'ın bölge lideri olma yönündeki girişimlerini güçlendirmiştir. Özbekistan'ın ele alındığı bölümde ayrıntılarına değinileceği gibi, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD ile arasında başlayan yakınlaşmanın, Mayıs 2005'te yaşanan Andican olayları ve Kasım 2005'te Özbekistan'ın ülkesindeki ABD üssünü kapatması sonrasındaki ikili ilişkilerin kopma noktasına gelmesi, bölgede Kazakistan'ın elini güçlendirmiştir. Zayıflayan Özbek yönetiminin Rusya Federasyonu ile yakınlaşma yönünde bir dış politika değişimine gitmesi, bölgede Rusya Federasyonu'nun desteğine sahip bulunan Kazakistan'ın Özbekistan'la ilişkilerini geliştirmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Haluk Alkan, **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar**, USAK Yayınları, 2011, Ankara, s. 79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE – KAZAKİSTAN İKİLİ İŞBİRLİĞİNİN SÜRECE ETKİLERİ

3.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN TÜRK DÜNYASINA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

Türk dış politikasındaki inişli-çıkışlı sürecin en yoğun yaşandığı alanlardan birisi Türk dünyasıdır.¹⁴⁷ Her ne kadar Türkiye başlangıçta Rusya Federasyonu’nu karşısına almamak için Post-Sovyet Türk devletlerini tanıma konusunda ihtiyatlı davranmışsa da, 1991 yılı sonlarına doğru bu ülkelere yönelik yoğun bir ilişkiler ağı geliştirme gayreti içerisine girmiştir. Hatta en üst düzeyde resmi yetkililer “Adriyatik’ten Çin seddi’ne devasa Türk yurdu” söylemleri sıkça duyulmaya başlanmış, bu söylemleri destekleyen bazı haritalar bile üretilmiştir.¹⁴⁸

1992’den başlayarak Türkiye artık Moskova merkezli politikasını tamamen terk ederek, Sovyet ardılı devletlerle aktif ilişkiler geliştirme programına bütün hızıyla geçti, Türkiye’yi ziyaret eden liderlere destek ve yardım sözleri vererek, 1993’e kadar 140’dan fazla ikili anlaşma imzaladı.¹⁴⁹ 1991’de eski Sovyet cumhuriyetleri bağımsızlıklarında kavuştuğunda Orta Asya’daki Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Tanıma kararının ardından Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini hızla geliştirme gayreti içinde girmiştir. Her ne kadar Türkiye hazırlıksız yakalandı deniliyorsa da, Türkiye kaçırdığı fırsatı değerlendirme ve kendinden bekleneni yapma çabasını sarf etmiştir. Aradan ancak üç yıl gibi uzunca bir zaman geçtikten sonradır ki, Türkiye Türk devlet ve bölgeleriyle ilişkilerini sistemli, planlı ve tutarlı bir biçimde yürütmek amacıyla, yeni bir kurumsal yapılanmaya gitmek istemiştir. Önce bu kurumsallaşmanın içeriği gibi temel konular yerine nereye bağlı olacağı konusu sorun yaratmış,

¹⁴⁷ Mehmet Seyfettin Erol, **a.g.m.**, s. 174.

¹⁴⁸ Muzafer Ercan Yılmaz, **a.g.m.**, s. 419.

¹⁴⁹ Mustafa Aydın, **Küresel Politikada Orta Asya, (Avrasya Üçlemesi I)**, 1 Basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, Mayıs 2005, s. 107.

sonunda doğrudan Başbakan'a bağlı olarak tüm devlet kuruluşları üzerinde etkili bir eşgüdüm sağlayacak bir kurum yerine Dışişleri Bakanlığına bağlı bir yapı öngörülmüştür.¹⁵⁰ 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı'nın temel amacı yabancı ülkelerde yaşayan 5 milyondan fazla Türk vatandaşlarının çıkarlarını korumak olsa da, Türk dünyasına yönelik projeleri hayata geçireceği beklenmektedir. Başkanlıkta 3 üst kurum mevcuttur: yurtdışındaki vatandaşlar için, öğrenciler için ve soydaş akraba topluluklar için çalışan kurumlar.¹⁵¹

Türkiye'nin Orta Asya bölgesine yönelik politikası Turgut Özal'ın ölümünden sonra, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel zamanında üst düzeyde ve neredeyse sorunsuz yürütüldü. Devlet Başkanları düzeyinde "Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultay"larında eski Türk geleneğine göre örs ve çekiçe demir dövüldü. Bu üst düzey kurultayların yedincisine ev sahipliği yapan Cumhurbaşkanı Demirel, 2 Temmuz 1999'da Denizli'de "Demir dövme töreninde" çekiç ve örsle demire şekil verirken, Türk birlik ve beraberliğinin önemini işaret eden bir konuşma yapmıştı.¹⁵²

Cumhurbaşkanlığı ve hükümet düzeyinde bölge ülkelerine çok sayıda ziyaret ile başlayan süreç, kimi kurumsal yapılanmalarda daha da pekiştirilmiştir. Bu bağlamda özellikle ön plana çıkan üç kurum, TÜRKSOY, TİKA ve Türk Eximbank olmuştur.

TÜRKSOY, Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan Kültür Bakanlarının 1992 yılında İstanbul ve Bakü'de bir araya gelerek kültürel işbirliği yapmayı kararlaştırmaları sonucu 12 Temmuz 1993 tarihinde kurulan

¹⁵⁰ Umut Arık, "Türk Devlet ve Toplulukları İle İlişkiler Neler Oldu? Neler Yapılabilir?", 21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı, 02-05 Aralık 2010, Lefke, K.K.T.C, Mart 2011, s. 295.

¹⁵¹ Kemal Yurtnaç, "50 Yıldır Hasretle Beklenen Teşkilat Kuruldu: Yurtdışı Türkler Başkanlığı", **Haber Ajanda Dergisi**, Sayı 54, Ocak-Şubat 2011, s. 71-82.

¹⁵² Celalettin Yavuz, **a.g.e.**, s. 32.

bir örgüttür.¹⁵³ Bu anlaşmayla oluşturulan TÜRKSOY teşkilatına daha sonra gözlemci üye ülke statüsüyle Rusya Federasyonu'na bağlı Altay Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Hakas Cumhuriyeti, Saha (Yakut) Cumhuriyeti, Tataristan Cumhuriyeti, Tıva Cumhuriyeti ile Moldova Cumhuriyetine bağlı Gagavuz Özerk Bölgesi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti katıldı. TÜRKSOY, Türk dili konuşan ülkelerin kültür ve sanat alanlarında işbirliğini sağlayan, üye ülkelerin yönetimine, iç ve dış politikalarına karışmayan uluslararası bir teşkilattır. TÜRKSOY teşkilatının ev sahibi ülkesi Türkiye'dir. Resmi dili Türkçe, yönetim merkezi Ankara'da yerleşiktir. Üye ve gözlemci üyeler çalışmalarda eşit haklara sahiptir. Teşkilatın uluslararası ilişkileri sadece Türk dilinin konuşulduğu coğrafyayla sınırlı değildir. TÜRKSOY, faaliyetlerinde ve uluslararası ilişkilerinde temel insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını esas alan bütün resmi ve gayri resmi kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır. Amaçları, görevleri ve çalışma alanları itibarıyla UNESCO ile örtüşen TÜRKSOY, kendi coğrafi alanında UNESCO işlevini yürütmektedir. Bu durum Türk dili konuşan ülkelerin milli dirilişine, devlet yapılanmasına ve demokratikleşme sürecine olanak vermektedir.¹⁵⁴

Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), 24 Ocak 1992 tarihinde Dış işleri bakanlığına bağlı bir örgüt olarak kurulmuştur ve 28 Mayıs 1999 tarihinde Türkiye Başbakanlığına bağlanmıştır. Amacı, başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler ve Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere, gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, bu ülkelerle ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında işbirliği projeleri geliştirmektir. TİKA, özellikle Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri öğrencilerine Türkiye'de burs olanakları sağlamak ve bu ülkelere gelen uzman ve öğretmenleri eğitmek adına başarılı projelere imza atmıştır. 31 Mart 1987'de kurulan Türk Eximbank ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından özellikle Türk Cumhuriyetlerine Türkiye'den yönelen yatırımları

¹⁵³ Muzafer Ercan Yılmaz, *a.g.e.*, s. 420-421.

¹⁵⁴ TÜRKSOY'la ilgili daha fazla bilgi için bkz. <http://www.turksoy.org.tr/TR/belge/173743/tarihce.html>

destekleme ve bu ülkelere imkânlar çerçevesinde kredi sağlama hedefine odaklanmıştır.¹⁵⁵

1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni sürecin ardından pek çok ülke, bu coğrafyada bağımsızlığını kazanan ülkelere yönelik politikalarını gözden geçirmişler ve yeni politikalar ortaya koymuşlardır. Türkiye de, yeni dönemde, Türk Cumhuriyetleri Türk Akraba Topluluklarına yönelik yeni politikalar belirlemiş ve bu doğrultuda yeni işbirliği girişimlerini başlatmıştır. Bu girişimlerin ana hedefi, Türkiye'nin Türk Dünyası ile olan ilişkilerini yeniden canlandırmak ve ilişkileri, süreklilik sağlayacak bir zemine oturtmaktır. Türk Dış Politikası'ndaki bu yeni oluşumların içinde kapsamlı bir eğitim girişi de bulunmaktadır. Bir başka deyişle, eğitim alanındaki işbirliği geliştirme, bu yeni dönemde Türk Dış Politikası'nın önemli bir enstrümanı olarak ele alınmaktadır.¹⁵⁶

Tablo.15: MEB Türkçe Eğitim Kurumlarında Okuyan Öğrenciler

Ülke	Türkçe Eğitim Kurumlarında Okuyan Öğrenciler
Azerbaycan	1 793
Kazakistan	1 178
Türkmenistan	226
Özbekistan	438
Kırgızistan	804
Asyalı Türkler	1 710
Balkan Türkleri	1 396
Toplam	7 545

Kaynak: Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Nacali Necefoğlu, a.g.e., s. 397.

Birçok analizci Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik politikasını hazırlıksız ve aceleci olarak nitelendirse de, Türkiye 1990'larda bu ülkelerle ilişkileri faal bir şekilde geliştirme gayretini sarf etmiştir. Her şeyden

¹⁵⁵ Muzafer Ercan Yılmaz, **a.g.m.**, s. 421.

¹⁵⁶ Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Nacali Necefoğlu, **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası**, USAK Yayınları, Ankara, Ekim 2010, s. 395-396.

önce Türkiye, yeni Orta Asya Türk devletlerinin dünya politikasına adapte olmasını sağladı. Dış işleri bakanlığı bünyesinde Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)'nı kurdu. TİKA, ilk önemli icraatlarından birini 11-12 Aralık 1992'de Ankara'da "Yeni Türk Cumhuriyetlerinin Dış Dünyaya Açılımı; Sorunlar ve Çözüm Yolları Konferansı" ile, bu kardeş ülkelerin temsilcilerinin katıldığı geniş kapsamlı bir etkinliği düzenlemekle gerçekleştirdi. Ayrıca TİKA bünyesinde yeni Türk devletleri hakkında "ülke raporları" hazırlandı. Türk dünyasının beşeri, sosyal, ekonomik ve kültürel değerleri tanıtılarak, işbirliği alanları hakkında ayrıntılar verildi. Türk iş çevresi akraba Orta Asya milletleri ile işbirliğine teşvik edildi. Milli Eğitim Bakanlığının özel raporlarına, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın raporları eklendi. TÜSAİD ve TOBB gibi kuruluşlar özel bölge etüdlerini yaptırıldılar. TİKA 1996 yılı ilkbaharından itibaren Avrasya Etüdleri dergisini yayın hayatına soktu. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Türk dünyası ile ilgili yayınlar üzerinde yoğunlaştı. Türk Tarih Kurumu (TTK) tarafından Türk dünyası hakkında yayınlar çıkartıldı. Akraba milletler birbirlerine tanıtılmaya çalışıldı.¹⁵⁷ Görüldüğü gibi, Türkiye, yeni Türk Cumhuriyetleri ile kültürel, tarihi ve etnik bağları olduğundan dolayı her türlü yardımda bulunmaya çalışmış ve işbirliği için çok taraflı faaliyetler sürdürmüştür. Her ne kadar, Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler sıcak olmadığı söylene de, yıllarca Rusların hâkimiyeti altında olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bu bağımlılıktan kurtulmak için Türkiye'yi önemli bir koz olarak görmüşlerdir. Orta Asya ülkeleri bağımsızlığının ardından Türkiye ile üst düzeyde ilişki kurmaya özen gösterdiler.¹⁵⁸

Türkiye'nin bölgeye yönelik çabalarının başarısı, önemli ölçüde, henüz kendilerini tanımlama ve ulus-kurma çabası içerisindeki bölge halklarının kendilerini ve Türkiye'yi uzun dönemde nasıl görecekleleriyle yakından ilgilirdi. Ortaya çıkan yapı çerçevesinde bu devletler hala büyük oranda eski

¹⁵⁷ Celalettin Yavuz, "Türkiye Cumhuriyetleri 15 Yaşında", **Global Strateji Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, Yaz 2007, s. 30.

¹⁵⁸ Mehmet Dikkaya, "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun: Rusya, İran ve Türkiye", **Avrasya Dosyası Dergisi**, İran Özel, Cilt 5, Sayı 3, Sonbahar, 1999, s. 184.

komünist parti liderlerince yönetilmektedirler ve bu kişiler şimdi daha çok milliyetçi temaları işleyerek yerlerini koruyorlar. Her ne kadar modern ve laik modeli ve arkasındaki Batı desteğiyle Türkiye bu devletler için ilk yıllarda temel alternatif sunuyor gibi görünmüşse de, pratikte Azerbaycan ve Kırgızistan dışında, Orta Asya devletleri Türk modeline fazla meyletmemektedirler.¹⁵⁹

3.2 KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASI VE ÖZELLİKLERİ

1991 yılında kendi bağımsızlığını ilan eden Kazakistan bir anda dış politika sorunlarıyla yüz yüze geldi. Bu problemlerin çözülmesinden Kazakistan'ın ilerideki kaderi de belirlenecekti. Bağımsızlığın ilk yıllarında devletin yaşadığı deneyimlerin sadece birkaçını söylemek, devletin o zamanki zor durumunu anlayabilmek için yeterlidir. Rusya Federasyonu'nun güneydeki komşularına ilişkin soğuk davranışı Kazakistan'ı zor durumda bırakan problemlerin başında gelmekteydi. 1992-1994 yılları arasında Kremlin yöneticileri Kazakistan'ı ruble bölgesinden hızlı bir şekilde adım adım çıkmasına ve kendi askeri güvenliğini oluşturmaya mecbur bıraktı. O dönemde Rus aydınları Moskova'nın eski Sovyet Cumhuriyetlerine, Kazakistan da dahil, soğuk davranarak, o bölgenin ekonomik zorluklarına ve o devletlerde yaşayan Rus etnik gruplarının durumuna ilgiyi vurgulayarak korkulu tutarlılık şeklinde sert davrandılar. Hatta bazı Rus siyasetçileri, Kazakistan'ın kuzey bölgesindeki eyaletlerin Rusya Federasyonu'na katılma talebinde bulunmuşlardır.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Mustafa Aydın, *Türkiye'nin Orta Asya-Kafkasya Politikası*, Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I), 1. Basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, Mayıs 2005, s. 115.

¹⁶⁰ Bulat Sultanov, L.Muzaparova, *Stanovlenie Vneşney Politiki Kazahstana (Kazakistan Dış Politikasının Oluşumu)*, Almatı, İnstitut Mirovoy Ekonomiki İ Politiki pri Fonde Pervogo Prezidenta Respubliki Kazahstan, 2005, s. 6.

1990'lı yılların başında Kazakistan dış politikasının yapımında diğer bir hassas konu, Sovyetler Birliği'nden Kazakistan'a ayrılan 1200 savaş başlığı nükleer rezerv kalmasıydı. O zamanlarda Kazakistan'ı büyük nükleer silahlar sahibi devletine dönüştüren stratejik silah ve teçhizat deposu hakkında devlette herhangi bir görüş yoktu. Bazıları kendi nükleer şemsiye oluşturma düşüncesini ileri sürerek vurgunculuk yapmayı amaçlamışlardı. Bu yaklaşım taraftarları, böyle bir durum bir taraftan Kazakistan'ın dış saldırılara karşı güvenliğini garanti altına almasına, diğer taraftan Asya kıtasında Kazakistan'ın üstün olmasına izin vereceğini ileri sürmekteydiler.¹⁶¹ Kazakistan Cumhuriyetinin uluslar arası sisteme ahenkli şekilde uyum sağlaması için böyle bir durum engel olmaktaydı. Sahip olduğu nükleer stok Kazakistan'ı dünya devletleri tarafından tehlikeli saldırgan bir devlet olarak tanınmasına izin vermemekteydi.

Dış politikayı yapımında zorluk çıkaran diğer bir konu ise, Kazakistan'ın Doğu'daki komşusu Çin ile dengeli bir dış politika izlemesiydi. Çin ve SSCB arasındaki ilişkilerin yoğunluğunu düşünürsek, Kazakistan Çin'le ilişkileri sıfırdan başlamaya mecbur durumda kaldı.¹⁶² İki ülke arasındaki Sovyetler zamanından beri çözümünü bulamayan sınır sorunu "Şanghay Beşlisi" örgütü bünyesinde acilen çözüldü.

Böylece, bağımsızlığın ilk yıllarında bir takım ciddi sorunlarla karşı karşıya kalan Kazakistan için en iyi yol dünya siyasi alanına adım atmak, yeniden oluşan uluslararası çok kutuplu sistemde kendi yerini alabilmek için ve dışarıda Kazakistan'ın ulusal çıkarlarını savunabilmek için çok taraflı dış politikayı harekete geçirmektir. Aksi takdirde, herhangi bir yanlışlık, Kazakistan'ın varlığını kaybetme konusunu ortaya çıkarabilirdi. O dönemdeki basit olmayan durumu anarak Kazakistan Devlet başkanı Nursultan Nazarbayev: "Bizde dış politika faaliyeti geleneği mevcut değildi. Kazakistan Dış işleri bakanlığı diplomatik faaliyetler gerçekleştirmekten uzaktaydı.

¹⁶¹ Bulat Sultanov, L.Muzaparova, **a.g.e.**, s. 7.

¹⁶² Bulat Sultanov, L.Muzaparova, **a.g.e.**, s. 7.

Karşısında bu tür zor sorunları olan, fakat dış ülkelerin hiçbirinde diplomatik temsilciliği bulunmayan, dış politika geleneklerinin yanı sıra, dış politika konuları üzerinde basit programlar bulunmuyordu ve yeterli uzman yoktu. Eğer biz, o anda kendi dış politikamızı oluşturmaya başlamasaydık, bizim çıkarlarımıza ciddi zararlar gelecekti”, diye yazmıştır.¹⁶³

Devlet yöneticileri dış siyasi stratejiyi oluşturmakta çok taraflılık ilkesini esas aldı. N.Nazarbayev’in fikrine göre çok taraflılık, “dünya süreçlerinde önemli rol oynayan ve ülkemizin pratik çıkarlarını temsil eden bütün devletlerle dostluk ve karşılıklı işbirliğini geliştirmektir. Kazakistan’ın jeopolitik yerine ve ekonomik potansiyeline bakıldığında dar bölgedeki sorunlarla kalmamalı. Böyle bir hareket sadece çok milletli nüfusun değil, dünya topluluğunun da anlaşmazlığını doğurur. Kazakistan’ın geleceği – hem Asya’da, hem Avrupa’da, hem Doğu’da, hem de Batı’dadır. Sadece böyle bir politika izleyerek, Kazakistan’a karşı muhtemel güvenlik tehditlerini engelleyebiliriz”.¹⁶⁴

Kazakistan dış politikasında denge bakımından, 1996 yılında, yani bağımsızlığına kavuştuktan 5 sene sonra, Kazakistan’da adeta bütün lider devlet ve örgütlerin temsilcilikleri akredite edilmiştir. Böylece, yabancı temsilciliklerin sayısı bakımından Kazakistan o yıllarda Rusya Federasyonu ve Ukrayna’dan sonra üçüncü sıraya sahip olmuştu. Kazakistan dış politikası günümüzde de çok taraflılık ilkesine dayanmaktadır. Karmaşık bölgesel ve küresel süreçlere bakmaksızın Kazakistan bütün komşularıyla ve dünyanın lider devletleriyle yakın ortaklık ilişkilerindedir. Toplu imha silahlarını yaygınlaştırılmaması sürecinde de Kazakistan etkili üye haline geldi.

Bağımsızlığın ilk günlerinden bu güne kadar Kazakistan dış politika öncelikleri değişmemiştir. XXI yüzyıla uygun ulusal çıkarları güvence altına

¹⁶³ Nursultan Nazarbayev, **V Potoke İstorii (Tarih Akımında)**, Almatı, Atamura yayınları, 1999, s. 9.

¹⁶⁴ Nursultan Nazarbayev, **Na Poroqe XXI veka (XXI. Yüzyıl Eşiğinde)**, Almatı, Öner yayınları, 1996, s. 288.

almaya yönelik çok taraflı ve dengeli politikadır. Öncelikli istikamet Rusya Federasyonu'yla, Orta Asya devletleriyle, Çin, ABD ve AB ile işbirliğini geliştirmektir. Bununla birlikte, Yakın ve Orta Doğu'nun esas devletleriyle ve Güney Doğu ülkeleriyle birlikte hareket etmeye ciddi önem verilmektedir.

Kazakistan'ın çok yönlü dış politika geliştirme isteği yanında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana bölgesel lider olma ve bölgesel bütünleşme projeleri oluşturma isteği dış güçlerin bölgede etkinliklerini azaltmak, terörizm ve uyuşturucu ticaretinin kontrol altına alınması gibi konularda işbirliği yapmak üzere bir Orta Asya Ülkeler Birliği oluşturma fikrini sürekli dile getirmektedir.¹⁶⁵

Yakın ve Orta Doğu bölgesi devletleriyle ilişkilerine gelindiğinde, bu bölgede öncelik Türkiye'ye verilmektedir. Tarihi kültürel bağlara ve ortak dilin varlığına dayanan iki taraflı ilişkiler çok önem taşımaktadır ve Türkiye, Kazakistan'ın eskiden gelen istikrarlı ortağı olarak bölgede etkin stratejik müttefiki rolünü oynamaktadır.

3.3 KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASINDA TÜRK DÜNYASI VE NURSULTAN NAZARBAYEV'İN ENTEGRASYON SÜRECİNE YÖNELİK ÖNCÜLÜKLERİ

Kazakistan yöneticileri dış siyasi stratejiyi oluşturmada çok taraflılık ilkesini benimsediler. Ayrıca, Kazakistan diplomasisinin küresel güvenlik ve istikrarı sağlamak için gösterdiği çabaları değerlendirildiğinde, Devlet başkanı N.Nazarbayev'in 1992 yılında BM 47 toplantısında yapmış olduğu konuşmada ileri sürdüğü teşebbüsü arkada bırakmak mümkün değil. Yeni

¹⁶⁵ Esra Hatipoğlu, "Türkiye-Kazakistan İlişkileri", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006, (Avrasya Üçlemesi II)**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel, Eylül 2007, s. 371.

bağımsız devletlerin liderleri arasından ilk olarak Kazakistan yöneticisi, Asya kıtasında güvenlik kuruluşun oluşturmak teklifinde bulunmuştur. Söz konusu, çok şemalı proje – Asya’daki Karşılıklı İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) hakkındaydı.

Bu inisiyatif bugünkü uluslararası ilişkilerde önemli yere sahip Asya devletlerinin çoğundan desteğe sahip oldu. İslam İşbirliği Teşkilatı desteğine ve AGİT tarafından büyük ilgiye sahip oldu ve gerekli belgeleri hazırlama konusunda BM uzmanları büyük yardım gösterdiler. Sonucunda, Özel Çalışma Grubunun yoğun çalışmalarından sonra 1999 yılı Eylül ayında Almatı’da 14 devlet başkanı ilk belgeyi “Üye Ülkeler Arasında İlişkileri Düzenleme İlkeleri Deklarasyonuna” imza attılar. Deklarasyonda esasa alınan konular: Egemen eşitlik; egemenliğe özgü kanunlara saygı göstermek; güç kullanmamak ya da güç tehdidi yapmamak; üye devletlerin ülke bütünlüğünü sağlamak; çatışmaların barışçı yollarla çözümü; bir birinin iç işlerine karışmamak; silahsızlanma ve silahlanmayı kontrol altında tutmak; ekonomik ve sosyal işbirliğini arttırmak; insan hakları ve temel özgürlükler vs.¹⁶⁶

Nazarbayev iki taraflı ilişkilerin yanı sıra bölgesel ortaklıklar da önermiştir. Teklif ettiği bu örgüt, Orta Asya devletlerini de içine katarak, Rusya, Çin, İran, Hindistan gibi nükleer sahibi devletler karşısında Orta Asya bölgesinin güvenliğini garanti altına almak amacındaydı. Kazakistan çok taraflı diplomasi izlemiş ve entegrasyon ve çeşitli konularda işbirliği yaparak kendi güvenliğini sağlama amacını gütmüştür. Bu bağlamda SSCB sonrası yapıların işlevselliğinin tartışıldığı bu ortamda Kazakistan Devlet başkanı N.Nazarbayev’in teklif ettiği Orta Asya Birliği projesi önem kazanmaktadır. N.Nazarbayev ilk defa bu fikri 2005 yılında Kazakistan halkına yaptığı mesajda ortaya atmıştı. Mesajın “Bölgedeki durum hakkında” alt başlığı altında şunu demektedir:

¹⁶⁶Kasımjomart Tokayev, **Diplomatiya Respubliki Kazahstan (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Diplomasisi)**, Astana, Yelorda yayınları, 2001, s. 41.

“Bizim önümüzde seçenek var. Birincisi, dünya ekonomisine ebediyen hammadde stoku olarak kalmak, ikincisi, bir başka imparatorluğun gelmesini beklemek ya da Orta Asya’nın yeterince birleşmesine doğru adımlar atmak. Ben bunlardan sonuncusunu teklif ediyorum. Bundan sonra bütünleşmemiz – bizim bölgenin istikrarına, olumlu gelişmesine, ekonomik, askeri ve siyasi bağımsızlığımıza götüren yoldur. Sadece bu durumda bizim bölgeye dünya saygı gösterir. Sadece o zaman biz güvenliğimizi sağlayabiliriz, terörizm ve aşırılığa karşı kuvvetli mücadele yapabiliriz. Böyle bir entegrasyon bizim bölgede yaşayan bütün halkların çıkarlarına uygundur. Ben Orta Asya Devletleri Birliğini oluşturmayı teklif ediyorum”.¹⁶⁷ N.Nazarbayev tam olarak bir Türk Dünyası entegrasyonu hakkında söz etmese de, Orta Asya entegrasyonu altında gerçek bir Türk Birliğini hayal ettiği açıktır. Bunu aşağıdaki mesajdan da anlamak mümkündür.

N. Nazarbayev: “Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan arasında yapılan ebedi dostluk hakkındaki anlaşma böyle birleşme için güçlü temel olabilir. Biz bölgedeki başka devletleri de unutmadık. Bizim ekonomik çıkarlarımız, tarihi kültürel kökenlerimiz, dilimiz, dinimiz ve çevresel sorunlarımız da, gerekirse dış tehditlerimiz de ortak. Avrupa Birliği kurucuları da böyle bir ön şartları hayal etmiş olabilir. Biz güçlü ekonomik bütünleşmeye geçmemiz, ortak piyasa ve ortak paraya doğru ilerlememiz gerekir. Biz sadece böyle yaparak, bizim her zaman beraber olmamızı çok arzulayan eski atalarımıza layık olabiliriz. Ancak, önce hükümdar imparatorluk, sonradan Stalin milli siyaseti bu birlikten endişelenerek bölgeyi totaliter milli bölgelere parçalamıştı. O zaman “Böl ve yönet” siyaseti hâkimdi. Şimdi bize, gelecek kuşaklarımız için bölgemizdeki eşit haklara sahip halklar yürüyecek yeni yolu göstermenin zamanı geldi” demektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Nursultan Nazarbayev, **Kazakistan Halkına Mesajı**, Şubat 2005

¹⁶⁸ Nursultan Nazarbayev, **Kazakistan Halkına Mesajı**, Şubat 2005

Kazakistan bölgenin birçok yönden en stratejik ülkesi olması nedeniyle fırsat ve tehditlere de en açık ülkesidir. Bu yüzden de bölgedeki stratejik entegrasyon inisiyatiflerinin altında Nursultan Nazarbayev'in imzası olması çok da şaşırtıcı değildir.¹⁶⁹ Bölgedeki başka devletlerle karşılaştırıldığında iç istikrarlığa sahip olan, bütün dünya ile eşit, çok taraflı politika izleyen tek devlet de Kazakistan'dır.

Kazakistan Devlet başkanı N.Nazarbayev bir konuşmasında şunları dile getirmişti: "Ben Kazakistan'ı Orta Asya bölgesindeki bütün yolların kesiştiği devlet, iç ekonomik ilişkilerin etkileyicisi, sermaye ve yatırımlar çekmek için uygun ortam, Orta Asya piyasasına yönelen dünya büyük şirketlerinin üretim yerleri veya şubelerin, uluslararası hizmet göstermeyi sağlayan devlet olarak görüyorum".¹⁷⁰ Böyle düşünerek, Kazakistan Cumhuriyeti eski Sovyet bölgesinde oluşan bütün hükümetler arası ve uluslararası kuruluşlara üye olarak (bunların çoğu Kazakistan önderliğinde kurulmuş örgütler) bölgesel entegrasyon sürecinde ilk sırada yer almaktadır. Bölgedeki başka devletlerle karşılaştırıldığında Kazakistan'da istikrarlı bir siyasi rejim ve ekonomik model oluşturulmuştur. Bu durum Kazakistan'a bölgesel entegrasyonda lider ve "motor" ülke olma hakkını kazandırıyor. Şu ana kadar neden böyle bir birliğin kurulmadığını anlamadığını belirten Nazarbayev, aslında birlik fikrinin yeni bir düşünce olmadığını, bu fikrin daha 1918'lerde "Türkistan Cumhuriyeti" adı altında Mustafa Çokay tarafından ortaya atıldığını ve bu sözlerin öneminin hiç kaybolmadığını belirtiyor.¹⁷¹

Kazakistan Merkezi Asya'da bulunan komşuları ile arasındaki dostluk ilişkilerine çok dikkatli bir şekilde yaklaşmaya başlamıştır. Gayretlerin esas vektörü, bölgede önemli bir yere sahip olan, Özbekistan'a yönlendirilmiştir.

¹⁶⁹ Özcan Yeniçeri, "Orta Asya Devletleri Birliği", <http://www.milliyetciforum.com/orta-asya-devletleri-birligi-30579.html>, Son erişim 05.03.2012

¹⁷⁰ Nursultan Nazarbayev, "Bağtımızdı Bağamdağan Bağdarlama" (Yönümüzü Belirleyen Program), Egemen Kazakistan gazetisi, 12 Kazan 2005

¹⁷¹ Nursultan Nazarbayev, "Bağtımızdı Bağamdağan Bağdarlama" (Yönümüzü Belirleyen Program), Egemen Kazakistan gazetisi, 12 Kazan 2005

Tüm bunlar Özbekistan devletinin ekonomik ve insan potansiyelini göz önünde bulundurarak belirlenmiştir. ¹⁷²

Türk Dünyası Kazakistan'ın güvenli bir limanı, Türk halkları ise en yakın kardeşleridir. ¹⁷³ Kazakistan Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev her zaman, devletin dış politikasında çok yönlülüğe sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Kazakistan dış politikasının bir doğrultusu Asya bölgesiyle, onun içinde Türkiye Cumhuriyetiyle ilişkileri geliştirmektir. İlişkileri daha da geliştirmek için var olan karşılıklı ilgi ve Türkiye'nin Orta Asya bölgesi işlerine iştirak etme gayeleri XXI yüzyılda Kazakistan için Türkiye'yi esas ortak devlet olarak görmeyi mümkün kılmaktadır. ¹⁷⁴

Dünya devletleri tarafından Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının tanınması ve o devletlerle diplomatik ilişkilerin kurulması, çeşitli uluslararası örgütlere üye olması devletin güvenli geleceğinin göstergesi sayılmaktadır. Bu durum Kazakistan için sahip olduğu zengin potansiyel kaynaklarını sadece komşu ülkelerle çok taraflı ilişkileri geliştirmesine değil, Avrupa ve Asya ile de geniş bağlamda ilişkiler kurmasına da yol açar. Kazakistan'ın XXI. yüzyılda Avrasya'nın ilerlemesine hizmet eden bir köprü olması, devletin hem çağdaş gelişmesine, hem de güvenliği için hizmet eder. Siyasi açıdan bu tür ilişkilerin seviyesi oldukça geniştir. Bu ilişkiler Kazakistan'ın hem Avrupa'ya, hem Asya'ya bölgesel katılımını, hem de Kazakistan gibi Avrasya'da yer alan Türkiye Cumhuriyeti ile işbirliğini arttırmak için olumlu etkiler göstermektedir.

¹⁷² Kasımjomart Tokayev, **Galibiyet: Diplomasi Öyküleri**, Ankara, Kurmay yayınları, 2005, s. 236.

¹⁷³ Canseyit Tüymebayev, "Kazakistan Türkiye İşbirliğinin 20. Yılı", **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 18, Bahar 2012, s. 8.

¹⁷⁴ Kasımjomart Tokayev, **Vneşnyaya Politika Kazahstana v Usloviyah Globalizatsii (Küreselleşme döneminde Kazakistan dış politikası)**, Almatı, 2000, s. 157.

3.4 KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASINDA TÜRKİYE’NİN YERİ VE ROLÜ

Kazakistan'ın bağımsızlığını 1991 yılı Aralık ayında tanıyan ilk devlet Türkiye Cumhuriyetidir. Eylül 1991’de Türkiye’yi ziyaret eden Kazak lider Nursultan Nazarbayev, 21. Yüzyılı “Türk Yüzyılı” olarak tanımladı.¹⁷⁵ Kazakistan dış politikasında Türkiye üstün role sahip olmasa da, Ankara Kazakistan için her zaman özel bir ortak olarak kalmaktadır. Ortaklık öncelikle ticari ekonomik ilişkilerde ve uluslar arası güvenliği sağlama konularında yapılmaktadır. Avrasya bölgesinde istikrarı ve güvenliği sağlamak için Kazakistan’ın ileri sürdüğü öncelikleri ve çabalarına Türkiye faal şekilde destek vermekte ve kendisi de katılmaktadır.

Diplomatik ilişkilerin kurulmasından bu yana Kazak Türk ilişkileri oldukça hareketli olarak nitelendirilebilir.¹⁷⁶ İki ülke arasında yüksek düzeydeki ikili görüşmeler, ayrıca Türk Cumhuriyetleri ile görüşmeler çerçevesinde de iyi seviyede devam etmektedir. Taraflar uzun vadeli işbirliğinin temelini oluşturan birçok hükümetler arası önemli anlaşmalara imza attılar.

Son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti demokratik siyasal sistem ve özel piyasa ekonomisi konusunda önemli başarılar elde etti ve kendi uluslararası otoritesini sağlamlaştırabildi. Türkiye dış politikasının, bununla birlikte ekonomisi ve millî güvenlik doktrininin kuramsal temelini Mustafa Kemal Atatürk’ün oluşturduğu ilkeler düzenlemektedir: güvenliği sağlamak; gelişme kaynaklarını etkili şekilde kullanmak ve bölgede merkezi role sahip olmak – ilkelerin temelidir. Bu sürecin etkileyicisi, özellikle ilk etapta, iki ülkenin tarihi

¹⁷⁵ Mustafa Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Cilt II: 1980-2001, Der. Baskın Oran, 8. Baskı, İstanbul, İletişim, 2005, s. 380.

¹⁷⁶ “**Protokol ob Ustanovleni Diplomaticheskikh Otnoşeniy Mejdur Respublikoy Kazahstan i Turetskoy Respublikoy**” (Türkiye Cumhuriyeti ve Kazakistan Cumhuriyeti Arasındaki Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Yönelik Protokolü), Almatı, Kazahstanskaya Pravda, 3 Mart 1992

ve kültürel ortaklığı faktörü olmuştur. Ankara Türk dünyasında sağlamlaştırıcı bir role sahip olmaya çalışmaktadır. Turgut Özal'ın 1993'de Kazakistan'a, Nursultan Nazarbayev'in 1994 yılında Türkiye'ye yaptıkları resmi ziyaretleri karşılıklı işbirliği perspektifini gösterdi. Kazakistan Türkiye'yle siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda ikili ilişkileri Rusya ve diğer ülkelerle ilişkilerine zarar vermeden geliştirmeye hazır olduğunu belirtmişti. Bu konuda, N.Nazarbayev T.Özal'la yapılan bir görüşmesinde, Kazakistan'ın "büyük ağabey" stereotipiyle ebediyen ayrıldığını belirtmişti. Bu bildiri Ankara tarafından olumlu şekilde karşılanmıştı ve Türkiye ise kendi tarafından devletin dış politika tercihinin öncelikle ABD ve Avrupa'ya yönelik olduğunu açıkça bildirdi.¹⁷⁷

İki ülke arasında uluslararası politika ve güvenlik konusunda mevcut olan ortak çıkarlar karşılıklı işbirliğin önemli ölçüde artmasına yol açmaktadır. N.Nazarbayev, İstanbul'da gerçekleşen sırası gelen Türk Cumhuriyetleri Başkanlarının zirvesinde bu şekildeki muhtemel işbirliğini belirtmişti. Konuşmasında, uluslararası terörizme karşı mücadele konusunda özel anlaşma imzalamayı teklif etmişti.

Kazakistan ve Türkiye arasında ciddi sorunlar yaşanmamasına, uluslararası konularda düşünce uyumuna rağmen, Türkiye vektörü Kazakistan dış politikasında çok önemli yere sahip, ama belirleyici değildir. Bunu Türk Cumhuriyetleri Başkanlarının Bışkek (1995), Taşkent (1996) ve Astana (1998) şehirlerinde yapılan zirvelerinde kabul edilen son belgeler de göstermektedir. Belgeler, söz konusu devletlerin eğitim ve kültürden başka alanlarda ayrı işbirliğini yapma konularını içermemekteydi. Ama Kazakistan, Türkiye yöneticileri ve o devletin halkına, Kazakistan'a gösterdiği dostluk ilişkilerine gereken önemi vermektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin

¹⁷⁷ Kasımjomart Tokayev; *Pod Styagom Nezavisimosti: Oçerki o Vneşney Politike Kazahstana, (Bağımsızlık Tahaşşüdünde: Kazakistan Dış Politikası Röportajları)*, Almatı, Bilim, 1997, s. 524.

gelişmesine Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in önemli katkıda bulunduğunu söylememek mümkün değildir.

3.4.1 Türkiye-Kazakistan Arasında Ticari-Ekonomik İlişkiler

Kazakistan ve Türkiye arasındaki işbirliği yatırım alanında da sürekli gelişmektedir. Bu bağlamda iki ülke arasında Mayıs 1992 yılında Almatı'da "Yatırımların karşılıklı korunması ve teşvik edilmesi antlaşması" imzalanmıştır. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle yapılan ticari alandaki anlaşmalarını takiben Türkiye 1993 yılından itibaren, Türk Cumhuriyetlerine Türk Eximbank kanalı ile yaklaşık 1.1 milyar dolarlık Eximbank kredisi açmıştır. Bu kredinin 240 milyon doları Kazakistan'a açılmış olup, 213 milyon doları kullanılmış, 131 milyon dolarlık geri ödeme yapılmış ve 152 milyon doları da ertelenmiştir. Ertelenen kredi ile birlikte Türkiye'nin Kazakistan'a açmış olduğu kredi miktarı 392 milyon dolara ulaşmıştır.¹⁷⁸

Türkiye'nin Kazakistan'la olan tarihi ve kültürel bağları iki ülke arasındaki ticari ilişkiye de yansarak, Kazakistan Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içinde en fazla yatırımlarının bulunduğu ülkelerden biri olmuştur. Öyle ki Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle ülkeye ilk giren iş adamları Türkler oldu. Ticaret, telekomünikasyon, otel işletmeciliği, süpermarket işletmeciliği, müteahhitlik, petrol ürünleri ve gıda imalatı gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren Türk iş adamlarının yatırımları her geçen gün artmaktadır. Ayrıca Türkiye, Kazakistan'da maden çıkarma sektöründe faaliyet gösteren 10 büyük yatırımcı ülkeden biri. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), ülkedeki en büyük Türk yatırımcısı olarak adından söz ettirmektedir. Kazakistan ülke içerisindeki yeni yapılanmasıyla Türk inşaat sektörü için vazgeçilmez bir fırsat sunmaktadır. Bu alanda ihracat imkanı sunan Kazakistan, 2010 yılında Türkiye'nin ihracatında 31. ithalatında ise 19.

¹⁷⁸ Nihat Batmaz, "Türkiye - Kazakistan Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler, Türk Müteşebbislerinin Bu Ülkede Yaptıkları Yatırımların Boyutu ve Karşılaştıkları Sorunlar", **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi**, Sayı 29, Bahar 2004.

sırada yer almaktadır. ¹⁷⁹ İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 2011 yılında 3 milyar 700 milyon dolar olarak saptanmıştır. ¹⁸⁰ Kazakistan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracat: Tahıl ürünleri, meyveler, pamuk, tuz, kükürt, ham petrol, demir ve çelik, bakır ve bakır ürünler, çeşitli makineler. (Tablo.16)

Tablo.16: Kazakistan'ın Türkiye'ye İhracatı (2009 Ocak-Aralık)

Sıra No	GTİP	MADDE ADI	Tutarı
			Bin ABD doları
TOPLAM İHRACAT			791.832,4
1	2709	Ham Petrol (Petrol Yağları Ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar)	273.113,4
2	7207	Demir/Alaşımsız Çelikten Yarı Mamuller	240.467,9
3	2711	Petrol Gazları Ve Diğer Gazlı Hidrokarbonlar	108.338,4
4	1001	Buğday Ve Mahluta	82.737,4
5	7901	İşlenmemiş Çinko	44.289,9
6	7403	Aritılmış Bakır, İşlenmemiş Bakır Alaşımları	20.729,5
7	7408	Bakır Teller	8.396,7
8	0504	(Balık Hariç) Taze, Kurutulmuş, Soğutulmuş, Tuzlanmış, Dondurulmuş Hayvan Bağırsakları, Mide V.S	2.620,0
9	7602	Alüminyum Döküntü Ve Hurdaları	871,9
10	8429	Dozerler, Greyder, Skreyper, Ekskavatör, Küreyıcı, Yükleyici Vb.	748,8
11	8467	El Ile Kullanılan Pnömatik/Motorlu Aletler	739,4
12	5201	Pamuk (Kardesiz, Taranmamış)	699,9
13	8426	Gemi Vinçleri, Maçunalar, Halatlı Vinçler, Döner Köprüler	559,2
14	2503	Her Çeşit Kükürt	549,2
15	8431	Ağır İş Makine Ve Cihazlarının Aksamı, Parçaları	494,9
16	8428	Kaldırma, Istifleme, Yükleme, Boşaltma Makine Ve Cihazları	479,7
17	8413	Sıvılar İçin Pompalar, Sıvı Elevatörleri	414,2
18	8481	Muslukçu, Borucu Eşyası-Basınç Düşürücü, Termostatik Valf Dahil	389,6
19	4104	Sığır Ve At Cinsı Hayvanların Dabaklanmış Derileri	340,5
20	8430	Toprak, Maden, Cevheri Taşıma, Ayırma, Seçme Vb. İş Makineleri	320,0
İHRACATTA İLK 20 MADDE TOPLAMI			787.300,4
İLK 20 MADDENİN DIŞINDA KALANLAR			4.532,0

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Özel Ülke Notu,
<http://www.musavirlikler.gov.tr/altidetay.cfm?AltAlanID=67&dil=TR&ulke=KAZ>
 Son erişim 13.06.2012.

¹⁷⁹ Yeliz Yilmibeş, “İhracatçının Gözünü Kamaştıran Kazakistan”, **İhracat Dış Ticaret ve Ekonomi Dergisi**, Sayı 6, Haziran 2012.

¹⁸⁰ “Ticaret Hacmi 15 Milyar Dolara Çıkartılıyor”, <http://ihracat.info.tr/ticaret-hacmi-15-milyar-dolara-cikariyor-1544h>, Son erişim 25 Şubat 2012

Kazakistan'ın Türkiye'den ithalatında inşaat malzemeleri, işlenmiş bakır kablolar, tarım araç ve gereçleri, prefabrik yapılar petrol yağları ve gazları, demir, çinko, bakır, alüminyum madenleri, buğday, tabaklanmış deri, pamuk ve kükürt maddelerinin ön plana çıktığı görülmektedir. (Tablo. 17)

Tablo. 17: Kazakistan'ın Türkiye'den İthalatı (2009 Ocak-Aralık)

Sıra No	GTIP	MADDE ADI	Tutarı Bin ABD doları
TOPLAM İTHALAT			570.874,7
1	8802	Diğer Hava Taşıtları, Uzay Araçları	40.870,0
2	7308	Demir/Çelikten İnşaat Ve Aksamı	24.982,2
3	8544	İzole Edilmiş Tel, Kablo; Diğer İzole Edilmiş Elektrik İletkenleri; Fiber Optik Kablo	24.616,6
4	8437	Tohumları Temizleme, Ayırma, Öğütme, İşleme Makine Ve Cihazları	22.215,4
5	4411	Lif Lehva, Orta Yoğunlukta	14.408,5
6	9406	Prefabrik Yapılar	13.325,1
7	3917	Plastikten Tüpler, Borular, Hortumlar; Conta, Dırsek, Rakor Vb	13.277,4
8	8418	Buzdolapları, Dondurucular, Soğutucular, Isı Pompaları	11.950,8
9	8537	Elektrik Kontrol, Dağıtım Tabloları, Mücehhez Tablolar	11.496,9
10	3916	Plastikten Monofil, Çubuk, Profiller-Enine Kesiti > 1mm.	10.384,0
11	7307	Demir/Çelikten Boru Bağlantı Parçaları (Rakor, Dırsek, Manşon)	10.343,8
12	6802	Yontulmaya, İnşaat Elverişli İşlenmiş Taşlar (Kayağan Hariç)	10.291,6
13	3004	(3002, 3005 Ve 3006 Kodundaki Ürünler Hariç) Sıhhi Amaçlı Hazırlanan İlaç Çeşitleri	9.796,6
14	9403	Diğer Mobilyalar Vb. Aksam, Parçaları	9.267,6
15	8523	Ses Ve Diğer Fenomenleri Kaydetmek İçin Disk, Bant, Katı Hal Kalıcı Depolama Aygıtı, Akıllı Kart Ve Diğer Masnet	8.941,6
16	7326	Demir/Çelikten Diğer Eşya	7.619,9
17	3401	Sabun; Diğer Sabun Yerine Kullanılan Temizlik Malzemeleri	7.325,7
18	9405	Diğer Aydınlatma Cihazları, Lambalar, Işıklı Tabela, Plaka Vb.	7.142,7
19	7610	Alüminyum İnşaat Ve Aksamı	6.662,5
20	5702	Dokunmuş Halılar, Yer Kaplamaları (Kilim, Sumak, Karaman Vb)	6.478,5
İTHALATTA İLK 20 MADDE TOPLAMI			271.397,4
İLK 20 MADDENİN DIŞINDA KALANLAR			299.477,3

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Özel Ülke Notu, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=67&dil=TR&ulke=KAZ>
Son erişim 13.06.2012.

İki taraflı ticari ekonomik ilişkiler ilerleyici şekilde gelişmekte ve genişlemesi için sağlam eğilimlere sahiptir. Ekonomik ilişkilerin daha da gelişmesine yol açan faktör olarak, iki ülke diplomatları ve yabancı analizciler, Kazakistan petrolünü Türkiye üzerinden taşıma perspektifini görmektedirler.

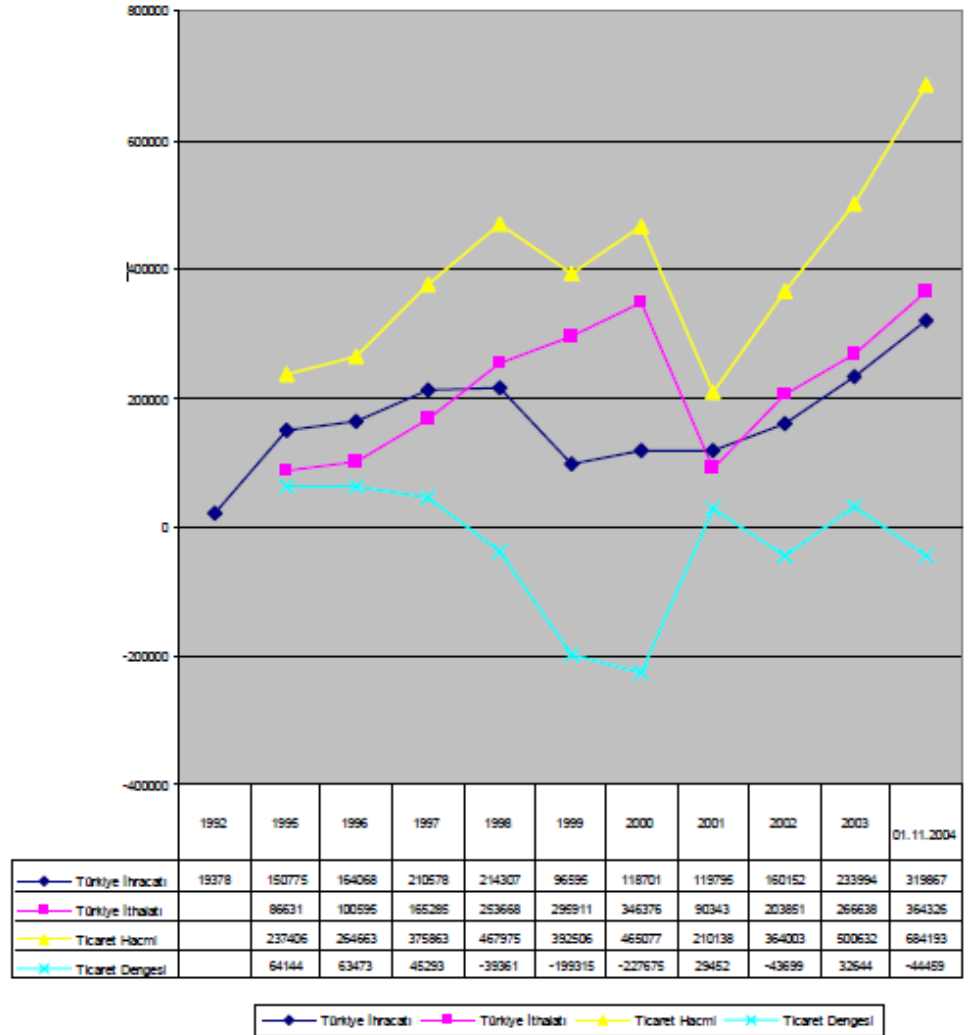
1998 yılında Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Türkiye, Özbekistan Cumhurbaşkanları ve ABD Enerji Bakanı arasında trans Hazar ve trans Kafkas ihraç boru hatlarının inşasının önemini taşıyan Ankara Deklarasyonuna imza atıldı. Bu konuda Hazar Denizi'nin hukuki statüsü hakkına da önem verileceği belliydi. Türkiye bu konuda Kazakistan'ın tutumunu desteklediğini belirtmişti. Ancak, uluslar arası topluluğun konu üzerindeki farklı görüşleri Ankara'nın kendi tutumunu öne çıkarmasına izin vermemektedir.

1999 yılı Kasım ayında AGİT'in yıldönümü toplantısı çerçevesinde Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın katılımıyla Bakü-Ceyhan boru hattının projesi hakkındaki İstanbul Deklarasyonuna imza atıldı. Hazar petrolünü dünya piyasasına ihraç etme konusunu vurgulayarak Ankara bu projeye büyük önem vermektedir. Türkiye'nin Kazakistan Eski Büyükelçisi Atilla Günay: "Günümüzde boru hattı üzerinden yollanan Kazakistan petrolünün miktarı az olabilir, ama gelecekte artış göstereceğine inanmaktayız" ifadesini kullanmıştı.¹⁸¹ Türkiye inşaat firmalarının Kazakistan'a yaptığı yatırımlar her zaman Kazakistan'ın gelişmesinde önemli role sahip olmuştur. Astana'nın inşasında Türk inşaat şirketlerinin katkısı oldukça fazladır. Kazakistan'daki Türk girişimciler çalışmalarını büyük bir özveriyle yürütmektedir. Kazakistan'da ortak üretim yapan 2.200 yabancı şirketin 319'u Türk şirkettir. Türkiye Ekonomik Bakanlığının istatistiklerine göre, 200'den fazla Türk firması toplam tutarı 2 milyar dolar olan 40'dan fazla projede yer almaktadır. Kazakistan'daki Türk sermayesinin iştirakiyle faaliyet gösteren işletmeler toptan veya perakende satış, inşaat, hizmet sektörü gibi alanlarda çalışmaktadır. Kazakistan pazarında Koç Holding, finans ve sanayi grubu bünyesinde bulunan Ram Dış Ticaret, ayrıca Anadolu Grubu, ENKA Holding, Tefken Holding, Ceylan İnşaat, Ahsel, Okan Holding, Alarko Holding gibi

¹⁸¹ Arnur Rahimbekov, "Kazahstansko-Turtskiye Otnosheniya Vihodyat Na Noviy Uroven", <http://www.zakon.kz/150731-kazakhstansko-tureckie-otnosheniya.html>, 21.10.2009, Son erişim 10.03.2012

büyük Türk şirket grupları faaliyetlerini devam ettirmektedir.¹⁸² Kazak firmalarının Türkiye’de yaptıkları yatırımlar 350 milyon dolara ulaşmıştır.¹⁸³

Grafik.4: Türkiye-Kazakistan Ticari İlişkileri (000 ABD Doları)

Kaynak: Meryem Hayır, “Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ticari İlişkiler ve Coğrafyanın Buna Etkisi”,

http://web.sakarya.edu.tr/~mhayir/turkiye_ve.pdf

İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2009 yılında 2,5 milyar Dolar ise¹⁸⁴ sonradan yapılan görüşmelerde 2010 yılında ticaret hacmini 5 milyar dolara

¹⁸² Canseyit Tüymebayev, **a.g.m.**, s. 9.

¹⁸³ Hasan Kanbolat, “Türk Dış Politikasında Kazakistan”, **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 15, Yaz 2011, s. 19.

çıkarmak hedefe alınmışsa da hedefe alınan yıl ticaret hacmi sadece 3 milyar doları ancak aşabilmiştir. Yatırım alanında da ilişkiler hızla gelişmektedir. Kazakistan Milli Bankasının verilerine göre, 1993 yılı ve 2009 Mart arasında Türkiye'nin Kazakistan'a yaptığı yatırım 808 milyon dolardan fazlaydı. Mayıs 2012'de Kazakistan'a aradan 7 yıl sonra resmi ziyarette bulunan Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in görüşmesi sonucu iki ülke arasındaki ticaret hacmi hedefi 10 milyar dolar olmuştur. Batılı şirketler Kazakistan'ın toplam petrol rezervlerini 100 milyar dolar varıl, gaz rezervini ise 2.4 trilyon metreküp olarak tahmin etmektedir. ¹⁸⁵ Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in ülkeye her alanda yatırım çekme çabaları ikili ilişkilerin gelişmesine neden olan ana faktördür.

Türk Exim Bank tarafından Kazakistan'a 1988-2010 tarihleri arasında 213,1 milyon dolarlık kredi programı uygulanmıştır. ¹⁸⁶ Türkiye Ziraat Bankası Kazakistan'da Kazakistan Ziraat International Bankasını 1993 tarihinde açmıştır. KZI Bank Kazakistan'da ilk yabancı banka olarak kaydedilmiştir. ¹⁸⁷ Ayrıca Kazakistan'da bulunan Türkiye şirketleri ve işadamlarının kendi aralarında işbirliğini sağlamak amacıyla faaliyetini sürdüren KATIAD (Kazakistan Türkiye İşadamları Derneği) çok aktif çalışmalar yapmaktadır. ¹⁸⁸

Kazakistan Cumhuriyeti, sahip olduğu kaynaklarından (doğal kaynak, demografik yapı, vb.) dolayı, bağımsızlık öncesinde ve sonrasında, eski sosyalist blok içinde yer alan diğer ülkelerden, gerek sosyal ve yönetsel, gerekse de ekonomik alanlarda en iyi performans gösteren ülkelerin başında gelmektedir. Nazarbayev'in uluslararası piyasalara entegre olmaya önem vermesi, gerçekleştirdiği yapısal reformlar ve yolsuzlukla mücadelede

¹⁸⁴ http://www.keden.kz/ru/print.php?page=/ru/news_ph.php&id_news=2400 22.10.2009, Son erişim 10 Aralık 2009

¹⁸⁵ Esedullah Oğuz, "Kazakistan Orta Asya'nın En İyisi", **EkoAvrasya Dergisi**, Sayı 14, Bahar 2011, s. 32.

¹⁸⁶ Türk Exim Bank 2010 Yılı Faaliyet Raporu, s. 25.

¹⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.kzibank.kz/Default.aspx>, Son erişim 31.03.2012

¹⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://katiad.net/index.php/tr/katiad-hakkinda/katiad-hakk-nda>, Son erişim 31.03.2012.

kaydettiği aşamaların yanı sıra, yönetsel ve siyasal istikrar ile bu kadroların ekonomiye de dönüşüm sürecine bilinçli ve ısrarlı yaklaşımları yatmaktadır.¹⁸⁹

Ülkeler arasında karşılıklı yatırımlar konusunda da sıkı bir işbirliği mevcuttur. Kazakistan İstatistik Ajansı verilerine göre, Kazakistan'daki yabancı sermayeli şirket sayıları dikkate alındığında Türkiye, Rusya ve Çin'den sonra Kazakistan'da en fazla yabancı hisseli şirkete sahip olan üçüncü ülkedir. Resmi rakamlara göre, Kazakistan'daki Türk yatırımlarının toplam tutarı (birikimli tutar) 2,4 milyar doların üzerindedir. Fakat kayda geçmeyen verileri de dikkate alırsak, bu rakamların daha yüksek olduğu belirtilebilir.¹⁹⁰

3.4.2 Türkiye-Kazakistan Arasındaki İlişkilerin Güvenlik Boyutu

Güvenlik ve askeri alan ülkelerarası ilişkilerde önemli konulardan biridir. Türkiye ve Kazakistan da çok boyutlu ikili ilişkileri sürdürmesinde de ekonomik alanda işbirliğinden sonra askeri alanda ilişkiler ikinci sırada yer almaktadır. Askeri alanda Türkiye Kazakistan'a maddi yardımda bulunmuştur. 1998'de imzalanan askeri yardım anlaşmasının ardından Türkiye Kazakistan'a 6,5 milyon dolar değerinde askeri malzeme, araç-gereç, bilgisayar yardımında bulunmuştur.¹⁹¹ Türkiye'nin Harp okullarında eğitim almaya her sene Kazakistan'dan çok sayıda öğrenci gelmektedir. NATO üyesi olan ve askeri gücü bakımından NATO içerisinde 2.sırada yer alan Türkiye Cumhuriyeti ile askeri alanda işbirliğini geliştirmek Kazakistan için büyük bir avantajdır. Bölgedeki NATO alternatifi olan ŞİÖ' ne Türkiye'nin ilgisi gittikçe artmaktadır. ŞİÖ 2001 yılından bu güne kadar Kazakistan, Kırgızistan, Çin, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan devletleri arasında faaliyet göstermektedir. Ayrıca, İran, Hindistan, Moğolistan ve Pakistan örgütte

¹⁸⁹ Mehmet Alagöz, Savaş Erdoğan, Sinem Yapar Saçık, "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Ekonomik Performansının Ölçümü: 1992-200", TİKA, Ankara, **Avrasya Etüdleri**, Sayı 39, 2011-1, s. 71.

¹⁹⁰ Kazakistan Ülke Bülteni, Mayıs 2011, DEİK, s. 8.

¹⁹¹ Esra Hatipoğlu, "Türkiye-Kazakistan İlişkileri", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, der. Mustafa Aydın, 1. Basım, Ankara, Nobel Yayın, Eylül 2007, s. 393.

gözlemci statüsüne sahiptirler. 2006 yılından itibaren bu örgütün yeni üyelik konusu devam etmektedir. Türkiye ile birlikte bu örgütle işbirliğini yapmaya Japonya, Güney Kore, Sri Lanka gibi devletler de ilgi göstermektedir. Kazakistan dönem başkanlığında, ŞİÖ bölgesel bir örgüt olduğunu ve örgütün genel olarak yeni üyeler kabul etme konusunda reformları tam olarak oluşmadığını ileri sürmüştü. Bu konunun çözümünü zamana bırakmayı teklif etmişti. Türkiye Cumhuriyeti ŞİÖ ile işbirliğine giderse, Rusya ve Çin arasındaki bölge üzerindeki üstünlük rekabeti daha da arttırabilir. Bu durum Kazakistan'ın izlediği denge politikası açısından çok yararlı olabilir. Türkiye'nin örgüte üye olması Rusya Federasyonu ve Çin karşısında Kazakistan'ın eşit olmasına imkân sağlar. Burada Türkiye'nin Orta Asya bölgesinde bulunan akraba devletlere karşı "sorumluluğunu" görmek mümkündür.

Askeri alanda işbirliğinde önemli nokta Kazakistan'da savunma sektöründe faaliyet gösteren tüm firmaları bünyesinde toplayan Kazakistan Mühendislik (Kazakhstan Engineering-KE) Şirketi ile ASELSAN arasında, Kazakistan'da stratejik iş birliğinin kapsamının genişletilmesi konusunda yapılan anlaşmadır. İki şirket arasında ilk anlaşma 2010 yılında yapılmıştır. Mayıs 2012'de Astana'da gerçekleşen Kazak-Türk İş Forumu sırasında ASELSAN Kazakistan ihtiyaçlarına ilave olarak bölge ülkelerinin ihtiyaçları için de üretim yapılmasını hedefe almıştır.¹⁹² ASELSAN Kazakistan'da 2011 yılında şirketini kurmuştur. Kazakhstan Aselsan Engineering Limited Şirketi, 18 Nisan 2011 tarihinde kurulmuştur. KAE, Kazakistan askeri ve sivil kuruluşları ile bölge ülkelerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak elektro-optik ve elektronik cihaz ve sistemlerin üretilmesi ile bu sistemlerin her türlü platforma entegrasyonu faaliyetlerini gerçekleştirecektir. KAE şirketinin sermayesinin yüzde 50'si Kazakhstan Engineering şirketinin, yüzde

¹⁹² Daha fazla bilgi için bkz: “ASELSAN Kazakistan'da Büyüyor”, <http://www.airnewstimes.com/aselsan-kazakistan-da-buyuyor-15744-haberi.html?>, Son erişim 25.05.2012

49'u Aselsan'ın, yüzde 1'i de Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayi Müsteşarlığı'na aittir.¹⁹³

3.4.3 Türkiye-Kazakistan Arasında Eğitim ve Kültür Alanında İşbirliği

Kazakistan ve Türkiye Cumhuriyetleri arasında eğitim ve kültür alanında işbirliği de başarıyla gelişmektedir. Eğitim alanıyla ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Türk Cumhuriyetlerine destek amacıyla 1992 yılından bu yana her sene öğrencilere devlet bursu imkânı sağlamaktadır. Kazakistanlı öğrenciler bu burstan yararlanmaktadır. Kazakistan Ankara Büyükelçiliği verisine göre, bugüne kadar Türkiye üniversitelerinde 1500'den fazla Kazakistanlı öğrenci eğitim almıştır. Bu rakam günümüzde 700 öğrencidir.¹⁹⁴ Eğitim alanında gelişmiş projelerin biri Kazakistan'ın Türkistan şehrinde H.A.Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi'dir. 31 Ekim 1992 tarihinde Kazakistan ve Türkiye arasında imzalanan devletlerarası anlaşma ile Suleyman Demirel ve Nursultan Nazarbayev tarafından imzalanmıştır.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül arasında, 21-24 Ekim tarihlerinde gerçekleşen Ankara zirvesinde; Türkiye ve Kazakistan, 22 Ekim 2009 tarihli, taraf Ülkelerin hak ve yükümlülüklerine açıklık getiren "Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin İşleyişine Dair Anlaşma" ile eğitim alanındaki işbirliğini daha da geliştirme iradesini ortaya koymuşlardır.¹⁹⁵ Bu üniversitenin dışında Almatı'da Suleyman Demirel Özel üniversitesi ve Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi de faaliyet göstermektedir.

¹⁹³ ASELSAN Faaliyet Raporu, 2011, s. 7.

¹⁹⁴ Cansiyit Tüymebayev, "Bağımsızlığın 20. Yılında Kazakistan ve Kazakistan-Türkiye İlişkileri", Çalıştay, Ankara, ORSAM Tutanak No 18, Ocak 2012, s. 8.

¹⁹⁵ "Ahmet Yesevi Üniversitesi Tarihçesi", http://www.yesevi.edu.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=2, Son erişim 25 Aralık 2010

Kazakistan'da Kazak Türk liseleri de önemli bir işlev yürütmektedir. Kazak-Türk liseleri KATEV (Uluslararası Eğitim ve Kültür Vakfı) bünyesinde çalışmaktadır. KATEV 1997 yılında Türkiye tarafından eğitim kurumlarının koordinasyonunun yapan bir kurumdur.¹⁹⁶ Her sene iki ülke arasında çeşitli projelere göre öğrenci değişim programları devam etmektedir.

Kültürel alanda da işbirliği oldukça zengindir. Bu konuda TÜRKSOY çerçevesinde çeşitli etkinlikler devam etmektedir. Bununla birlikte Astana'nın 13.yıldönümü ve Nursultan Nazarbayev'in 70 yaşını kutlaması aynı güne gelmesinden dolayı, Türkiye ve Kazakistan'ın birlikte 12 bölümden oluşan ortak bir dizi çekmesi dikkat çekicidir. Her sene iki ülkede gerçekleşen çeşitli kültürel etkinliklerde sanatkarların değişimi, gidiş-gelişi gittikçe artmaktadır. Türkiye ve Kazakistan arasında 15'den fazla il kardeşlik ilişkileri de mevcuttur. Örneğin, Astana-Ankara, Almatı-İstanbul, Türkistan-Sivas, Şımkent-Niğde gibi. Ayrıca, Türkiye'de Kazak şairleri Mağcan Cumabay, Muhtar Auezov'e, 2010 yılında da Cumhurbaşkanı Nazarbayev heykeli açılmış olduğu gibi, Astana'da da Atatürk heykeli mevcuttur.

2010 yılında Astana'da faaliyete başlayan Yunus Emre vakfının da ikili ilişkiler için önemi oldukça fazladır. Vakıf Türkçe eğitim vermekle beraber, her türlü kültürel etkinlikler düzenleyerek Türkiye kültürünü tanıtmakta önemli rol üstlenmektedir. Ayrıca Kazakistan'da TİKA desteğiyle Ahıska Lisesi çalışmaları sürdürülüp Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Kazakistan'a 2011 Sonbaharında beklenen resmi ziyareti sırasında açılması bekleniyordu.¹⁹⁷ Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 2005 yılındaki Kazakistan ziyaret sırasında Ahıska Türkleri'ne sözünü verdiği Talgar Kazak Türk Lisesi'nin açılışını Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ yaptı.¹⁹⁸ 2012 yılı Astana Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak ilan edilmesi Türk dünyasında kültürel bir geleneğin başlangıcı olmuştur.

¹⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.katev.kz/kz/-/html>, Son erişim 17.02.2011

¹⁹⁷ "Kazakistan'da Ahıska Lisesi İnşaatı Devam Ediyor", **Avrasya Bülteni**, Sayı 98, Şubat 2011, s.15

¹⁹⁸ http://www.ahiskalilarvakfi.com/129_Bakanimiz-Sn-BOZDAG,-Ahiskalilar-Icin-Okul-Acilisinda.html, Son erişim 23.01.2012

3.4.4 Kazakistan-TİKA Çerçevesinde İşbirliği

Kazakistan ve Türkiye'nin TİKA bünyesinde yürüttüğü işbirliğini TİKA Kazakistan Koordinatörü Ömer Kocaman'ın raporunda detaylı bir şekilde görmek mümkündür. Rapor verilerine göre, TİKA çerçevesinde son 3 yılda yaklaşık 10 milyon Dolar bütçe ile 200'e yakın proje gerçekleştirilmiştir. İki ülke kurumları arasında tesis edilen kalkınma işbirliği kapasite inşası eğitim programları çerçevesinde yaklaşık 1000 Kazak üst düzey kamu görevlisinin Türkiye'de ihtiyaç duyduğu konularda eğitim alması sağlanmıştır. TİKA'nın en önemli stratejik kalkınma işbirliği öncelikleri arasında, Kazakistan'ın yaşamakta olduğu bu sosyo-ekonomik ve politik değişime kapasite arttırıcı programlar vasıtası ile destek vermek yer almaktadır. Bu çerçevede Kazakistan kurum ve kuruluşları ile irtibata geçilerek işbirliği olanakları araştırılmakta ve çeşitli alanlarda Türkiye'nin göreceli üstünlüğü de dikkate alınarak eğitim programları düzenlenmektedir. 2008 yılı sonu itibariyle TİKA Program Koordinasyon Ofisinin Astana'ya taşınması ile beraber, Kazakistan İçişleri, Ekonomi ve Bütçe, Eğitim, Kültür, Finans, Endüstri, Bakanlıkları ile Sayıştay Başkanlığı, Milli Arşiv Başkanlığı, Milli Kütüphane, Din İşleri Komitesi gibi Kazak kurumları ile yakın işbirliğine girilmiş ve bu bakanlıklar ve kurumlar üst düzey görevlilerine yönelik kapasite arttırıcı eğitim programları hazırlıkları başlatılmıştır.¹⁹⁹

2009 yılında özellikle Kazakistan'da Bankacılık ve Finans konularında yaşanmakta olan kriz dikkate alınarak Kazakistan Cumhuriyeti Mali ve Finans Kuruluşlarına yönelik bankacılık düzenleme ve denetleme konusunda eğitim verilmesine öncelik verilmiştir. 2010 yılında ise Kazakistan Sağlık Bakanlığı ile hastane yönetimi, sağlık turizmi, üreme ve anne-çocuk sağlığı, Kazakistan Maliye Bakanlığı ile kamu ve özel iktisadi teşekküllerin yaşadığı finansal problemler, Kazakistan Devlet Kamu Yönetimi Akademisi ile üst düzey kamu

¹⁹⁹ Ömer Kocaman, TİKA Kazakistan faaliyetleri konulu sunum, ORSAM, Bilkent Üniversitesi, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Tarafından 22 Kasım 2011 Tarihinde Düzenlenen “Bağımsızlığın 20.Yılında Kazakistan ve Kazakistan-Türkiye İlişkileri” Çalıştayı, Ankara, ORSAM Tutanak №18, Ocak 2012, s. 31-34.

görevlilerinin yetiştirilmesi, Kazakistan Yüksek Mahkemesi'nin talebi üzerine Türkiye hukuk sistemi hakkında Türkiye Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve Yargıtay ile arasında teknik işbirliği imkânları, Kazakistan Savcılık Enstitüsü ile savcı ve yüksek yargı görevlilerinin yetiştirilmesi, Kazakistan İçişleri Bakanlığı ile başta iç güvenlik ve istihbarat olmak üzere bölgesel ve küresel terörizm, Kazakistan Milli Akademisi ve Arşivcilik İdaresi ile elektronik kütüphanecilik ve arşivcilik sahalarında çalışmalar başlatılmıştır.

Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 2010 yılı Mayıs ve Temmuz ayında Kazakistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyaretlerde de gündeme gelen madencilik ve enerji sahalarında işbirliği çalışmaları TİKA Koordinatörlüğünce başlatılmıştır. Diğer önemli bir husus ise, Kazakistan'ın önde gelen üniversite ve kültür merkezleri ile Türk Dili ve Kültürü konusunda işbirliği olanaklarını geliştirmektir. Bu çerçevede ülkenin önde gelen üniversitelerinde yer alan Türkoloji, Türk Dili ve Edebiyatı ve Türkçe eğitimi çalışmalarına destek verilmektedir.

2009 yılında Kazakistan'ın önde gelen 3 önemli üniversitesinde, Türk Dil Sınıfları ve Kütüphaneleri TİKA Başkanlığı tarafından modern ekipman, kitap ve görsel ve işitsel anlamda ihtiyaç duyulan malzemeler ile donatılarak faaliyete geçirilmiştir. 2011 yılında söz konusu Üniversitelerde "Türk Dil Merkezleri" açılarak faaliyete geçmiştir. TİKA Türkoloji projesi çerçevesinde yakın işbirliği içerisinde bulunduğu Lev Gumilev Avrasya Ulusal Üniversitesi Rektörü Bakhtıjan Abdurrahimov'un Türk Dünyası Üniversiteler Birliği kurmak ve Türk Dünyası Türkoloji Bölümleri arasında işbirliği tesis etmek yönünde çalışmaları mevcuttur.

Türkiye ile Kazakistan ilişkileri her boyutta hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Bugün itibarıyla, Kazakistan'a yönelik Türkiye politikasını ticaret, siyaset ve teknik işbirliği ekseninde geliştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Rusya ve Kazakistan arasında imzalanan gümrük birliği anlaşmasını Türkiye müteşebbisleri için ortaya çıkardığı fırsatları çok iyi

analiz etmek gerekmektedir. Eğer Türk ve Kazak müteşebbisler ortak yatırım işbirliği ile Kazakistan'ı bir üretim üssüne çevirebilirse Kazakistan'dan 170 milyonluk bir piyasaya (Rusya, Belarus piyasası) mallarını gümrüksüz satabilecekler, ülkelerinin kalkınmalarına destek olabileceklerdir.²⁰⁰

3.5 KAZAKİSTAN – TÜRKİYE CUMHURİYETLERİ İŞBİRLİĞİNİN SÜRECE ETKİLERİ VE GELECEĞE YÖNELİK ÖNGÖRÜLER

Kazakistan Türkiye Cumhuriyeti ile Stratejik Ortaklık anlaşmasını imzalayan ilk Türk Cumhuriyetidir. Bu anlaşma Astana ve Ankara arasındaki siyasi, ticari-ekonomik ve kültürel alandaki ilişkileri daha da sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır. Avrasya kıtasının iki büyük devleti olan Kazakistan ve Türkiye'nin, kara devletleri arasında her taraflı bütünleşmenin hızlı şekilde oluşmasını ve derinleşmesini savunması dünya topluluğu tarafından hoşnutlukla karşılanmaktadır.²⁰¹

AB devletleriyle sıkı ilişkilerde bulunan Türkiye ve BDT'de önemli role sahip Kazakistan Avrasya'da bulunan iki büyük siyasi ve ekonomik oluşum arasında işbirliğini artırmak ve denge bulmak konusunda yardımda bulunmaktadırlar. Bu durum iki devleti sadece iki taraflı ilişkiler içinde değil, çok taraflı alanda, BM, AGİT, EiÖ ve İKÖ gibi etkili uluslararası ve bölgesel kuruluşlar çerçevesinde harekete geçirmektedir. Bu süreç entegrasyonu güçlendirmek açısından son derece önemlidir.

²⁰⁰ Ömer Kocaman, TİKA Kazakistan faaliyetleri konulu sunum, ORSAM, Bilkent Üniversitesi, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Tarafından 22 Kasım 2011 Tarihinde Düzenlenen “Bağımsızlığın 20.Yılında Kazakistan ve Kazakistan-Türkiye İlişkileri” Çalıştayı, Ankara, ORSAM Tutanak №18, Ocak 2012, s. 31-34.

²⁰¹ M.Naribayev, “Sotrudniçestvo Kazahstan i Turtsiya Kak Sostavnaya Çast’ İntegratsionnih Protssessov”, (Kazakistan ve Türkiye İşbirliği Entegrasyon Süreçlerinin Ana Parçası Olarak), Almatı, Vestnik KazGU, Seriya Ekonomiçeskaya, 1 sayı, 1999, s. 17.

Kazakistan diplomasisi önünde Ankara ile siyasi, ekonomik, sosyal kültürel işbirliğini hem iki taraflı ilişkiler, hem AGİT ve EİÖ çerçevesinde geliştirmek vazifesi bulunmaktadır. Türkiye'nin kendi bölgesi üzerinden Kazakistan petrolünü taşıma projelerini gerçekleştirmede gösterdikleri ilgi, Kazakistan'ın dünya piyasasına çıkması için ve alternatif ulaşım bağı imkânını sağlayabilir. Birçok önemli uluslararası örgüte üye Türkiye'yle sıkı işbirliği kurmak Kazakistan'ın Avrupa kuruluşlarına uyum sağlayabilmesi bakımından yararlıdır.

Orta ve Yakın Doğu devletleriyle siyasi ve ekonomik işbirliğini arttırmak Kazakistan dış politikasında dengeyi sağlamak bakımından pratik ilgi yaratmaktadır. Bunun yanı sıra, bu bölgenin, değişik siyasi, etnik ve dini problemlerin olduğu ve çağdaş dünyanın derin çelişkili bölgesi, dünya dinlerinin ilişki içinde yaşadığı bölge olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir.

Bölgesel işbirliği konusunda Ekonomik İşbirliği Örgütü önemli yere sahiptir ve gelecekte de Orta Asya ve Orta Doğu'yu birleştirebilecek yetkili bölgesel ekonomik örgüt olabilir. Bununla birlikte, Kazakistan'ın İslam Konferans Örgütü'yle ilişkiler kurmak egemenlik çıkarlarının sağlamlaştırılmasına hizmet etmektedir.²⁰² 57 üye ülkesi bulunan ve 2011 yılında adını İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştiren örgütün 2011-2012 başkanlığını Kazakistan Cumhuriyeti devralmıştır.

Kazakistan'ın AGİT ile olan ilişkilerini verimli şekilde nitelendirebiliriz. Kazakistan AGİT çerçevesinde insan hakları, demokrasi, çevre sorunları ve güvenlik konusunda eski Sovyet ülkeleri arasında önde gelmektedir. Bunun kanıtı olarak da Kazakistan'ın bu sene AGİT başkanlığını ele almasıdır. Uluslararası ve bölgesel güvenlik açısından Kazakistan Cumhuriyetinin 2010

²⁰² Kasımjomart Tokayev, *Aktualnye Problemy Vneşney Politiki Kazahstana (Kazakistan'ın Dış Politika Güncel Sorunları)*, Moskova, Raritet yayınları, 1998, s. 37.

AGİT Başkanlığını, Türkiye Cumhuriyeti ise Asya'da Karşılıklı Etkileşim ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) Başkanlığını yürütmüştür. Bu durum Avrasya güvenliğini sağlamada ortak hareket etmeye imkân sağlamaktadır.

NATO ile ilişkilere gelince, Kazakistan Barış İçin Ortaklık (Partnership For Peace) programına katılmıştır. Sadece askeri alanda değil, sürekli olarak siyasi, ilmi teknik ve çevre alanlarında projeler yapılmaktadır. Bu konuda NATO üyesi Türkiye'nin desteğine sahip olmaktadır.

Kazakistan'ın Ekonomik İşbirliği Örgütü ile olan işbirliği hızla gelişmektedir. Ülke için ulaşım ve iletişim, ticaret ve enerji konuları ilk olmaktadır. Kazakistan'da ulaşım altyapısına da özel önem verilmektedir. Devletin transit potansiyelini tam ve etkili şekilde kullanmak vazifeleri bulunmaktadır. Bu amaçla, TRASEKA, BATI AVRUPA BATI ÇİN projelerine katılmaktadır. Batı Avrupa Batı Çin Uluslararası Transit Koridoru toplam 8445 km., onun 2787 km. Kazakistan topraklarından geçmektedir. Uzak Doğu ve Çin malları günümüzde denizlerden, Pasifik ve Hint okyanuslarından geçerek Avrupa'ya girmektedir. Bu proje yolu 3,5 kata azaltır ve eski İpek Yolu yeniden doğmaktadır. Bu yolun bir kısmı Kazakistan üzerinden geçtiği için, ülkeye büyük transit ülkesi olma avantajını kazandırıyor. Ekonomik bakımdan büyük faydası olacak ve Avrupa ve Asya arasındaki köprü hali daha da artar. Türkiye ile ekonomik ve ticari işbirliğinin derinleşmesine yol açacaktır.

1990'ların başında iki kutuplu sistemin çökmesi ve uluslararası sistemin değişmesiyle ortaya çıkan durum birçok devletin dış siyasi ve dış ekonomik faaliyetleri için eşsiz fırsatlar getirdi. Bu devletler uzun zamandır iki hâkim ülke ve blok arasında dengeli olmak zorundaydılar. Böyle bir eğilim özellikle Asya bölgesinde net şekilde ortaya çıktı. Büyük işgücü ve doğa kaynaklarına, güçlü ekonomik potansiyele sahip Asya'nın birçok devleti sadece bölgesel işlerde rolü artmadı, dünya çapında jeopolitik süreçlere de önemli etkiler getirdi.

Asya'nın şimdiki durumu, özellikle doğu bölgesindeki durum yüksek ekonomik ve siyasi süreçler ile bağlantılandırılabilir. Bu durum bölgeyi yeni uluslararası sistemin temel kutuplarından biri haline getirmektedir. Dünya sanayisinin %60'ı, dünya ticareti özgül ağırlığının %40'ı bu bölge payındadır. Uzmanların tahminine göre 2015 yılında GSMH'sı en yüksek 12 ülke Asya ülkesi olacaktır.²⁰³ 1997 yılında ortaya çıkan, bazılarına göre Asya'nın artan rolünü sınırlamak amaçlı olan Asya krizi, sonuçta bölgeye olumlu etki bırakmıştır. Bölge devletleri ekonomik yaşam kabiliyetini güçlendirebildi ve günümüze kadar gelişme hızını göstermektedir. Belli ölçüde bu kriz sayesinde dünyada istikrar için ekonomik ve finansal faktörlerden ziyade askeri tehditin ortadan kaldırılması gerektiği anlayışı sağlandı. Bu durum devletlerin ulusal güvenlik stratejilerinin ekonomik parçasını arttırmasını doğurdu.

Avrasya'nın atardamarının kavşağında bulunarak, önemli ekonomik güce sahip olan Kazakistan Asya'da önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı Kazakistan diplomasisinin bu bölgedeki stratejik amacı – uzun vadede bölge devletleriyle karşılıklı ilişkiler kurmaktır. Asya devletleriyle işbirliği yapmak, kuşkusuz Kazakistan Cumhuriyetinin ulusal çıkarları gereğidir. Uluslararası durumunu objektif olarak güçlendirmektedir ve ülke içinde yeniden ekonomik düzenlemeler başarmaya hizmet etmektedir. Orta ve Yakın Doğu devletleri Kazakistan'ın önemli çıkarları alanına girmektedir. Coğrafi yakınlık, ekonomik potansiyel, bölge halkıyla sıkı bağlı olan tarihi ve kültürel bağlar bu duruma getirmektedir. Bu bölgenin önemi onun insan ve doğal kaynaklarına dayalı jeopolitik avantajından kaynaklanır. Yukarıda sayılan faktörler çağdaş dünyanın birçok devletlerince bölgeyle dengeli ilişkiler kurmak istemesine yol açmıştır.

²⁰³ Kasımjomart Tokayev, **a.g.e.**, Moskova, Raritet yayınları, 1998, s. 552.

2009'un Ekim ayı, Türk Dili konuşan Devletler arasındaki ilişkilerde yeni ufukların kapılarını aralayan tarihi anlaşmalara sahne oldu. Önce 2-3 Ekim'de Nahçıvan'da gerçekleşen 9.Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanlığı Zirvesi'nde "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi" kurulmasına dair anlaşma imzalandı. Ardından da Nursultan Nazarbayev'in 21-24 Ekim tarihinde gerçekleştirdiği Ankara ziyaretinde Türkiye ve Kazakistan, son yıllarda ivme kazanan yakın ilişkilerini Stratejik Ortaklık Anlaşması ile perçinlendi.²⁰⁴ Stratejik Ortaklık Anlaşmasının iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da derinleşmesi için güçlü bir temel olacağı beklenmektedir.

Günümüzde genel olarak bakıldığında Kazakistan ve Türkiye Cumhuriyetleri aralarında gerginlik bulunmamakta ve ilişkiler en yüksek seviyede gelişmektedir. Ayrıca Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev M.K. Atatürk'e siyasi lider olarak çok değer verdiğini her zaman belirtmektedir. Türk Dünyasında ise N.Nazarbayev "Kazak Atatürk'ü" olarak tanınmaktadır.

Bu güne kadar gelen güçlü ekonomik ve kültürel ilişkiler ve iki devletin ortak tarihi kökeni gelecek işbirliğinin gelişmesi için çok olumlu faktördür. Her gün yeni gelişmeler yaşanan uluslararası sistemde Kazakistan ve Türkiye'nin her duruma hazır olmaları gerekmektedir. İki devletin de birbirine her konuda çok ihtiyacı vardır. Buna rağmen, Kazakistan ve Türkiye Cumhuriyetleri ilişkilerinin geleceği, başka devletlerle olduğu gibi, mevcut olan konuları barışçıl yollarda ve bir birine zarar vermeden çözülmesine bağlıdır.

²⁰⁴ "Tarihi Anlaşmalar", Ayhaber, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Haber Bülteni**, Ankara, Sayı 38, Kış 2010, s. 7

SONUÇ

“Türk Dünyasında Entegrasyon Süreci: Türkiye-Kazakistan İkili İşbirliğinin Sürece Etkileri” başlıklı bu çalışmada Türk Dünyasının kapsamı, jeopolitik önemi, Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasında başlatılan sürecin akımı ve aradan geçen 20 yıl sonraki durumu incelenmiştir. Çalışmanın teorik temeli olarak birçok ortak özelliklere sahip ülkeleri bir resmi kurum altında birleştirebilen AB’nin esas yaklaşımı sayılan Yeni işlevselcilik (Neofonksiyonalizm) yaklaşımı uygun görülmektedir. Bu yaklaşıma göre entegrasyon sağlanabilmesi için ilk önce ekonomik çıkarların olması gerekir ve ekonomik sistemlerin benzerliği olması şartı Türkiye dışında diğer bütün Türk cumhuriyetlerinde mevcuttur.

Araştırma sırasında görüldüğü gibi, Türk dünyasında entegrasyonu sağlamak için teorik yaklaşımın dışında ilk önce pratikte görülen Türk cumhuriyetlerinin kendi aralarında mevcut bir takım sorunların çözülmesi gerekmektedir. İç ve dış faktörlerden kaynaklanan sorunlar çözülmeden bir birlik söz konusu olamaz. Aslında ülkeler arasındaki iç faktörlerden ortaya çıkan sorunların temeline bakılırsa her birinde bir dış faktörün etkisi olduğunu görmek mümkündür. Örneğin Orta Asya’daki komşu ülkeler arasında sınır sorunu konusu göz önüne alındığında sınırların Sovyetler Birliği zamanında özel olarak gelecekte sorun çıkabilecek halde çizildiği görülmektedir. Bu sınırlar belirlendikten sonra bir devletin halkı diğer ülkenin sınırları içinde azınlık bir etnik grup olarak yaşamaktadır. Sınır sorunundan dolayı zaman zaman etnik sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Daha da önemlisi Sovyetler Birliği, Orta Asya ülkeleri arasında çizilen sadece coğrafik sınırlar değil, kardeş halklar arasında birbirlerine karşı yaratılan “düşmanlık” algısı da yok edilmelidir. Coğrafik sınırdan daha çok bu zihniyetteki sınır sorunu Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin kendi aralarında bir birlik sağlamalarına önemli ölçüde engel olmaktadır.

Bu açıdan yapılması gereken Türk halklarının Türk kimliği konusunda daha geniş aydınlatılmasıdır. 20 senelik süre içinde bu konuda belli bir seviyeye ulaşılmıştır, örneğin Kazakistan'da Türk ilgisi gün geçtikçe artmaktadır. Buna ilk sebep ortak lise ve üniversitelerin açılması, Türk dünyası anlayışına sahip olanların bu anlayış doğrultusunda çalışmalarıdır. İkinci bir sebep ise, Türk şirketlerinin çok sayıda açılması genç nüfus iş bulma yolunda Türkçe öğrenmeye ilgisini artırdı. Türkçeye ilgiden dolayı bütün Türk halklarının ortak değerlere sahip oldukları bilgisi de artmaktadır. Yani bu konuda, Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetlerine sadece ekonomik değil, manevi alanda yatırım yapması ve "doğru" bir şekilde "doğru" kişilerin tarafından bir Türk imajını oluşturmalarının önemi oldukça fazladır. Çünkü Türkiye'nin bölgede ekonomik alanda birinci olması yakın gelecekte pek mümkün gözükmemektedir. Bölge komşuları Rusya ve Çin Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin dış ekonomik ilişkilerinde Türkiye'nin ön plana çıkmasına müsaade etmeyecektir, Türkiye'nin ekonomik kapasitesi ve coğrafik uzaklığından dolayı böyle bir başarılı duruma ulaşmak mümkün değildir. Bunun için ortak bir anlayış oluşturulmalı, farklı alanlarda bunun propagandası yapılmalıdır.

Türk halkları arasında Türk Dünyası öğrenci buluşma programları, Türk Dünyası Kültür günleri, spor programları, Türkçevizyon yarışması, Türk Cumhuriyetlerinde Yunus Emre vakıflarının açılması gibi birçok faaliyet bir Türk Dünyası stratejisini oluşturma temelini sağlamada hazırda bulunan projelerdir. Türk Konseyi, TürkPA ve Türk Akademisinin resmi faaliyete geçmesi Türk Dünyası Birliği için büyük bir başarıdır. Bunlara ek olarak tarafsız Türk Dünyası stratejik araştırma enstitüleri kurulması gerekir. Araştırma enstitüleri Türk Cumhuriyetleri arasındaki sorunları ve çözüm yollarını bütün Türk toplumuna duyurarak devletlerin birlikte hareket ederek bir güç olabileceği düşüncelerini vurgulamalıdır

Türk Cumhuriyetlerinin üst düzeyde yapması gereken eylemlerin başında uluslararası alanda ve güncel konularda Türk devletlerinin kendi

aralarında birbirlerine karşılıklı destek sağlaması gelmektedir. Örneğin KKTC'ni tanıma konusu, Karabağ konusu, Hazar denizi statüsü konusu vs konularda ülkeler dış güçlerin etkisi olmadan kendi pozisyonlarını sağlam koruyabilmelidir. Bu konuda devletler arasında ikili ilişkiler sorunsuz hale getirilmelidir. Türkiye ve Kazakistan Türk Cumhuriyetleri arasında Stratejik Ortaklık anlaşmasını imzalayan ilk ülkeler olmuştur. Bu adım diğer Türk Cumhuriyetlerinde de takip edilmelidir.

Türk dünyası entegrasyonu çalışmalarında esas faaliyetler 2009 Nahçıvan zirvesinden sonra Türkiye-Azerbaycan-Kazakistan üçgeni çerçevesinde aktif yürütülmektedir. Zirvelerin aktif katılımcısı Kırgızistan kendi iç sorunlarından dolayı bu konuda biraz arkada kalsa da, son Cumhurbaşkanı seçimlerinden sonra Almazbek Atambayev'in iktidara gelmesiyle Türk Dünyası konusunda ciddi adımlar atmaya başladı. Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaretindeki konuşmaları Kırgızistan'ın da böyle bir birliğe isteği olduğunu açık göstermektedir. Türkmenistan ve Özbekistan'ı en kısa zamanda Türk Dünyası projelerinde yer alması ülkeler arası ikili ilişkilere bağlıdır. İkili ilişkiler sorunsuz hale getirildiği zaman Türkmenistan ve Özbekistan Türk Konseyi'nde yer alması mümkündür.

Türk Cumhuriyetleri Birliği söz konusu olunca Rusya göz ardı edilemez. 2012 Cumhurbaşkanı seçimlerinden sonra Putin'in tekrar iktidara gelmesiyle Rusya uluslararası alanda kendi pozisyonunu eskisi gibi güçlendirme çabasına girmiştir. Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında imzalanan Gümrük Birliği anlaşması arkasından 2015 yılında kurulması beklenen Avrasya Birliği projesi Türk Dünyası Birliğine karşı ağırlık oluşturma amacını da taşıdığı bellidir. Türk Cumhuriyetlerinin başında gelen uluslararası politikada söz sahibi Türkiye ise, Türk Dünyası çıkarlarını AB ve Orta Doğu'dan sonraki sıraya koymuştur. Kazakistan ise Rusya ile birlikte Avrasya Birliği projesinde yer alma çabasıdadır. Bu arada Türk Dünyasının motor devletleri diyebileceğimiz iki ülke Türkiye ve Kazakistan dağılma yaşamaktadır. Fakat Rusyasız bölge ile işbirliğine gidemeyeceğini anlayan

Türkiye'nin de kendi Türk Avrasyacılığı mevcuttur. Ahat Andican, Avrasyacılığı dar anlamda Eski Sovyetler Birliği coğrafyası, geniş anlamda ise Avrupa, Rusya, Çin, İran, Türkiye ve Türk Dünyası yanı sıra ABD'yi de ekleyerek tanımlıyor.²⁰⁵ Rus Avrasyacılığı zaten eski Sovyet coğrafyasını tekrar kendi himayesine almayı amaçlamaktadır. Kazakistan ise 1994 yılında Rusya ile her alanda işbirliğini amaçlayan ilk Avrasyacılık önerilerini sunmuştur. Mevcut olan ortak Türk kültürü yerine bir Avrasya kültürünü oluşturma söz konusu olmaktadır. Gelecekte Türk Dünyası Birliği söz konusu olunca bir "Avrasyacılık düşünceleri çatışması" potansiyeli mevcuttur. Onun için Kazakistan ve Türkiye için Rus Avrasyacılığına karşı olabilecek ortak Türk Dünyası Projesini ciddi şekilde hayata geçirme zamanı gelmiştir. Orta Asya bölgesindeki Rusya ve Çin'in konumunu dengeleyici bir örgüt ŞİÖ'ye Türkiye'nin yetkili üye olması sağlanmalıdır. Bu durum Orta Asya Türk cumhuriyetlerini Rusya'ya bağımlılıktan kurtararak artık Avrasya'da Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir ortak Türk Dünyası Birliğinin gelişmesini sağlar.

²⁰⁵ Ahat Andican, "Avrasya Stratejileri Üzerine", **Ulusal**, No.4, 1997, s. 13.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

ALKAN, Haluk; **Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar**, Ankara, USAK Yayınları, 2011.

AMREYEV, Bagdat; **Dönemimizde Kazakistan Türkiye İlişkileri ve Türk Dünyası**, İstanbul, Hayat Yayınları, 2011.

ARIK, Umut; **Türk Devlet ve Toplulukları İle İlişkiler Neler Oldu? Neler Yapılabilir?**, 21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı, 02-05 Aralık 2010, Lefke, K.K.T.C, Mart 2011.

AŞİMBAYEV, N.; **“Stranı i Regionı Mira v Sovremennih Mejdunarodnih Otnoşeniyah” (Güncel Uluslararası İlişkilerde Ülkeler ve Dünya bölgeleri)**, Almatı, 2006.

ATAYA, Ali; **Türkiye’nin Orta Asya Politikası, Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efegil, Ankara, Nobel Yayın, Kasım 2010.

AYDIN, Suavi; **Kimlik Sorunu Ulusallık ve Türk Kimliği**, 2. Basım, Öteki Matbaası, 1999.

AYDIN, Mustafa; **Küresel Politikada Orta Asya, (Avrasya Üçlemesi I)**, 1. Basım, Ankara, Nobel Yayın, Mayıs 2005.

AYDIN, Mustafa; **Türkiye’nin Orta Asya-Kafkasya Politikası, Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, 1. Basım, Ankara, Nobel Yayın, Mayıs 2005.

AYDIN, Mustafa; **Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler, Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001**, der. Baskın Oran, 8. Baskı, İstanbul, İletişim, 2005.

BAL, Halil; **"Kırgızistan: Çin Gölgesi ve Rus Desteği Altında", Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, der. Alâeddin Yalçınkaya, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998.

BİLGİN, Nuri; **Kimlik İnşası**, İzmir, Aşina Kitaplar, 2007.

BİRER, İsmail, DOKUZLAR, Bircan; **“Türkiye-Türkmenistan İlişkileri”, Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.

BJEZİNSKİ, Zbigniew; **Vıbor: Global'noe Gospodstvo İli Global'noe Liderstvo (Tercih: Küresel Hegemonya Veya Küresel Liderlik)**, Moskova, Mejdunarodniye otnoşeniya, 2004.

BRZEZİNSKİ, Zbigniew; **Büyük Satranç Tahtası**, çev. Yelda Türeli, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2005.

ÇAMAN, Efe; "Kafkasya ve Orta Asya'da Alternatif İle Uyum Arası Türk Bölgesel Politikası: Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye", **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun**, der. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara, Barış Platin, 2009.

DEMİRTEPE, M. Turgut; **Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası**, Ankara, USAK Yayınları, 2008

DİNÇER, Osman Bahadır, ÖZDAL, Habibe, NECEFOĞLU, Nacali; **Yeni Dönemde Türk Dış Politikası**, USAK Yayınları, Ankara, Ekim 2010.

DUGİN, Aleksandr; **Osnovı Geopolitiki, (Jeopolitik Temelleri)**, Moskova, Arktogeya, 2000.

EROL, Mehmet Seyfettin; **Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri, İstanbul**, İrfan Yayıncılık, 1.Baskı, Nisan 1999.

EROL, Mehmet Seyfettin; "Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye-Kırgızistan İlişkileri", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel, Eylül 2007.

EROL, Mehmet Seyfettin; **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun**, Ankara, Platin Yayınları, Ocak 2009.

EROL, Mehmet Seyfettin; "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun**, der. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara, Platin Yayınları, Ocak 2009.

GÜNGÖR, Erol; **Tarihte Türkler**, 15 Basım, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2009.

HAAS, E. B.; **The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing**, International Organization, vol. XXIV, No. 4, 1970.

HAAS, Ernst B.; **The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-57.**, Ann Arbor, MI : UMI Books on Demand, 1996.

HATİPOĞLU, Esra; Türkiye-Kazakistan İlişkileri, **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, der. Mustafa Aydın, 1. Basım, Ankara, Nobel, Eylül 2007.

İLHAN, Suat; **Türkiye'nin ve Türk Dünyası'nın Jeopolitiği**, Ankara, TKAey, 1993.

MADİYEV, Y.; Strategiya KNR v Tsentral'noy Azii", Sbornik Statey (ÇHC'nin Orta Asya stratejisi), **Kitay i Stranı Tsentral'noy Azii v Sovremennih Geopoliticheskikh Realiiyah (Günümüz gerçek jeopolitik değerler açısından Çin ve Orta Asya ülkeleri)**, der. L.Muzaparova, Almatı, Tsentr po izucheniyu Kitaya pri İMEP Posol'stva KNR v RK, 2009.

MAHNAÇ, V.L., ELİŞEV, S.O.; **Politika: Osnovnie Ponyatiya, Spravochnik Slovar, (Siyaset: Temel Kavramlar, Rehber Sözlük)**, Moskova, Olma Media Grup, 2008.

MITRANY, David; **The Functional Theory of Politics**, London, Martin Robertson 1975.

MITRANY, David; **Working Peace System**, Chicago, Quadrangle Books, 1966.

MÜTERCİMLER, Erol; **21 yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Modeli**, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 1993.

MÜTERCİMLER, Erol; **21.Yüzyıl ve Türkiye Yüksek Strateji**, İstanbul, Erciyes Yayınları, 1997.

NARTOV, N; **Geopolitika, (Jeopolitika)** Moskova, 2004,

NAZARBAYEV, Nursultan; **Na poroge XXI veka (XXI. Yüzyıl Eşiğinde)**, Almatı, Atamura Yayınları, 1996.

NAZARBAYEV, Nursultan; **V Potoke İstorii (Tarih Akımında)**, Almatı, Atamura yayınları, 1999.

NOGAYEVA, Ainur; **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları**, Ankara, USAK Yayınları, Temmuz 2011.

OLCOTT, M; **Vtoroy şans Tsentralnoy Azii (Orta Asya İçin İkinci Şans)**, Moskova, Carnegy yayınları, 2005.

PURTAŞ, Fırat; "Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri", **Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası**, der. M. Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2008

ROY, Olivier; **Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi**, Çev. Mehmet Morali, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

SÖNMEZOĞLU, Faruk; **“Uluslararası İlişkiler Sözlüğü”**, İstanbul, Der Yayınları, 2000.

SULTANOV, Bulat; MUZAPAROVA, Leyla; **“Stanovlenie Vneşney Politiki Kazakstana” (Kazakistan dış politikasının oluşumu)**, Almatı, 2005.

SÜRÜCÜ, Cengiz; **“Türkiye-Özbekistan İlişkilerinin Üç Evresi”, Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.

TOKAYEV, Kasımjomart; **Pod Styagom Nezavisimosti: Oçerki o Vneşney Politike Kazahstana, (Bağımsızlık Tahaşşüdünde: Kazakistan Dış Politikası Röportajları)**, Almatı, Bilim, 1997.

TOKAYEV, Kasımjomart; **Aktual’nie Problemy Vneşney Politiki Kazahstana (Kazakistan’ın Dış Politikasının Güncel Sorunları)**, Moskova, Raritet yayınları, 1998.

TOKAYEV, Kasımjomart; **Vneşnyaya Politika Kazahstana v Usloviyah Globalizatsii (Küreselleşme Döneminde Kazakistan Dış Politikası)**, Almatı, 2000.

TOKAYEV, Kasımjomart; **Diplomatiya Respubliki Kazahstan (Kazakistan Cumhuriyeti’nin Diplomasisi)**, Astana, Yelorda yayınları, 2001.

TOKAYEV, Kasımjomart; **Diplomatiya Respubliki Kazahstan (Kazakistan Cumhuriyeti’nin Diplomasisi)**, Almatı, Atamura Yayınları, 2002.

TOKAYEV, Kasımjomart; **Kazakistan Diplomatiyası**, Almatı, 2004.

TOKAYEV, Kasımjomart; **Galibiyet: Diplomasi Öyküleri**, Ankara, Kurmay yayınları, 2005.

TSIGANKOV, P.; **Mejdunarodnie Otnoşeniya: Teorii, Konflikty, Dvijeniya, Organizatsii, (Uluslararası İlişkiler: Teorileri, Çatışmalar, Hareketler, Kuruluşlar)**, Moskova, Al’fa-M yayınları, 2008.

TSIGANKOV, P.; **Politiçeskaya Sotsiyologiya Mejdunarodnih Otnoşeniy (Uluslararası İlişkilerin Siyasi Sosyolojisi)**, Moskova, Radiks yayınları, 1994.

VOYTOLOVSKIY, F.G.; **“Formirovanie İdeologičeskih Osnov Voenno-Politiçeskih İntegratsii Na Postsovetском Prostranstve” (Postsovyet Bölgesinde Askeri-Siyasi Entegrasyonun İdeolojik Temellerinin**

Oluşumu), Modern Dünyada Entegrasyon Süreçleri: Ekonomi, Politika ve Güvenlik, Moskova, Rus Bilim Akademisi, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Dünya Gelişimi, 2. Yayım, 2007.

Vstreçi Glav Tyurkoyazıcnih Gosudarstv, Ankarskoe Zayavlenie, Kazakhstan-Turtsiya: 5 Let Drujbi i Sotrudniçestva, (Türk Cumhuriyetleri Cumhurbaşkanı Görüşmesi, Ankara Deklarasyonu, Kazakistan-Türkiye: Dostluk ve İşbirliğinin 5 Yılı), Posol'stvo Respubliki Kazakhstan v Turetskoy Respublike, (Kazakistan'ın Ankara Büyükelçiliği), Ankara, Bilig yayınları, 1996.

VURUCU, İkbâl; **Türk Kimliğinin Yeni Boyutları: Çokluktan Birliğe**, Konya, Serhat Kitabevi, 2010.

YAVUZ, Celalettin Yavuz, **Avrasya'da Türk Jeopolitiği: Türklere Açılan Ufuklar**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2010.

YILMAZ, Muzafer Ercan; "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, der: Tayyar Arı, Bursa, MKM Yayıncılık, Ekim 2010.

YÜCE, Çağrı Kürşat; **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul, Ötüken, 2006.

Süreli Yayınlar:

ABDRAHMANOVA, G; "Problemy Regional'noy Integratsii Glazami Kazahstanskikh Ekspertov" (Kazak analizcilerin gözü ile bölgesel entegrasyon sorunları), **Kazakhstan v Globalnih Protssessah Dergisi**, İlmi Yayın, 3 sayı, 2008.

AKGÜL Açıkmeşe, Sinem, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004.

ALAGÖZ, Mehmet, ERDOĞAN, Savaş, SAÇIK, Sinem Yapar; "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Ekonomik Performansının Ölçümü: 1992-200", Ankara, TİKA, **Avrasya Etüdleri**, Sayı 39, (1), 2011.

AYTUĞ, Hüseyin Kutay; "Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı", Manisa, **Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, 2008

BATMAZ, Nihat; "Türkiye - Kazakistan Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler, Türk Müteşebbislerinin Bu Ülkede Yaptıkları Yatırımların Boyutu ve

Karşılaştıkları Sorunlar”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi**, Sayı 29, Bahar 2004.

BEKMEZ, Selahattin, DANIŞMAN, Aysun, ÖZGEN, Ürün; “Dış Ticaretimizde Türk Cumhuriyetlerinin Yeri ve Önemi”, Manisa, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 11, Sayı2, 2004.

ÇALIY, V., PAŞKOV, M.; “Realii i Perspektivi Strategičeskogo Partnerstva”, (Stratejik Ortaklığın Gerçekleri ve Perspektifleri) **Zerkalo Nedeli**, Sayı 47, 2 Aralık 2000.

ÇEVİK, Abdülkadir, ERSAYDI, Alper; “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Değişen Türk Kimliği ve Günümüze yansımaları”, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt 31, Sayı 288, Ağustos, 2011.

DEMİR, Ali Faik; “SSCB Sonrası Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkiler ve Bu Konuda Etkili Olan Faktörler”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 2, 2003.

DİKKAYA, Mehmet; “Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun: Rusya, İran ve Türkiye”, **Avrasya Dosyası Dergisi**, İran Özel, Cilt 5, Sayı 3, Sonbahar, 1999.

EROL, Mehmet Seyfettin; “Orta Asya’da Güvenlik Sorunları”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, Güz 2004.

EROL, Mehmet Seyfettin, OZAN, Emre; “Türk Dış Politikasında Süreklilik unsuru Olarak Siyasal Rejim”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 4, Sayı 8, Yaz 2011.

EROL, Mehmet Seyfettin; “İniş-Çıkışlarıyla Türkiye’nin Türk Dünyası Politikası: 20. Yılın Genel Bir Muhasebesi”, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt 32, Sayı 293, Ocak, 2012.

KANBOLAT, Hasan; “Türk Dış Politikasında Kazakistan”, **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 15, Yaz 2011.

“Kazakistan’da Ahıska Lisesi İnşaatı Devam Ediyor”, **Avrasya Bülteni**, Sayı 98, Şubat 2011.

KİM, German; “Strategičeskoe Partnerstvo V Sovremennih Mejdunarodnih Otnoşeniyah”, (Günümüz Uluslararası İlişkilerinde Stratejik Ortaklık), **Analytic, Haber-Analiz Dergisi**, Sayı 4 (62), 2011.

KOCAMAN, Ömer; TİKA Kazakistan faaliyetleri konulu sunum, ORSAM, Bilkent Üniversitesi, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Tarafından 22 Kasım 2011 Tarihinde Düzenlenen “Bağımsızlığın 20.Yılında Kazakistan

ve Kazakistan-Türkiye İlişkileri” Çalıştayı, **ORSAM Tutanak** №18, Ankara, Ocak 2012.

KONCA, Koray Ali; Türkmenistan Ülke Raporu 2011, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı

MERCAN, S. Sezgin; “Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi”, Ankara, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2011.

NARİBAYEV, M; “Sotrudniçestvo Kazahstan i Turtsiya Kak Sostavnaya Çast’ Integratsionnih Protsessov”, (Kazakistan ve Türkiye İşbirliği Entegrasyon Süreçlerinin Ana Parçası Olarak), Sayı 1, Almatı, **Vestnik KazGU (Kazak Milli Üniversitesi Habercisi)**, Seriya Ekonomiçeskaya, 1999.

Naseleniye i globalizatsiya, Moskova, **Nauka yayınları**, 2002.

NAZARBAYEV, Nursultan; Kazakistan Halkına Mesajı, Şubat 2005

NAZARBAYEV, Nursultan; Kazakistan Halkına Mesajı, Mart 2006.

NAZARBAYEV, Nursultan; Bağıtımızdı Bağamdağan Bağdarlama (Yönümüzü Belirleyen Program), **Egemen Kazakistan gazetesi**, 12 Kazan 2005.

NOVİKOV, İ. A. ; “Strategiçeskoe Partnerstvo Kak Fenomen Mejdunarodnoy Politiki”, (Uluslararası Politikanın Fenomeni Olarak Stratejik Ortaklık), **Vestnik, Volgograd Devlet Üniversitesi Haber Dergisi**, Seri 4, Tarih, Bölge Bilgisi, Uluslar arası İlişkiler, Sayı 1 (17), 2010.

OĞUZ, Esedullah; “Kazakistan Orta Asya’nın En İyisi”, **EkoAvrasya Dergisi**, Sayı 14, Bahar 2011.

ÖZCAN, Ömer; “Türk Yurdu’nda Turancılık ve Türk Dünyası”, **Türk Yurdu dergisi**, Cilt 31, Sayı 282, Şubat 2011.

Protokol ob Ustanovleni Diplomatıçeskih Otnoşeniy Mejdu Respublikoy Kazahstan i Turetskoy Respublikoy (Türkiye Cumhuriyeti ve Kazakistan Cumhuriyeti Arasındaki Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Yönelik Protokolü), **Kazahstanskaya Pravda Gazetesi**, Almatı, 3 Mart 1992.

PURSIAYNEN, Krister; “Teorii Integratsii i Ramki Otnoşeniy RF-ES” (Entegrasyon Teorileri ve RF-AB İlişkilerin Çerçevesi), Moskova, **Rusya-Avrupa Ekonomi Politika Merkezi**, 2004.

SOMUNCUOĞLU, Anar; “Kazakistan’da Türkiye, Türk algısı, Türkiye ve Türk imajları”, ORSAM, Bilkent Üniversitesi, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Tarafından 22 Kasım 2011 Tarihinde Düzenlenen

“Bağımsızlığın 20.Yılında Kazakistan ve Kazakistan-Türkiye İlişkileri” Çalıştayı, **ORSAM Tutanak** №18, Ankara, Ocak 2012.

SOLAK, Fahri; “Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişimi”, **T.C. Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt XVIII, Sayı 1, 2003.

SÜMER, Gültekin; “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, **Ege Akademik Bakış Dergisi**, Sayı (10) 1, 2010.

“Tarihi Anlaşmalar”, **Ayhaber, Ahmet Yesevi Üniversitesi Haber Bülteni**, Sayı 38, Ankara, Kış 2010.

TAŞAĞIL, Ahmet; “Türklerin Tarihinin Derin Temelleri”, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt 31, Sayı 288, Ağustos, 2011.

TEREHOV, Roman; “Vliyaniye İdeologii Pantyurkizma Na Vnesşnyuyu Politiku Osmanskoy İmperii Turetskoy Respubliki v XX veke”, (Pantürkizm İdeolojisinin XX yy. Osmanlı ve Türkiye Dış Politikasına Etkisi), **Avtoreferat Dissertatsiy Na Soiskanie Uçenoy Stepeni Kandidata İstoriçeskih Nauk**, Nijniy Novgorod, 2011.

TOPRAK, Elif; “Neo fonksiyonalizmden Yapısalcılığa, Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyumu”, Ankara, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 7, No 1, Güz 2007.

TÜRK, Fahri; “Türkiye-Türkmenistan İlişkileri 1990-2000”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2010.

“Türk Ülkeleri Medya Forumu’nu Her Yıl Düzenlemeliyiz”, **Atayurt Eğitim Kültür ve Ekonomi Dergisi**, Sayı 5, Kış 2011, s. 52

TÜYMEBAYEV, Canseyit; “Bağımsızlığın 20. Yılında Kazakistan ve Kazakistan-Türkiye İlişkileri”, **ORSAM Tutanak**, No 18, Ankara, Ocak 2012.

TÜYMEBAYEV, Canseyit; “Kazakistan Türkiye İşbirliğinin 20. yılı”, **EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 18, Bahar 2012.

YAPICI, Merve İrem; “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 3, 2007.

YAVUZ, Celalettin; “Türkiye Cumhuriyetleri 15 Yaşında”, **Global Strateji Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, Yaz 2007.

YİLMİBEŞ, Yeliz; “İhracatçının Gözünü Kamaştıran Kazakistan”, **İhracat Dış Ticaret ve Ekonomi Dergisi**, Sayı 6, Haziran 2012.

YURTNAÇ, Kemal; “50 Yıldır Hasretle Beklenen Teşkilat Kuruldu: Yurtdışı Türkler Başkanlığı”, **Haber Ajanda Dergisi**, Sayı 54, Ocak-Şubat 2011.

YÜCE, Mehmet; “Kırgızistan’ın Dış Ticaret Yapısı ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 145, Ağustos 2003.

Elektronik Kaynaklar:

Ahmet Yesevi Üniversitesi Tarihçesi,
http://www.yesevi.edu.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=2

AKINCI, Halil; Türk Devletleri Ortak Tarihi Ders Kitabı Yazılacak,
<http://www.1news.com.tr/turkiye/20120411032937293.html>

ALAGÖZ, Mehmet; YAPAR, Sinem,UÇTU, Ramazan; “Türk Cumhuriyetleri İle İlişkilerimize Ekonomik Açıdan Bir Yaklaşım,
<http://www.setav.org/ups/dosya/23855.pdf>

ASELSAN Faaliyet Raporu, 2011,
<http://www.aselsan.com.tr/UserFiles/File/FaaliyetRaporu2011.pdf>

ASELSAN Kazakistan’da Büyüyor, <http://www.airnewstimes.com/aselsan-kazakistan-da-buyuyor-15744-haberi.html>

GUBAYDULLİNA, M; Razvitie Integratsiyonnih Protsessov v Tsentralnoy Azii (Orta Asya’da entegrasyon sürecinin gelişimi), 14.07.2007,
<http://www.postsoviet.ru/page.php?pid=324>

HARİTONOVA, N.; Kırgızistan ve Tacikistan ilişkileri, 29.05.2008,
<http://www.ia-centr.ru/expert/1242/>

HARİTONOVA, N.; Kazakistan i Soyuz Tsentralno Aziatskih Gosudarstv: Miraji, eto naša jizn (Kazakistan ve Orta Asya Devletlerinin Birliği: Mirajlar, bizim hayatımız), 27.05.2008,
<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1211877960>

HAYIR, Meryem; “Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ticari İlişkiler ve Coğrafyanın Buna Etkisi”,
http://web.sakarya.edu.tr/~mhayir/turkiye_ve.pdf

“İntegratsiyalık ideya men ustanımdar sabaktastığı” (Entegrasyon fikri ve yönelimler toplamı), 23.01.2009 <http://prezidentjanehalyk.kz/?p=364>

İstanbul Ticaret Odası, Özbekistan Ülke Raporu, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Ulke/Ozbekistan.pdf>

KALIŞEVSKIY, Mihail; Tsentralnaya Aziya: Borba Za Regionalnoe Liderstvo (Orta Asya: Bölgesel Liderlik İçin Rekabet), <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1267515840>

KARSAKOV, İ.; Post Sovyet Orta Asya’sında ABD politikası, <http://www.alternativakz.org/index.php?go=analitika&in=view&id=6>

KATEV resmi web-sitesi: <http://www.katev.kz/kz/-html>

KATIAD resmi web-sitesi: <http://katiad.net/index.php/tr/katiad-hakkinda/katiad-hakk-nda>

Kazakistan Ülke Bülteni, Mayıs 2011, DEİK, http://www.deik.org.tr/Konseylcerik/2826/Kazakistan_%C3%9Cİke_B%C3%Bİlteni.html

KUZ’MİN, Nikolay; “S. Maleyev ile söyleşi: Pantürkçü Birliğe Dahil Olmak Rusya’nın Kendi Yararına”, Ekspert Kazahstan, Sayı 43 (274), 1 Kasım 2010, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1288650780>

KZI Bank resmi web-sitesi: <http://www.kzibank.kz/Default.aspx>

LEPEŞKOV, Yuriy; “Mejgosudarstvennie Otnoşeniya v Ramkah Evropeyskogo Soyuza: Nekotorie Voprosı Teori”, (AB Çerçevesinde Devletlerarası İlişkiler: Bazı Teori Sorunları), Belarus Uluslar arası Hukuk ve Uluslar arası İlişkiler Dergisi, Sayı 1, 2001. http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=404&Itemid=52

LUGOVOY, Grigoriy; Pantyurkizm V Turtsii, (Türkiye’de Pantürkizm) <http://www.turkishnews.ru/politika-i-obschestvo-turcii/article/pantyurkizm-v-turcii>

MARKEDONOV, S.; “Pantyurkizm Kak Meçta, Mif i Real’nost’”, (Pantürkizm Hayal Gibi: Efsane ve Gerçekler), 19.02.2009, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1235022720>

Nazarbayev ile söyleşi: Orta Asya Birliği'ni Kurma Çalışmalarımız Sürüyor,
 çev. Doç.Dr. Abdolvahap Kara,
<http://www.haberakademi.net/2012/haberyazdir.aspx?hbrid=3251>

“Ofitsiyal’nıy Vizit Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A.Nazarbayeva v Respubliku Uzbekistan”, (Kazakistan Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev’in Özbekistan’a Resmi Ziyareti), 16-17 Mart 2010, Almatı, KİSİ Yayınları, 2010.
<http://www.kisi.kz/img/docs/4813.pdf>

Özbekistan ve Kazakistan: Liderlik İçin Rekabet mi?, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1267266480>

Özbekistan Ülke Raporu 2012, DEİK, Türk-Özbek İş Konseyi

Pantürkizm, Bol’şaya Sovetskaya Entsiklopediya (Pantürkizm, Büyük Sovyet Ansiklopedisi), <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/118305>

Pantürkizm Vekovaya Ugroza Rossii, (Pantürkizm Rusya İçin Asırlık Tehdit), 11.02.2007, <http://www.pravda.ru/world/asia/centralasia/11-12-2007/248234-turkey-0/>.

RAHIMBEKOV, Arnur; Kazahstansko-Turetskiye otnoşeniya vıhodyat na noviy uroven’, 21.10.2009,
<http://www.zakon.kz/150731-kazahstansko-tureckie-otnosheniya.html>

Türk Akademisi resmi web-sitesi:
<http://www.turkacadem.kz/kaz/about.php?set=2>

Türk Exim Bank Faaliyet Raporu 2010,
<http://www.eximbank.gov.tr/TR/dosya/1-1008/h/2010-yili-faaliyet-raporu.pdf>

Türk Cumhuriyetleriyle Ticaret, <http://ihracat.info.tr/turk-devletleri-ile-ticaret-8-milyar-dolari-asti-1836h>

Türk-Kırgız İş Konseyi
http://www.deik.org.tr/Konsey/58/T%C3%BCrk_K%C4%B1rg%C4%B1z.html

Türk Konseyi resmi web-sitesi:
<http://www.turkkon.org/icerik.php?no=26>

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Bildiriler,
<http://turkkon.org/icerik.php?no=41>

TürkPA resmi web-sitesi:
<http://www.turk-pa.org/cat.php?cat=2023&lang=en>

TÜRKSOY resmi web-sitesi:

<http://www.turksoy.org.tr/TR/belge/173743 /tarihce.html>

YENİÇERİ, Özcan; Orta Asya Devletleri Birliği,
<http://www.milliyetciforum.com/orta-asya-devletleri-birligi-30579.html>

http://www.keden.kz/ru/print.php?page=/ru/news_ph.php&id_news=2400

http://www.ahiskalilarvakfi.com/129_Bakanimiz-Sn-BOZDAG,-Ahiskalilar-Icin-Okul-Acilisinda.html

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=39

<http://www.stat.kz/Pages/default.aspx>

<http://az.apa.az/links.php?id=7>

<http://www.api.uz/news/info/print/2068/>

<http://ca-news.org/news:939781/>

<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1235715360>

<http://www.trncinfo.com/tanitma/tr/index.asp?sayfa=cms&dmid=0&cmsid=187&ssid=160955707>

<http://www.btso.org.tr/databank/countryreport/11-kazakistan.pdf>

<http://www.tarihibilinci.com/forum/islamiyet-oncesi-turk-tarihi-haritalari-154/turklerin-anayurdu-ve-goc-yollari-haritasi-2191/>

<http://www.nationalsecurity.ru/maps/>

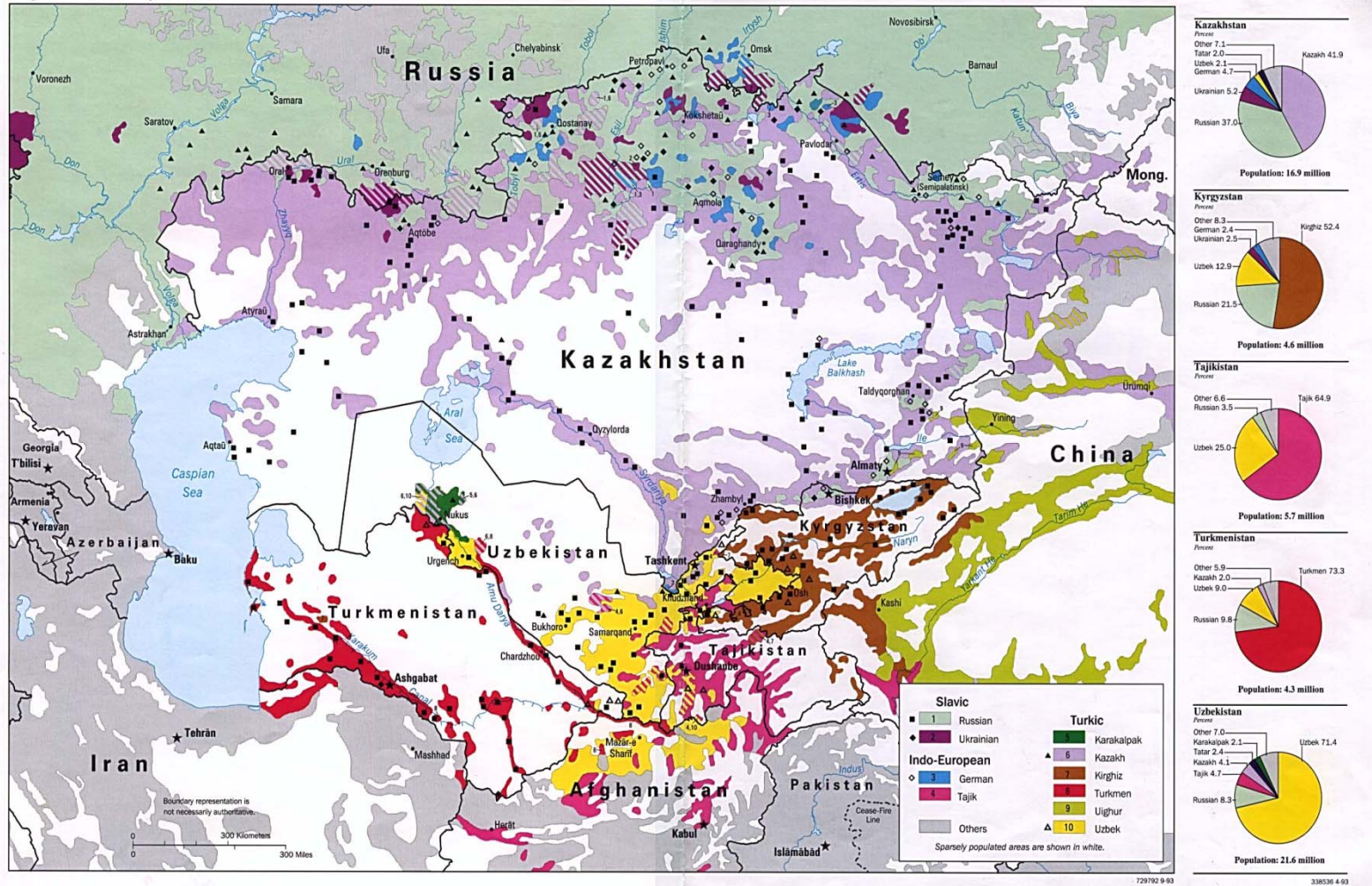
<http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-tr/Makale/85--fatih-alparslan.html>

<http://karty.narod.ru/great/turan/turan.html>

<http://www.jonworth.eu/?s=spinelli>

Ek.1: Harita.3: Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Esas Etnik Nüfusun Dağılımı

Major Ethnic Groups in Central Asia

Kaynak: <http://www.history-map.com/picture/000/Central-groups-ethnic-Major.htm>

ÖZET

TALDYBAYEVA, Dinara. Türk Dünyasında Entegrasyon Süreci: Türkiye-Kazakistan İkili İşbirliğinin Sürece Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Bu çalışma Türk Dünyasında Entegrasyon sürecini, sürece engel olan faktörleri, Türkiye ve Kazakistan'ın bu sürece olan etkilerini incelemek amacıyla hazırlanmıştır.

1991 yılında eski Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşan Azerbaycan ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleriyle Türkiye arasında başlatılan sürecin karşılaştığı engeller, ülkelerin kendi aralarında yaşadığı iç sorunlar da çalışma kapsamına girmiştir.

Ayrıca Orta Asya bölgesindeki entegrasyon faaliyetlerinin Türk Dünyası Birliğine giden yolda sağlayabileceği katkıya da yer verilmiş, diğer önemli güçlerin bölgeye olan çıkarları üzerinde durulmuştur. Çalışma, özellikle 2009 Nahçıvan zirvesinden sonra yeni bir dönem kazanan süreç ve resmi bir kurum olarak kurulan Türk Konseyi çerçevesinde yürütülmeye başlayan ve geleceğinden umut veren somut çalışmalar, Türkiye ve Kazakistan arasında her alandaki işbirliğinin sürece etkileri üzerinde odaklanmaktadır.

Anahtar Sözcükler:

1. Türk Dünyası
2. Entegrasyon
3. Stratejik ortaklık
4. Türkiye
5. Kazakistan

ABSTRACT

TALDYBAYEVA, Dinara. The Turkic World Integration Process: The Impacts of Bilateral Cooperation Between Kazakhstan and Turkey to This Process, Master's Degree, Ankara, 2012.

The aims of this study were to investigate integration process in Turkic world, the factors that prevent this process and the impacts of Turkey and Kazakhstan to this process.

The process initiated between Turkey and the Turkic Republics of Central Asia and Azerbaijan, that gained their independence after the collapse of Soviet Union in 1991, the obstacles faced in the process and problems between countries were also included in this study. Also in this study have been given some knowledge about the contribution of integration activities in Central Asia to the creation process of the Union of Turkic World and the interests of other major powers in the region.

The present study focused on the future promising concrete work that started to execute within the framework of Turkic Council, which was established as an official institution and especially on the new period, started with summit in Nahchivan on October 2009. In this context the impacts of cooperation between Turkey and Kazakhstan in all areas to this process have been emphasized.

Key Words:

- 1. Turkic World**
- 2. Integration**
- 3. Strategic Partnership**
- 4. Turkey**
- 5. Kazakhstan**